

Vapaaksi yksilöksi yhteisön jäsenenä?
- Maahanmuuttajien kotouttaminen hallinnan tekniikkana

Heikki Kerkkänen
Pro Gradu-tutkielma
Sosiologia
Yhteiskuntatieteiden ja
filosofian laitos
Jyväskylän Yliopisto
Kevät 2007

Tiivistelmä

Vapaaksi yksilöksi yhteisön jäsenenä?

-Maahanmuuttajien kotouttaminen hallinnan tekniikkana

Heikki Kerkkänen

sosiologia

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: lehtori Esa Konttinen, lehtori Miikka Pyykkönen, tutkija Jani Kolehmainen

Syky 2006

122 sivua

Vuonna 1999 tuli voimaan kotouttamislaki, jonka tarkoituksena vahvistaa kotikuntalain mukaiseen kotikuntaan oikeutettujen maahanmuuttajien siteitä suomalaiseen yhteiskuntaan. Lain mukaan kotoutumisella tarkoitetaan ”maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen” (Laki 1215/2005, 2§). Tutkielmani aiheena on kotouttamislain piirissä olevien maahanmuuttajien identiteetin ja elämäntapojen rakentaminen kotouttamiskäytäntöjen puitteissa.

Tutkielman teoreettinen viitekehys on hallinnan analyttinen. Käsitteistö ja näkökulmat ovat sidoksissa Michel Foucaultin muotoiluun tiedosta, vallasta, rationaalisuuksista ja etiikasta. Tarkastelen kotouttamisen käytäntöjä hallinnan teknologioina. Hallinnan teknologiat ovat sidoksissa yhteiskunnallisiin tiedon ja vallan punoksiin, joiden kautta määrittyy se, millainen inhimillinen oleminen ylipäänsä voidaan katsoa eettiseksi ja rationaaliseksi. Tutkielman tarkoituksena on problematisoida kotouttamislain mukainen kotoutumisen käsite ja tuoda esiin sen sidokset poliittisiin tieto/valta-suhteisiin ja rationaalisuuksiin. Kotouttamislain mukainen kotoutuminen edellyttää sitä, että ihminen ymmärtää positionsa suomalaisen yhteiskunnan ja oman lähiyhteisönsä piirissä tietyllä tavalla. Silloin kun maahanmuuttajien omaa identiteettiä ja elämäntapojensa pyritään ohjaamaan ja tukemaan ohjelmallisilla kotouttamiskäytännöillä tiettyyn suuntaan, tehdään myös poliittisia ja arvolutautuneita tekoja.

Kotouttamislaki ja Jyvässeudun kotouttamisohjelma muodostavat valmiin aineiston, joissa ilmaistaan kotouttamisen viranomaiskäytännöt, vastuualueet, työotteet ja tehtävät. Olen myös kerännyt etnografisen aineiston, jossa käy ilmi millä tavoin kotouttamislain piirissä olevat maahanmuuttajanuoret toimivat kotouttamiskäytäntöjen, lähipiirin, suomalaisten ikätovereiden ja muiden toimijoiden keskellä. Kahta aineistoa vertaamalla on mahdollista tarkastella sitä, ”missä ja millaisessa muodossa itsen muovaamisen käytännöt ja hallinnan poliittis-hallinnolliset käytännöt kohtaavat toisiinsa törmäten tai toisiaan vahvistaen” (Helen 2004, 231).

Metodologia perustuu käytettyyn teoriaan: tekstit ovat yhteiskunnan totuudentuotantoon osallistuvaa käytännön tietoa, joka on asetettu palvelemaan tiettyjä päämääriä. Tarkastelen tekstissä ilmenevän kielen vaikutuksia yksilön itseymmärryksen kannalta. Tutkimustuloksia tarkastelemalla väitän, että kotouttamisen käytännöt ilmentävät sosiaalisen hyvinvointihallinnan sekä liberalismien mukaista hallintaa. Kotouttamislain mukainen kotoutuminen edellyttää maahanmuuttajalta muun muassa yksilöorientaatiota, taloudellista rationaalisuutta, työmarkkinaorientaatiota sekä aktiivista kansalaisyhteiskuntaosallisuutta. Nämä tavoitteet ovat ristiriidassa sellaisen maahanmuuttajan toiminnan kanssa, joka ei tunnista liberaalin hallinnan rationaalisuutta. ”Kotoutumaton” maahanmuuttaja nähdään potentiaalisena syrjäytyjänä ja riskinä yhteiskunnallisen integraation, väestön hallittavuuden ja ihanteellisen kansalaisuuden kannalta. Kotoutumiseen vaikuttaa runsas määrä oman perheen, suomalaisten ikätovereiden ja viihdeteollisuuden kaltaisia tekijöitä, jotka tekevät kotoutumisen kentästä ristiriitojen, valtakamppailujen ja toisistaan poikkeavien rationaalisuuksien kentän.

Avainsanat: kotouttaminen, maahanmuuttaja, biovalta, hallinta, kulttuuri, identiteetti, vapaus

SISÄLLYS

TEOREETTINEN OSA

Johdatus tutkimusongelmaan sekä tutkimuksen lähtökohtiin	4
1. Vallan käsite Michel Foucaultin myöhäistuotannossa	
1.1 Valtasuhteen sisäisyys ja identiteetti	11
1.2 Tiedon ja vallan sidos sekä foucaultlainen diskurssin käsite	15
1.3 Mitä hallinnan analytiikka tutkii?	19
1.4 Hallintavallan kaksoissidonnaisuus	20
1.5 Hallinnan regiimin osat: rationaliteetit, hallinnan tekniikat ja minätekniikat	22
2. Suvereeni valta, kurivalta ja hallintavalta	
2.1 Suvereenista vallasta kurivaltaan	26
2.2 Poliisitiede ja biovalta	28
2.3 Poliittisen taloustieteen nousu ja valtion hallinnallistuminen	30
2.4 Paimenvalta, hyvinvointivaltio ja uusi totalisuus	32
3. Edistynyt liberalismi ja hallinta	
3.1 Vapaa yksilö ja sosiaalinen markkinatalous	35
3.1 Riski ja uusi järkevyyys	39
3.2 Toimijuuden tekniikat	41
3.3 Suorituskyvyn tekniikat	43
3.4 Hallinnan moninaistuminen	43

EMPIIRINEN OSA

4. Tietoa ja taustaa empiirisen osan lukemista varten	
4.1 Keskeisimmät maahanmuuttopoliittiset käsitteet	46
4.2 Pakolaishuollosta kotoutumisen tukemiseen – Suomen maahanmuuttopolitiikka vuodesta 1973 kotouttamislain syntyyn	52
5. Kotouttamislaki ja kotouttamisohjelma	
5.1 Analyysimenetelmä aineistoa tarkastellessa	56
5.2 Kotouttamislaki ja kotouttamisen kolme tasoa- työministeriö, kunta ja yksilö	57
5.3 Kotouttamislain syntyprosessin ja käytäntöjen tulkintaa teoreettisen viitekehyksen tarjoamista näkökulmista	62
5.4 Monikulttuurisuusohjelma	65
5.4.1 Asumisen hallinta	66
5.4.2 Päivähoidon hallinta	68
5.4.3 Maahanmuuttajat ja hallinta koulujärjestelmässä	70
5.4.4 kotoutumiskoulutus ja täydentävä koulutus	74
5.4.5 sosiaali- ja terveystalvelujen hallinnan teknologiat	78
5.4.6 sosiaali- ja terveystalvelujen hallintakäytännöt teorian valossa tarkasteltuna	84
5.5 Kotouttamislain ja kotouttamisohjelman ontologia, asketiikka, deontologia ja teleologia	86
6. Kotouttaminen ja oman itsen poliittinen ontologia	
6.1 Tutkimuksen aloittamisen lähtösyöt	90
6.2 Oma asemani tutkijana, aineiston luotettavuuden pohdinta ja etnografisen tutkimuksen eettiset kysymykset	92
6.3 Oman itsen poliittisen ontologian ja kotouttamispolitiikan väliset punoutumiset ja purkaumat	99
6.4 Kotouttamisohjelman käytäntöjen ja yksilötason käyttäytymisen välinen suhde	100
6.5 Ei-ohjelmallisten, epävirallisten ”suomalaisen yhteiskunnan” normien omaksuminen	106
6.6 kotoutumisen valtakamppailut ja ristiriidat	112
7. Yhteenvedo ja loppupäätelmät	116
Kirjallisuus	119

Johdatus tutkimusongelmaan ja tutkimuksen lähtökohtiin

Emile Durkheim kyseli aikoinaan sen perään, mikä voima pitää modernia yhteiskuntaa koossa. Elämäntapojen moninaistuminen, yhteisten uskomusten rapistuminen ja työnjaon eriytyminen aiheuttivat Durkheimin mukaan normien höllentymistä. Normien höllentymisestä Durkheim käytti sanaa anomia, joka kuvasti yhteiskunnallisen makrotason hajautumista, yhteisten arvojen ja uskomusten rapistumista, jonka seurauksena sosiaaliset ongelmat, esimerkiksi itsemurhat, lisääntyivät (Durkheim 1985).

Yhteisten arvojen, uskomusten ja päämäärien katoaminen huolestuttaa ihmisiä myös omana aikanamme. Yleistä normikontekstia rapauttavaksi määriteltyjen ilmiöiden kuten rikollisuuden, alkoholismien ja työttömyyden katsotaan johtuvan yksilötasolla sosiaalisten siteiden ja päämäärien heikkenemisestä, joka aiheuttaa turhautumista ja näköalattomuutta. Tätä turhautumista ja näköalattomuutta pyritään patoamaan politiikalla ja käytäntöjen joukolla, joka pyrkii riskiryhmien hallintaan. Riskiryhmiä ovat ne ryhmät, joiden kohdalla turhautumisen ja näköalattomuuden katsotaan todennäköisesti johtavan sosiaalsiin ongelmiin. Työttömiin kohdistuu tiettyjä käytäntöjä, alkoholisteihin toisia.

Yksi riskiryhmäksi määritelty joukko on maahanmuuttajat, joiden ”heikon kotoutumisen” katsotaan lisäävän työttömyyttä ja konflikteja (HS 2.4.2006, A17). Esimerkiksi Ranskan lähiömellakoiden ja Lontoon pommi-iskujen kaltaiset tapahtumat liitetään julkisessa keskustelussa yhteiskunnallisen integraation ongelmiin. Mellakoivat ja pommeja tekevät ihmiset ovat niitä, joiden ”sopeutuminen yhteiskuntaan” on jäänyt puolitiehen: niitä, joiden työllistyminen, kouluttautuminen ja kommunikaatio valtaväestön kanssa on vähäistä (HS 5.11.2005, D1-D2;). Tästä syystä maahanmuuttajien elämään kiinnitetään erityistä huomiota, koska heidän kotoutumisensa asteen katsotaan vaikuttavan sekä yhteiskunnalliseen integraatioon että yleiseen turvallisuuteen. Tämä näkyy muun muassa ulkopoliittisen instituutin raportissa, joka ilmaisee maahanmuuttajien integraatiosta seuraavaa: ”Mitä paremmin maahanmuuttajat integroituvat yhteiskuntaan, sitä epätodennäköisempiä tällaiset (terrori)iskut ovat” (Archer 2004, 98).

Tarkastelen gradussani niitä käytäntöjä, joilla pyritään maahanmuuttajien integroimiseen suomalaiseen yhteiskuntaan Jyvässeudulla. Näiden käytäntöjen hallinnollista ulottuvuutta sanotaan kotouttamispolitiikaksi. Sen suuntaviivat sekä kotoutumisen määritelmä määritellään kotouttamislaissa, joka muun muassa velvoittaa kunnat tekemään omat kotouttamisohjelmansa (Laki 493/1999). Hallinnollisessa kielessä integraatio- sana on korvautunut sanalla kotoutuminen

puoliparlamentaarisena maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan ehdotuksesta (Virtanen 2002, 19). Päättökäytännönäni on tarkastella sitä, millaisiksi ihmisiksi maahanmuuttajia halutaan kotouttamisen käytäntöjen puitteissa muuttaa ja millaisin keinoin: millaiset Suomen normaalia kansalaista koskevat rationaalisuudet ja näkemisen tavat ovat tehneet nykymuotoisen kotouttamispolitiikan mahdolliseksi.

Kotouttamislaki ei koske kaikkia maahanmuuttajia. Lain piirissä ovat vain ne maahanmuuttajat, joilla on kotikuntalain mukainen asuinkunta Suomessa (Laki 1215/2005, 3§). Lain velvoittamat toimenpiteet kuten kotouttamissuunnitelmat koskevat vain niitä maahanmuuttajia, jotka ovat toimeentulotuen piirissä tai joiden katsotaan tarvitsevan parempia tietoja ja taitoja suomen tai ruotsin kielessä, yhteiskunnassa toimimiseen liittyvissä tiedoissa ja taidoissa sekä yhteiskunnallisessa osallisuudessa (Laki 1215/2005, 10§). Niinpä kotouttamislain soveltamisala keskittyy sangen usein lähinnä pakolaisväestöön.

Aineiston rajaus vain tähän väestöosaan on mielestäni perusteltua. Kotoutumislain piirissä olevat ihmiset ovat pysyvästi Suomeen muuttaneita ihmisiä, mutta joiden katsotaan tarvitsevan runsaasti tukitoimia uudessa ympäristössä selviämiseen. Heihin kohdistetaan eniten toimenpiteitä, joiden sisältönä on ”suomalaisessa yhteiskunnassa selviämisen taitojen” kaltaisten yhteiskunnallisten toimintatapojen tukeminen. Kotouttamislain piirissä oleviin maahanmuuttajiin kohdistuvista käytännöistä näkee tällöin kaikkein selkeimmin ihanteet joita ”toimintakykyisiltä suomalaisen yhteiskunnan” jäseniltä odotetaan, koska heidän ei oleteta sisäistäneen juuri mitään ”suomalaisen yhteiskunnan” hiljaisia tietoja ja kirjoittamattomia sääntöjä. Kotouttamisen käytännöissä maahanmuuttajat pyritään saattamaan tietoiseksi ”suomalaisesta yhteiskunnasta” jokaista pikkutapaa myöten. Tarkastelemalla edellä mainitun kaltaisen yhteiskunnalliseen marginaaliryhmään liittyviä kotouttamisen käytäntöjä tullaan tarkastelleeksi myös kriittisesti ”suomalaisesta yhteiskunnasta” ja siinä vallitsevia arvoja ja rationaalisuuksia, joiden keskellä kaikki suomalaiset elävät.

Kotouttamisohjelman tavoitteet muodostavat viisi erillistä ohjelmakohtaa, jotka liittyvät maahanmuuttajien perustietojen lisäämiseen suomalaisesta yhteiskunnasta, heidän kielitaitonsa kehittämiseen opiskelu- ja työmahdollisuuksia silmälläpitäen, lukutaidottomien luku- ja kirjoitustaidon lisäämiseen, kommunikaation luomiseen valtaväestön kanssa ja tasa-arvoisiin mahdollisuuksiin osallistua yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään (Laki 493/1999,). Kotouttamisohjelman- ja lain eksplisiittisenä tavoitteena on se, että maahanmuuttaja kykenee toimimaan suomalaisessa yhteiskunnassa samalla tavoin kuin muutkin suomalaisen yhteiskunnan jäseniksi identifioituvat ihmiset, kuitenkin säilyttäen omat kulttuuriset erityispiirteensä (Työministeriön kotouttamisohje 10/2006).

Se, millä ehdoilla ja millä keinoilla ihminen katsotaan integroituneeksi ja kotoutuneeksi, on poliittinen ja valtasuhteisiin liittyvä kysymys. Samalla tavoin kotoutumisen määritelmä on luonteeltaan poliittinen, koska se sisältää implisiittisiä kannanottoja siitä, millaisia ihmisten tulisi olla. Nämä kannanotot ovat aina sidoksissa tiettyihin tiedostamattomiin ja arvolatautuneisiin oletuksiin siitä, millainen yhteiskunta on ja millainen sen tulisi olla. Sosiologialla on oivat työvälineet juuri edellä mainitun problematiikan tutkimiseen. Se onkin tutkinut jo sangen kauan sitä, kuinka yhteiskunnallisen integraation kannalta poikkeavia yksilöitä identifioidaan, kuinka tähän poikkeavuuteen puututaan ja millaisen ”ajatusjärjestelmän” johdattamana. Oma graduni liittyy omalla tavallaan tähän yhteiskunnallisen normikontekstin syntyä ja ylläpitämistä tarkastelevaan tutkimusperinteeseen.

Oma tutkimuskohteeni ei kuitenkaan ole yhteiskunnallinen normikonteksti yleensä tai yleinen yhteiskunnallinen rakenne. Vaikka tarkastelen valtaa ja normeja, en tarkastele niinkään sitä, millaisin palkkioin tai rangaistuksin yhteiskunnallisia normeja pidetään yllä. Jo Max Weber ilmaisi, että ihmiset eivät noudata lakeja vain odotettavissa olevien rangaistusten tai palkintojen takia, vaan siksi että pitävät niitä hyväksyttävinä (Weber 1976, 17). Tarkastelen siis käytäntöjä, joiden avulla maahanmuuttajien oletetaan omaksuvan ”suomalaisen yhteiskunnan” normaaliudet itsestään selväksi, hyväksyttäväksi osaksi omaa identiteettiään. Teoreettinen viitekehyseni on hallinnan analyttinen. Tarkoituksena tuoda esiin kotouttamislain ja -ohjelman suhteen se, ”miten valta toimii sekä millaisia subjekteja, suhteita, käytäntöjä ja pyrkimyksiä se 'luo' ja tekee mahdolliseksi” (Helen 2004, 210). Tarkastelen yhtäältä sitä, millä tavoin kotouttamisen käytännöillä koetetaan luoda edellytykset maahanmuuttajan minuuden rakentamiseen, toisaalta sitä, kuinka kotouttamisohjelmassa ilmaistut hallintakäytännöt yhdistyvät laajempaan yhteiskunnalliseen tiedon ja vallan muodostelmaan ja ihmisen näkemisen tapaan.

Se, millaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin kuten työttömyyteen, talouteen, sosiaaliseen syrjäytymiseen ja turvallisuuteen kotouttamistavoite liitetään, vaikuttaa myös siihen, millaisin keinoin maahanmuuttajuuden problematiikkaan puututaan ja millaisena toimijana maahanmuuttaja yleensä nähdään. Analysoin kotouttamisohjelmassa ilmeneviä toimintaohjeita, periaatteita ja käytänteitä hallinnan tekniikkoina, joiden avulla maahanmuuttajien elämänpiiriä ja minäkäsitystä pyritään muovaamaan tiettyyn suuntaan. Kotouttamispolitiikan asiakirjat kuten kotouttamislaki ja sen velvoittamat kotouttamisohjelmat ovat tässä tarkastelussa keskeisiä, koska niiden kautta määritellään konkreettista toimintaa joka kohdistuu kotoutuviin maahanmuuttajiin ja jossa maahanmuuttajat myös itse ovat toimijoina mukana. Kyseiset tekstit kertovat erittäin tarkasti käytännöistä, joilla pyritään vaikuttamaan maahanmuuttajien toimintaan ja itseymmärrykseen. Olen samalla tietoinen, että pelkät tekstit eivät määritä kokonaan sitä, millaista kotoutumista syntyy ja

millaisia minuuden rakentamisen keinoja kotouttamislain piirissä olevat maahanmuuttajat lopulta itseensä kohdistavat. Tästä syystä vertailen asiakirja-aineistossa ilmaistuja kotouttamiskäytäntöjä kotouttamislain piirissä olevien maahanmuuttajien arkeen ja omaan elämään. Tämän etnografisen havainnoinnin mahdollisti harjoitteluni Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalveluiden Helmi2-projektissa, jonka projektitoimintojen puitteissa tutustuin maahanmuuttajanuoriin, ystäväystyihin heidän kanssaan ja sain mahdollisuuden seurata heidän arkeaan tutkimusmielessä toukokuusta 2006 syyskuun 2006 puoliväliin saakka.

Asiakirja-aineiston ja etnografisen aineiston triangulaation tarkoituksena on ulottaa hallinnan analyttinen tutkimusperinne suomalaiseen maahanmuuttajien elämää koskevaan tutkimukseen. Eräänlainen hallinnan analytiikan peruskysymys koskee sitä, millä tavoin ihmisten yksilölliset henkilökohtaisen vapauden ja ”itsen luomisen” käytännöt ja rationaalisuudet ovat suhteessa poliittis-hallinnollisiin päämääriin ja ongelmanasetteluihin: ”Missä, ja millaisessa muodossa itsen muovaamisen käytännöt ja hallinnan poliittis-hallinnolliset käytännöt kohtaavat toisiinsa törmäten tai toisiaan vahvistaen?” (Helen 2004, 231). Oman tutkimusongelmani voin siis muotoilla seuraavien kysymysten muotoon: Millaiset hallinnan rationaalisuudet vaikuttavat kotouttamispolitiikassa? Millaista identiteetin muotoa ja minäkäsitystä kotouttamisohjelmien kautta pyritään tuottamaan? Millaisiin yhteiskunnallisiin problematisoinnin tapoihin kotouttamisohjelman - ja lain tavoitteet ovat sidoksissa? Millaisia itsen hallitsemisen tekniikoita maahanmuuttaja itseensä soveltaa, ja millä tavoin nämä oman itsen käytännöt suhteutuvat ”virallisiin” kotouttamiskäytäntöihin?

Millainen on oma positioni tämän tutkielman tekijänä? Vaikka tuon gradussani esille kriittisiä näkemyksiä suhteessa kotouttamislakiin ja monikulttuurisuusohjelmaan, en väitä että kotouttamispolitiikka olisi huonoa tai väärää. Pysin ennemminkin tuomaan esiin sen, että valta on aina läsnä maahanmuuttajiin kohdistuvassa sosiaalityössä. Kun ihminen tunnustetaan tiettyjä hallintakäytäntöjä tarvitseväksi ihmiseksi, ollaan aina arvolutausten ja näin ollen myös ihmisten elämää koskevan politiikanteon kentällä. Kokemukseni mukaan Jyväskylän kaupungin sosiaalityöntekijät kokevat sangen eri tavoin oman asemansa tiettyihin arvolutauksiin sitoutuneina poliittisina toimijoina. Tästä syystä on tarpeellista edes hieman kartoittaa Jyväskylän kotouttamiskäytäntöjen kenttää juuri politiikanteon ja valtasuhteiden kenttänä.

Tarkasteluni liittyy siis kotouttamispolitiikan ”ajatusjärjestelmien” tutkimiseen: tutkin sitä, millaiset ihmisen hallinnan tiedolliset menetelmät ovat mukana rakentamassa maahanmuuttajan subjektikategoriaa ja kotoutumisen käsitettä. Uskon, että tämän analysointitavan kautta voi löytää sellaisia maahanmuuttopolitiikkaan liittyviä kysymyksiä ja avauksia, jotka voivat avata uusia

näkökulmia maahanmuuttopoliittiseen keskusteluun ja kotouttamistyössä mukana olevien ihmisten arkeen.

Hallinnan analyttisen tarkastelutavan anti on siinä, että se kykenee osoittamaan itsestäänselvinä ja luonnollisina pidettyjen asioiden sidonnaisuuden valtasuhteisiin ja politiikkaan. ”Kotoutuminen” voi tuntua arvovapaalta ja kaikin puolin ongelmattomalta käsitteeltä, mutta siihen on sisäänrakennettu arvosidonnaisia sisältöjä esimerkiksi siitä, mikä merkitys työnteolla tai yhteiskunnallisella aktiivisuudella on identiteetin kannalta. Hallinnan analytiikan välinein ja käsittein on mahdollista tuoda esiin esimerkiksi kotoutumisen ja kansalaisuuden käsitteiden tietoon ja valtaan sidonnainen ja monipolvinen syntyhistoria. Hallinnan analytiikka on siis luonteeltaan ja näkemyksiltään *antiessentialistista*. Se kieltää ihmisiä ohjaavien ikuisten totuuksien ja kategorioiden vääjämättömyyden ja elintärkeyden, vaan pyrkii tuomaan esiin kuinka vääjämättömän totuuden statuksen saaneilla ihmistieteellisillä kategorioilla kuten kansalaisuudella tehdään yhtäältä arvositoutunutta ja kyseenalaistamisen arvoista politiikkaa, toisaalta yksilötasolla ennakoimattomia, rakentavia ja ”minuutta tuottavia” tulkintoja. (Dean 1999, 35-38)

Michel Foucault ilmaisi eräässä haastattelussa intellektuellin tehtäväksi sen osoittamisen, että ihmiset ovat vapaampia kuin tuntevat olevansa (Martin 1988, 10). Intellektuelli osoittaa, että sellaiset yhteiskuntaa koskevat asiat kuin totuus, todiste ja ”ainut vaihtoehto” ovat rakentuneet tiettyssä ajassa ja paikassa tiettyjen järkeilyjen kautta, tiettyjen poliittisten ja moraalisten näkemysten kautta. Tällöin niitä voi kritisoida ja niistä voi ajatella toisin. Tätä gradua tehdessä olen halunnut olla foucault’lainen intellektuelli, joka luo mahdollisuuksia uusille ajattelemisen tavoille osoittamalla sen, että ”itsestään selvä” ja ”terve järki” keikkuvat aina hyllyvällä suolla.

Maahanmuuttajien elämää, arkea sekä maahanmuuttopolitiikkaa on tutkittu Suomessa verrattain pitkään ja erittäin paljon sekä akateemisen tutkimuksen mielessä että maahanmuuttopolitiikasta kulloinkin vastuussa olleiden ministeriöiden selvitysraporttien mielessä. Aiheena on ollut suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin, josta Magdalena Jaakkola on tehnyt seurantatutkimusta vuodesta 1987 asti (Jaakkola 1989; Jaakkola 2005). Suomessa ilmenevää rasismia on tutkinut muun muassa Vesa Puuronen (Puuronen 2001) sekä Ihmisoikeusliitto, joka raportoi ilmiöstä joka vuosi (Ihmisoikeusliitto 2005; 2004). Identiteetin ja kansallisuuden yhteyksiä on tutkinut muun muassa Pasi Saukkonen (Saukkonen 2005), Pekka Kaunismaa (Kaunismaa 1997) sekä Teppo Sintonen (Sintonen 1998). Sekä etnisiä suhteita, rasismia, identiteettiä, monikulttuurisuutta ja vastaavia aiheita on tutkitnut Karmela Liebkind (Liebkind 1995; Liebkind 1996 Liebkind 2000 vain muutamia mainitakseni). Maahanmuuttajia ja työelämää on tutkinut esimerkiksi Annika Forsander (Forsander 2000; Forsander 2002). Suomessa on tutkittu myös sekä vietnamilaisten (Liebkind 1998) että somalialaisten (Tiilikainen 2003) elämää. Maahanmuuttajia on

tutkittu siis varsin runsaasti, mutta hallinnan analyttinen teoretisointi on jäänyt sangen vähäiseksi, muutamaan artikkeliin (esim. Mervola 2005). Kyseisen näkökulman tuominen suomalaiseen maahanmuuttotutkimukseen on kuitenkin erittäin tärkeää, koska kyseistä teoriaa käyttävät kansainväliset tutkimukset (kts. Esim. Lippert 2002; Inda 2006) ovat mielestäni onnistuneet tuomaan tuoreita ja raikkaita näkökulmia maahanmuuttajien hallintaa koskevaan keskusteluun.

Aloitan tutkimuskysymykseni tarkastelun teoreettisen viitekehyksen esittelyllä. Teoreettisessa viitekehysessä on kolme päälukua. Ensimmäisessä luvussa tuon esiin Michel Foucaultin näkökulman valtaan hänen myöhäistuotantonsa esiin tulleiden muotoilujen kautta. Esittelen ensimmäisessä luvussa myös teoreettisen päälinjani, hallinnan analyttisen tarkastelutavan, joka kytkeytyy Foucault'n myöhäistuotannon valtahahmotelmiin ja käsitteisiin, erityisesti biovaltaan ja hallintamentaliteetteihin.

Toisessa luvussa erittelen vallan muodostelmia, jotka Foucault on tuonut esiin muun muassa Governmentality-esseessään (Foucault 1991, 104) sekä Subject and Power-jälkikirjoituksessaan (Foucault 1982, 214). Suvereenin vallan, kurivallan ja hallintavallan esittelyn kautta erittelen, miksi ja miten väestön hyvinvoinnista ja toimintakykyisyydestä on tullut ohjelmallisten hallintakäytäntöjen kohde. Toinen luku toimii siltana kolmanteen lukuun.

Kolmannessa luvussa käsittelen edistynyttä liberalismia sekä jälkiliberaalia hallintaa. Edistynyt liberalismi on oman aikamme yhteiskunnassa esiintyvä yksilöllisen ja poliittisen toiminnan problematisoinnin tapa, joka pyrkii kritisoimaan esimerkiksi valtiollisten tukitoimintojen "riippuvuutta lisäävää" vaikutusta ja edistämään yksilöllistä "oman elämän yrittäjyyttä" (Rose 1999, 140-142). Jälkiliberaali hallinta tarkoittaa sellaista hallinnan tekniikoiden kimppeä, jossa korostuvat edistyneen liberalismien yksilönvapauden, vastuun ja yksilöllisen itsehallinnan kytkökset ja näiden kytkösten sitominen yhteiskunnan taloudellisen toiminnan jouhevoittamiseen (mt. 142). Jälkiliberaali hallinta on sosiaalisen hallintaa, joka on pyrkinyt vastaamaan edistyneen liberalismien valtiokeskeisyys- ja riippuvuuskritiikkiin liberalismien keinoin. Kolmannessa luvussa erittelen myös, millaisia rationaliteetteja sekä vallan ja hallinnan tekniikoita jälkiliberaali hallinta edellyttää.

Empiirisessä osassa on neljä päälukua. Erittelen ensin neljännessä luvussa keskeisimmät maahanmuuttopolitiikkaan liittyvät tekniset käsitteet, jotta kotouttamislain piirissä olevan maahanmuuttajan oikeudet ja velvollisuudet suhteessa suomen kansalaiseen, väliaikaisen oleskeluluvan saaneeseen tai turvapaikanhakijaan olisivat selvät. Tämän jälkeen tuon esiin kotouttamislain syntytaustaa, jotta kotouttamislain poliittis-hallinnolliset kytkökset sekä siihen johtaneet poliittiset toimet tulisivat selväksi. Tämä on välttämätöntä, jotta empiirisen aineiston voisi kytkeä tiiviimmin käytettyyn teoriaan.

Viidennessä luvussa analysoin kotouttamislain ja Jyväseudun kotouttamisohjelman hallinnan käytäntöjä siinä mielessä kuin ne virallisesti muotoillaan. Analyysin tarkoituksena on tuoda esiin ne poliittiset rationaalisuudet ja eettisyydet, joihin kotouttamislaki ja monikulttuurisuusohjelma ovat sidoksissa. Kuudennessa luvussa on etnografiaosuus, jossa tarkastelen sitä, millä tavoin kotouttamisen käytännöt asettuvat kotouttamislain piirissä olevan maahanmuuttajanuoren omiin elämäkäytäntöihin ja muihin valtasuhteisiin esimerkiksi sukuun tai suomalaisiin ikätovereihin nähden. Tämän aineiston avulla on mahdollista saada jonkinlainen kuva kotoutumisprosessissa olevan ihmisen ”oman itsen poliittisesta ontologiasta”, siitä, millä tavoin kotouttamislain piirissä olevat ihmiset muovaavat omia henkilökohtaisia vapauksiaan, arkeaan ja identiteettiään suhteessa monikulttuurisuusohjelmassa ja kotouttamislaissa ilmeneviin poliittis-hallinnollisiin päämääriin. Useita hallinnan analytiikan tutkimuksia on näet kritisoitu siitä, etteivät ne kykene tuomaan riittävästi esille hallintaan olennaisesti kuuluvan ”minätekniikan” tason ulottuvuutta (Helen 2004, 229-230). Pyrin etnografiaosuudella ylittämään tämän kritiikin. Tämän jälkeisessä pohdinto-osuudessa ja yhteenvedossa mietin, voinko väittää että kotouttamisohjelmat olisivat esimerkki jälkiliberaalista sosiaalisen hallinnoinnista ja kansalaisuuden politiikasta Suomessa.

1. Vallan käsite Michel Foucaultin myöhäistuotannossa

1.1 Valtasuhteen sisäisyys ja identiteetti

Kun kysymme, mitä valta on, ymmärrämme vallan yleensä vaikutussuhteena. Esimerkiksi silloin kun toimija A saa toimijan B toimimaan tavalla, jota B ei muuten käyttäisi, ajattelemme A:lla olevan valtaa suhteessa B:hen (Dahl 1969, sit. Pulkkinen 1998, 88). Valta erotetaan tällä tavoin muunlaisesta pakottamisesta; valtasuhde edellyttää, että sen kohteella on periaatteessa mahdollisuus olla myöntymättä valtaa käyttävän intresseihin. Jos esimerkiksi ihmisen kättä ohjataan väkisin allekirjoittamaan sopimus, kyse ei ole valtasuhteesta vaan pakottamisesta. Jos sopimus saadaan allekirjoitettua vetoamalla esimerkiksi fyysisen väkivallan, rahojen menettämisen, sosiaalisen poissulkemisen yms. uhalla, kyse on vallankäytöstä. (mt. 89)

Edellä mainittu vallan määritelmä ymmärtää valtasuhteen *ulkoisena vertailusuhteena*. Valta käsitetään tällöin resurssina, mitattavissa olevana suureena jota esimerkiksi vallassa olevalla poliittisella ryhmällä olisi suhteessa alamaisiin. Jollakin taholla on valtaa suhteessa toiseen tahoon, mikä saa aikaan toimintaa sen ihmisen intressien mukaan, jolla on enemmän valtaa. Tuija Pulkkinen sanoo tätä vallan määritelmää liberaaliksi ja anglosaksiseksi vallan määritelmäksi (mt. 89-90). Anglosaksinen valtakäsitys olettaa, että valtasuhteessa toinen ihminen menettää kykynsä toimia intressinsä mukaisesti, kun taas toinen voittaa. Niinpä valtaan liittyy helposti negatiivinen perusväri: valtaa ja "vallitsevaa hegemoniaa" vastaan tulee taistella, koska se heikentää toimintamahdollisuuksiamme. Tämä näkyy muun muassa siinä, kuinka useat liberalistiset teoreetikot näkevät "valtion" koneistona jota tulee kategorisesti vastustaa (kts. esim. Nozick 1974).

Michel Foucault tekee selvän pesäeron suhteessa anglosaksiseen vallan määritelmään. Ensinnäkin hän kyseenalaistaa käsityksen, jonka mukaan valta olisi jonkinlaisen transsendentaalin, historiattoman luokan, yksilön tai kansan hallussa. Toiseksi hän ei näe vallan olevan keskitettyä esimerkiksi talouden, lain tai valtion kautta. Kolmanneksi hän haastaa käsityksen, joka näkisi vallan repressiivisenä, alistavana (Linjakumpu 1999, 68-69; Helen 1994, 276-277; Foucault 1998, 67-70). Muun muassa Tuija Pulkkinen muotoilee yhden syyn, miksi Foucault tekee tämän pesäeron:

"Läpi koko elämänsä ihmiset ovat sidoksissa suhteisiin, joihin liittyy auktoriteettia ja valtaa. Tätä valtaa ei ole kokonaisuudessaan mielekästä asettaa kyseenalaiseksi. Olennaista on, että nämä suhteet eivät rajoita jo valmiita yksilöitä vaan ovat pikemminkin muodostamassa yksilöiden identiteettiä: ne tekevät heistä niitä yksilöitä, joita he ovat. Tämä vallan kohdistuminen yksilöön ei myöskään pääty niin, että voitaisiin erottaa keskeneräinen ja valmis yksilö. Valta muotoilee jatkuvasti subjektia" (Pulkkinen 1998, 91).

Valta ei siis Foucault'n mukaan ole anglosaksisen mallin mukainen resurssi, jota ilmentäisi vaikkapa kahden poliittisen puolueen välinen intressien kamppailu. Foucault ymmärtää vallan ennemminkin kaikkien osapuolien olemisen tapaa rakentavana *sisäisenä suhteena*, suhteena joka muotoilee osapuoliaan koko ajan. Valtasuhteen kautta generoituu tilanteita ja käytäntöjä, joiden kautta ihmisille syntyy persoonallisuuksien piirteitä, yksilöllisiä ominaisuuksia ja näkökulmia itsen ja ympäristöön. Nämä tilanteet eivät aina ole luonteeltaan alistavia tai negatiivisia, vaikka voivatkin vaikuttaa ihmisten toimintaan ja itseymmärryksen tapaan. Esimerkiksi silloin kun ihminen määrittellään henkilöksi jolla on Aspergerin syndrooma, kyseessä on valtasuhde: Asperger-ihmiseksi tunnistaminen vaikuttaa sekä määritelmän kohteen itseymmärrykseen ja toimintaan että myös hänen ympärillään olevien ihmisten tapaan ymmärtää Asperger-ihmistä ja rakentaa omaa suhtautumistaan suhteessa tähän ihmiseen. Ihmisen yksilöllistä olemusta ei siis voi erottaa niistä valtasuhteista joissa he elävät ja toimivat.

Valtasuhteelle on siis Foucault'laisessa mielessä ominaista kaikkien osapuolten itseymmärrystä rakentava vuorovaikutus. Identiteetin käsite on tällä tavoin olennainen osa foucault'laista vallan käsitettä. Ymmärrän identiteetin ensi sijassa yksilön itseymmärryksenä. Se sisältää ne ymmärrettäväksi tekemisen menetelmät, joilla subjektit yrittävät tehdä maailmastaan eheän ja sellaisen, joka sisältää punaisen langan. Kun ihminen kokee omaavansa tietyn identiteetin, hänen on helpompi tulkita moninaista maailmaa ja asettaa se järjestykseen mielessään. Identiteetti sisältää tiettyjä arvoja, asenteita, uskomuksia ja näkemyksiä. Ihmisestä tulee *itse* tai *minä*. Identiteetti on tapa representoida itselle ja muille itseyyttä. Se muuttuu vuorovaikutuksessa ja ympäröivässä maailmassa tapahtuvien muutosten myötä. Olennaista on käsittää identiteetin rakentuminen eräänlaisena jatkuvasti rakentuvana prosessina ja tapahtumien sarjana, jolla ei ole transsendenttia, kaikki ajat ylittävää biologista, taloudellista, kansallista tai muuta perustaa. Identiteetin muodostumiselle on olemassa tietyt rajaehdot, mutta myös nämä rajaehdot ovat jatkuvassa liikkeessä, suhteessa toisiinsa ja valtasuhteiden sisällä:

"Identiteetti... ei toki ole vailla määrittäviä olemassaolon ehtojaan, joihin kuuluvat myös sen ylläpitämiseen tarvittavat materiaaliset resurssit, mutta loppujen lopuksi identifikaatio on ehdollista ja perustuu sattumanvaraisuuteen. Kun identifikaatio on tapahtunut, se ei hävitä eroa. Identifikaation sisältämä täydellinen sulautuminen on itse asiassa yhteenliittymistä koskevaa fantasiaa. Niinpä identifikaatio on artikulaation, sulkeumien tuottamisen ja ylimääräytymisen prosessi, ei mitään suoraviivaista joukko-oppia. Siinä on aina jotain – ylimääräytymistä tai puutetta- 'liikaa' tai 'liian vähän', mutta se ei koskaan ole aukoton kokonaisuus eikä muodosta totaliteettia" (Hall 1999, 248)

Ymmärrän identiteetin Stuart Hallin tavoin itseymmärryksen tapana, jonka kautta subjekti oppii tulkitsemaan maailmaa ja näkemään toimintamahdollisuutensa siinä. Kun ihminen identifioi itsensä

joksikin, esimerkiksi mieheksi tai naiseksi, hän ymmärtää itsensä identifikaation muodon kautta samankaltaiseksi tai erilaiseksi toisen kanssa. Ympäröivä maailma ja toiset ihmiset vaikuttavat aina siihen, millä tavoin ihmisen identiteetti rakentuu. Näitä ympäröivän maailman toimijoita on kuitenkin äärettömän suuri ja keskenään ristiriitainen määrä, ettei yksilön identiteetin muodostumisen tapaa voi ennakoita. Sikäli kun ihmiset puhuvat omasta "eheästä identiteetistään", kyse on ennemminkin aktiivisesta itsetunnistamisesta ja minuuden rakentamisen elämäkäytännöistä kuin loppuun saatetusta identiteetistä. Pekka Kaunismaan "Identiteetissä arvioimme itseämme erilasten symbolien, kielellisten ilmausten, 'myyttien', kertomusten ja kulttuuristen representaatiotapojen välityksellä. Identiteetti ei ole samuutta ja kaltaisuutta sellaisenaan, vaan tulkintojamme itseystämme" (Kaunismaa 1997, 222).

Foucault'laisessa valtakäsityksessä korostuu edellä mainitun kaltainen vallan identiteettejä rakentava puoli. Esimerkiksi maahanmuuttajuus tai "hyvä kansalaisuus" voi olla tällainen vuorovaikutussuhteessa syntynyt itsen ja maailman näkemisen tapa. Tämä identiteetti ei ole yksisuuntaisesti ihmiseen lätkäisty, vaan edellyttää vuorovaikutteista omaan toimintaan liittyvien asioiden pohtimista. Valtasuhteella identiteetin rakentamisen muodossa on siis monia erilaisia pisteitä, paikkoja ja verkostoja, jotka kommunikoivat keskenään. Esimerkiksi kotoutumissuunnitelman piirissä olevalla maahanmuuttajalla näitä voivat olla käynnit maahanmuuttajapsykologin luona, perheenjäsenten välisten sosiaalisten suhteiden dynamiikat, suhteet lähtömaassa omaksi koettuun perinteeseen ja sosiaalisiin sidoksiin, maahanmuuttajan toimintaa sitovat sosiaalipoliittiset määräykset, heille suunnitellut kurssit ja infotilaisuudet, harrastuspiirit ja suhteet oman asuinalueen naapureihin.

Edellisen esimerkin avulla koetan havainnollistaa myös foucault'laista valtakäsitystä. Valta on Foucaultille ennen kaikkea edellä mainitun kaltainen *sisäinen vuorovaikutussuhde*, jossa subjekteja A ja B ei ole olemassa valtasuhteen ulkopuolella ja riippumatta siitä, vaan valtasuhde vaikuttaa kaikkien toimijoiden identiteettiin (Kusch 1993, 111-114).

A:n ja B:n suhde määrittää molempien subjektien identiteettiä (Helen 1994, 277; Heiskala 1998, 190-192). Valta on Foucaultin mukaan siis toimintasuhde, verkko ja tilanne, joka ei suoraan ja lopullisesti määritä yksilöiden inhimillisen toiminnan lopputulosta, vaan heidän tapaansa toimia vuorovaikutuksessa. Valtasuhteessa sen osapuolet osallistuvat siis suhteeseen *toimijoina* eivätkä muuttumattomina, transsendenteina monoliitteina kuten passiivisina kohteina tai ylivallan harjoittajina. Toimijat koettavat saada toiset toimijat toimimaan tietyllä tavalla, mutta kaikkien toimijoiden oman aktiivisuuden, kommunikoinnin ja vastavaikutuksen vuoksi vaikutusyritysten tuloksellisuutta ei voi ennustaa loppuun asti: siellä missä on valtaa, on myös vastarintaa (Foucault 1983, 220; Foucault 1998, 71). Foucault'n mukaan "valta on ymmärrettävä ennen kaikkea toiminta-

alueensa järjestystä sisäisesti konstituovien voimasuhteiden moninaisuudeksi. Valta on peliä, joka kamppailujen ja loputtomien ristiriitojen kautta muuttaa, vahvistaa ja kääntää voimasuhteita vastakkaisikseen" (Foucault 1998, 69).

Valta ei ole kenenkään hallussa, toisin kuin anglosaksisessa valtakäsityksessä. "Valta ei ole jotain jota hankitaan, riistetään itselle tai jaetaan toisten kanssa. jotain joka pidetään itsellä tai luovutetaan käsistä. Valtaa käytetään lukemattomista eri pisteistä käsin eriarvoisten, liikkuvien suhteiden pelissä." (Foucault 1998, 70). Valtasuhde toimijoiden sisäisenä vuorovaikutussuhteena tuottaa ne yksilöt, joilla on intressejä ja mielihaluja. (Pulkkinen 1998, 99; Kusch 1993, 108-111).

Jos ymmärrämme vallan Foucault'laisittain sisäisenä vuorovaikutussuhteena joka rakentaa identiteettejä siten että esimerkiksi identiteettini suomalaisena on sosiaalisen vuorovaikutussuhteen tulosta, niin valtaa on kaikkialla. Valtasuhde ei palaudu ainoastaan A:n ja B:n välille, vaan myös lukuisat muut tekijät vaikuttavat A:n ja B:n toimintaan eri ajoissa ja tiloissa, verkostomaisesti. Kaikki tilanteet, joissa tapahtuu toimintaa ja toimintakentän muutoksia, ovat tilanteita joissa valtasuhde on olemassa. Mikrotason kommunikaatiotilanteet ja valtasuhteet Foucault samaistaa Carl von Clausewitzin "taktiikkaan", joka oli "teoriaa voimien käytöstä taistelussa" (Kusch 1993, 118-119). Lukuisista eri mikrotason valtasuhteista syntyy lukuisia alati muuttuvia toimintapyrkimyksiä ja taktisia asetelmia. Näistä taktisista asetelmista muodostuu valtasuhteiden verkostoja, joiden kokonaisuudesta Foucault käyttää termiä "dispositiivi".

Dispositiivin käsitteellä on tarkoitus kuvata yhteiskunnallisen makrotason liikkuvuutta. Dispositiivi on kamppailujen, kiistojen, vallankäytön ja valtapyrkimysten tilanne ja verkosto, jota Foucault käytti viittaamaan yhteiskunnallisen vallan "kokonaisuuteen" (Helen 1998, 500). Foucault ymmärtää dispositiivit "strategisina komplekseina, jotka määrittelevät mikrotason tilanteiden taktisia kohtaamisia" (Heiskala 1998, 192). Dispositiivi on Foucaultille analyttinen työkalu, jonka avulla voidaan korostaa sitä, että yhteiskunnallisilla eroilla, valtasuhteilla ja hallitsemistoimilla ei ole ulkoista ja ajatonta, transsendenttia perustaa, vaan valtasuhteessa on kyse jatkuvasta valtapelistä, taktisista pyrkimyksistä ja toimijoiden verkostomaisesta kommunikaation sarjasta (Foucault 1998, 69-71). Valtasuhde muodostaa toimintakentän, jolla vallitsee subjektien, pyrkimysten ja päämäärien kirjo.

Foucault'lainen vallan käsite voidaan tiivistää seuraavan Ilpo Helenin ilmaisun avulla:

"Valta on osaamista, voimista ja kykenemistä. Tuo kyky liittyy johonkin asemaan ja suhteeseen strategisessa verkostossa, asemassa ja tilanteessa. Valta on subjektin toiminnan mahdollisuus ja mahdottomuus; se on konstellatio, joka tekee toiminnan mahdolliseksi tai mahdottomaksi. Dispositiivina luonnehtivat myös sisäiset suhteet. Vallankäytön kohteet, subjektit ja siihen liittyvät tieto ja merkitykset edellyttävät toisiaan, eikä yhtä voi olla ilman toista, vaan ne

luovat, ”tuottavat” toinen toisensa. Oleellista on, että dispositiivi konstituoit tietämisen, toiminnan ja kokemuksen mahdollisuudet ja subjektit mutta on olemassa vain subjektien toimiessa. Dispositiivi on subjektinsa toiminnalle, tiedolle ja kokemukselle immanentti. Lisäksi se on historiallisesti muuttuva, kontingentti” (Helen 1998, 500).

Foucault pyrkii oman valtakäsityksensä kautta tekemään yhtäältä eroa strukturaalimarxismiin, joka ymmärtää vallan subjekteja alistavana merkitysrakenteena joka elää lähes omaa elämäänsä. Hän ei halunnut palauttaa yhteiskunnallista valtaa kapitalistisiin luokkasuhteisiin tai valtiokoneistoihin, jotka repressiivisen voimankäytön ja ideologisen luonnollistamisen keinoin uusintaisivat yhteiskunnan perusvaltarakenteen (Helen 1998, 499; Kusch 1993, 116). Hän teki eroa myös rakennefunkcionalismiin, joka näkisi valtasuhteet säilymään pyrkivinä järjestelminä. Hän ei hyväksynyt näkemystä, jonka mukaan valtasuhteet olisi palautettavissa yhteen suureen kamppailuasetelmaan ja ristiriitaan. Valtasuhde ei ole rakenne vaan dispositiivi, mikromekanismien satunnaisten yhdistelmien tuottama strateginen tilanne, joka muuttaa muotoaan (mt.). Ihmiset eivät muuta toimintaansa tai omaksu identiteettejä vain yhden ”todellisuuden pohjarakenteen” synnyttämien ilmiöiden kautta, vaan jo erilaiset käsitykset siitä mikä on ”totta” kamppailevat keskenään ja saavat aikaan toimintaan vaikuttavia kommunikaatiotilanteita. Foucault ei siis varsinaisesti halunnut teoretisoida valtaa, vaan analysoida valtasuhteessa tapahtuvia asetelmien muutoksia ja niitä ilmiöitä, joita valtasuhde saa aikaan. Tätä tarkoitetaan vallan ”produktiivisuudella” eli tuottavuudella: valtasuhde voi saada aikaan uusia taitoja, uskomuksia, itsen näkemisen tapoja sekä tietoa (Kusch 1993, 123).

Tämä näkyy esimerkiksi oman tutkimukseni piirissä siten, että suomalaisen sosiaalityöntekijän, suomalaisen nuoren, afganistanilaisen perheenpään ja afganistanilaissyntyisen nuoren näkemykset hyvästä ja tavoiteltavasta elämästä ovat sangen erilaisia. Kun afganistanilaissyntyinen nuori toimii suhteessa näihin muihin toimijoihin uudessa ympäristössä Suomessa, hänen toiminnassaan ja ajatuksissaan tapahtuu muutoksia tiettyihin suuntiin. Kerron tarkemmin näistä muutosten suunnista etnografiaosuudessa.

1.2 Tiedon ja vallan sidos sekä foucault’lainen diskurssin käsite

Foucaultin valtakäsite tulee lähelle Max Weberin metodologisesti-individualistista ”herruuden” käsitettä, joka korostaa ettei laajempi sosiaalinen järjestys olisi mahdollista ilman sitä, että ihmiset mikrotasolla pitävät tätä järjestyksen tapaa itselleen mielekkäänä ja legitimiinä. Näitä sosiaalisen järjestyksen legitimiinä pitämisen tapoja Weber erotti kolme: rationaalisen, traditionaalisen ja karismaattisen (Weber 1976, 124). Dispositiivi valtasuhteiden verkkona eroaa Weberin herruudesta

siinä mielessä, että siihen liittyy yhteiskunnallisia ilmiöitä laajemmasta spektristä: herruus on näet lähinnä erilaisten instituutioiden kompleksi. Dispositiiviin taas liittyy myös ei-institutionaalisia artikulaatioita, puhuntoja ja diskursseja, joilla pyritään määrittelemään ja käsittelemään vallan kohdetta. Näitä voivat olla lääketieteellisten, oikeustieteellisten ja uskonnollisten diskurssien lisäksi myös diskurssiin osallistuvien toimijoiden "epävirallinen" toiminta.

Foucault korosti että tieto oli olennainen osa dispositiivia. Tiedolla tarkoitetaan tässä yhteydessä empiirisiä tieteitä, erityisesti niitä tiedonaloja, jotka kohdistuvat ihmisten tutkimiseen ja samalla "valuivat" yksilölliseen kokemukseen. Yhtäältä tieto luo tilaa vallan käytännöille luomalla käsitteitä ja diagnooseja joiden avulla ihmistä voidaan kohdella tietyllä tavalla, toisaalta vallan käytännöt luovat uusia tiedon kohteita, joita tieteen keinoin pyritään selittämään ja käsitteellistämään (Foucault 1998, 75-76; Kusch 1993, 129). Ilpo Helen ilmaisee, kuinka Foucaultin mukaan "Valta tuottaa 'tiedontahdon' ja konstituoi totuuden kenttiä, siis antaa mahdollisuuden havaita ja artikuloida vallan kohteen ja ongelman, sekä muovaa tietämisen ja määrittelyn kriteerit" (Helen 1994, 278).

Foucault tutki Seksuaalisuuden Historiassa sitä, kuinka koko seksuaalisuuden käsite kehittyi yhteydessä ilmiöihin ja sääntö- ja normikokonaisuuksien muodostumiseen, jotka tukeutuivat muun muassa uskonnollisiin, kasvatuksellisiin, ja lääketieteellisiin instituutioihin (Foucault 1998, 117). Hän korosti, että erilaisilla sekä institutionaalisilla että epävirallisilla käytännöillä oli subjektiivista, tietynlaista yksilöllistä kokemusmaailmaa sekä identiteettiä tuottava vaikutus, joka tuotti ilmiön josta puhutaan "seksuaalisuutena" (mt. 119). Tutkimuskysymykseen Foucault asetti sen,

"kuinka moderneissa länsimaisissa yhteiskunnissa rakentui tietty 'kokemus', jossa yksilöt tunnistivat itsensä sellaisen 'seksuaalisuuden' subjekteiksi, joka avautui hyvin erilaisissa tiedonaloissa ja jäsenyi sääntöjen ja rajoitusten järjestelmänä. Tutkimukseni kohde oli siis seksuaalisuuden historia kokemuksena- kun kokemus ymmärretään tietystä kulttuurissa esiintyväksi vastaavuudeksi tiedon normatiivisuuden ja subjektiivisuusmuotojen välillä" (mt. 118).

Foucault pyrki tekemään sangen selväksi, että kielen ja käsitteiden inhimillinen sisäistäminen tapa syntyy niiden yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa käytössä. Seksuaalisuuden käsite ja kokemus syntyi tiedon ja vallan verkkojen puitteissa. Kielen ja käsitteiden sosiaalisesti artikuloituvia muotoja voidaan sanoa diskursseiksi. Diskurssi tarkoittaa sellaista asioiden ja lausumien joukkoa, jolla on tietty yhteinen logiikka ja maailman näkemisen – ja tätä kautta tuottamisen- tapa (Foucault 2005, 154–155). Diskurssissa on lukuisia erilaisia kielellisiä käytäntöjä (lausumia), joiden kautta maailmaa pyritään asettamaan ymmärrettäviin raameihin, ja samalla opitaan myös tietty normatiivinen kanta käsitteellistettyyn ilmiöön. Lausumat tarkoittavat esimerkiksi jonkun

auktoriteettiasemassa olevan henkilön puhetta asemansa (yhteiskunnallisen vallan) edustajana, kuten lääkärin puhetta lääkärinä. Lausuman ei ole pakko olla kielellinen ja puheellinen akti: myös diskurssia toteuttavat ei-äänekkäät ja ei-silmällä havaittavat toimintatavat voivat olla lausumia. Lausuman sopiminen diskurssiin määrittyy *diskursiivisessa muodostelmassa*. Diskursiivinen muodostelma on joukko diskursiivisia sääntöjä, joista Foucault erittelee muun muassa kohteiden muotoutumisehdot, lausumistapojen muotoutumisehdot, käsitteiden muotoutumisehdot sekä strategioiden muotoutumisehdot. Kohteiden muotoutumisehtoja ovat muun muassa esiintulopinnat eli ne kontekstit, joista diskurssia, esimerkiksi seksuaalisuutta lähdetään usein tieteen keinoin etsimään: esiintulopinta voi olla esimerkiksi perhe tai välitön sosiaalinen viiteryhmä (Foucault 2005, 58). Esiintulopintojen lisäksi Foucault nimeää kohteiden muotoutumisehdoiksi rajaavat instanssit, esimerkiksi hallinnon, lääketieteen ja oikeustieteen kaltaiset instituutiot, joiden kautta määrittyy kuka on uskottava puhuja. Kolmas kohteiden muotoutumisehto on erikoistumisen asteikot, jotka ovat käsitejärjestelmiä, joissa diskurssin kohteet ryhmitellään tietynlaiseksi ryhmäksi, esimerkiksi ”seksuaalisuudeksi” tai ”hulluudeksi” (mt. 60).

Olennaista tutkimuskysymykseni kannalta on tuoda esille diskurssin käsitteen yhteys Foucault’n vallan käsittelyyn ja hallinnan analytiikkaan. ”Diskurssien tehtävänä on systemaattisesti tuottaa totuuksia, ja niiden avulla ’esittämiä’ (puhuntoja ja tekstejä) organisoidaan tieteiksi tai auktorisoiduiksi tiedonaloiksi.” (Dean 1992, 215-217). Diskurssi ei siis ole pelkkää kieltä ja sanastoa, vaan se vaikuttaa olennaisesti myös siihen, millä tavalla ihmiset fyysisestikin toimivat tai miten tietyt fyysiset toimintatavat saadaan näyttämään luonnollisilta ja itsestään selviltä. Samalla kun diskurssit houkuttelevat meitä omaksumaan tietyn suhteen todellisuuteen, ne myös kutsuvat meitä toimimaan tietyistä subjektipositioista.

Diskurssit muovaavat dispositiivisia eli valtasuhteiden verkkoa ja synnyttävät käytäntöjä (diskursiiviset käytännöt), joiden kautta ihmiset käsittelevät maailmaa. Diskursiivisia käytäntöjä voivat olla kokonaiset oppialat ja tieteet, esimerkiksi maahanmuuttajien sopeutumisvaiheen stressiin erikoistunut psykologia. Diskurssi tekee tietyt käytännöt mahdollisiksi ja toiset näyttämään soveltumattomilta eri käytäntöihin (Foucault 2005, 155). Seksuaalisuuden historiassa Foucault tutki seksuaalisuuden diskurssia ja sen vaikutusta ihmisen identiteetissä ja kokemuksessa tapahtuviin muutoksiin. Itse tutkin kotoutumisen diskurssia ja sen synnyttämiä sekä yhteiskunnallisia käytäntöjä että rajaehoja, joita kotoutujan subjektille pyritään luomaan.

Omassa yhteiskunnassamme on käytössä lukuisia käsitteitä jotka vaikuttavat siihen millaisina ihmisinä tunnemme itsemme ja toisemme ja joiden kautta pyrimme tekemään maailmaa ymmärrettäväksi. Tällaisia käsitteitä voivat olla esimerkiksi rikollisuus, seksuaalisuus, maahanmuuttajuus tai kotoutuminen. Niillä on ihmisiä objektivoinen luonne: kun ihminen

luokitellaan maahanmuuttajaksi, hänelle annetaan tietyt rajaehdot toteuttaa minuuttaan, ja häneen voidaan kohdistaa sellaisia eksklusion keinoja, joita ei kohdisteta muihin: hänet tunnustetaan institutionaalisesti joksikin erityiseksi. Samaan aikaan käsitteillä on myös subjektiutta tuottava luonne. Kun ihminen *identifioi itsensä* maahanmuuttajaksi, hän voi omaksua tietyn tavan nähdä itsensä muiden ihmisten joukossa sekä tietyn tavan jäsentää omaa toimintaansa. Samalla tavoin kuin tieto/valta-punokset voivat saada aikaan seksuaalisuuden subjektin joka tarkkailee omia ruumiintoimintojaan ja halujaan tietyllä tavalla ja tiettyjen ohjeiden avulla, ne voivat synnyttää kotoutujan ja maahanmuuttajan subjektin, joka opettelee suhtautumaan itseensä ja ”suomalaisiin” tietyllä tavalla, apunaan maahanmuuttajapalveluiden psykologit, sosiaalityöntekijät, perhetyöntekijät sekä hänelle järjestetyt vertaistukiryhmät, harrastusryhmät, suomen kielen kurssiryhmät, omat yhdistykset ja monet muut tekijät.

Gradussani tutkimani tekstit ovat osa diskurssia. Aineistoni on yhteiskunnallisia käytäntöjä koskevaa käytännön tietoa, osa totuudentuotantoon osallistuvaa diskursiivista käytäntöä: esimerkiksi Jyvässeudun monikulttuurisuusohjelmaa ovat kirjoittaneet koulutusalan ammattilaiset, maahanmuuttajasosiaalityöntekijät, maahanmuuttajakysymyksiin erikoistunut psykologi, terveysalan ammattilaiset jne.

Markus Mervolan mukaan ”yhteiskunnan olemusta koskeva käytännön tieto on sidottu aina käytäntöihin, jotka edelleen asetetaan palvelemaan jotain erityisiä päämääriä” (Mervola 2005, 28). Hallinnolliset asiakirjat kuvastavat omalla tavallaan valtasuhteen muotoutumisen tapaa ja toimijoiden asettumista valtasuhteen verkostossa. Aineiston analyysin kautta pystytään erittelemään yhteiskunnallisen todellisuuden olemusta koskevia käsityksiä. Lisäksi aineistoa tarkastelemalla voidaan löytää elementtejä vallan rationaalisuuden muodoista sekä siitä, millaista subjektiviteettia pyritään ”kotoutujalle” luomaan. Asiakirja-aineistoni on siis osa totuudentuotantoon osallistuvaa lausumien joukkoa. Asiakirjat ovat osa diskursiivista käytäntöä, jonka kautta sosiaalinen todellisuus rakentuu. Näin niiden analyysin kautta voi tarkastella sitä kuinka ”hyvää” maahanmuuttajan subjektia pyritään rakentamaan ja ketkä tähän subjektiuden rakentamiseen osallistuvat.

Tekstiaineisto on sikäli aineistona rajallinen, että sen analysoinnin kautta ei ole mahdollista päästä käsiksi toimijan yksilöllisiin merkityksenantoihin, eli siihen millä tavoin subjekti itse omassa elämässään hallinnollisia päämääriä toteuttaa. Ei ole kovin mielekästä, eikä Foucaultlaisen valtakäsityksen mukaistakaan olettaa, että ihminen ottaisi annettuna hallinnollisten asiakirjojen tavoitteet ja omaksuisi ne sellaisenaan elämiseensä. Valtasuhte muokkaa subjekteja jatkuvassa prosessissa, eikä toimijoita ole mielekästä ajatella muuttumattomiksi monoliiteiksi. Lisäksi kotoutuvan subjektin elinpiirissä on lukuisia erilaisia toimijoita, jotka voivat vaikuttaa kotoutumisprosessiin ja minuuden rakentumiseen, vaikka niitä ei olisi kotouttamispoliittisiin

asiakirjoihin kirjattukaan. Vaikka kotouttamislain ja kotouttamisohjelman avulla ei ole mahdollista analysoida kuinka toimija itse toimintaansa muokkaa ja millaisin menetelmin hän itseymmärrystään käytäntöjen keskellä rakentaa, sen avulla on mahdollista tarkastella millaisin menetelmin ja millaisiin päämääriin hänen *haluttaisiin* toimintaansa ja minuuttaan rakentavan. Etnografiaosuuden ja asiakirja-aineiston vertailulla on tämän jälkeen mahdollista tarkastella kotouttamisen hallinnallista diskurssin sekä itsesuhteen käytäntöjen välistä suhdetta.

1.3 Mitä hallinnan analytiikka tutkii?

Hallinnan analytiikka tarkastelee periaatteessa sangen vanhaa sosiologista peruskysymystä: millainen on yksilön ja yhteisön välinen suhde omana aikanamme? Kuinka ihmisistä tulee samalla sekä yksilöllisiä subjekteja että laajemman yhteisön jäseniä (Hänninen&Karjalainen 1997, 11)? Keskeisenä sosiaalisen toiminnan ja samalla itseymmärtämisen tapojen katalysaattoriksi hallinnan analytiikka näkee vallan foucaultlaisessa muodossaan: sisäisenä vuorovaikutussuhteena sekä diskursseina ja diskursiivisina käytäntöinä jotka saavat aikaan vaikutuksia toimintakenttään. Hallinnan analytiikan monikerroksinen tapa tarkastella valtaa ja sen kytkeytymistä identiteettien ja laajempien "ajatusjärjestelmien" syntyyn perustuu Foucaultin myöhäistuotantoon, erityisesti College de Francesassa 1978-79 sekä Yhdysvalloissa 1980-luvun alussa pidettyihin hallinnallisuutta käsitteleviin luentoihin (kts. Foucault 1991; 1988a; 1988b). Keskeisimmät Foucaultin hallinnallisuuden ja hallintamentaliteetin teemojen jatkokehittäjiä ovat olleet Mitchell Dean sekä Nikolas Rose, jotka ovat pyrkineet tekemään Foucaultin hallintamentaliteetteja sekä biovaltaa käsittelevistä tarkasteluista entistä empiirisempää sosiologiaa.

Mitchell Dean kuvaa hallinnan käsitettä ilmaisulla "conduct of conduct" (Dean 1999, 10). Sanalla "conduct" tarkoitetaan yhtäältä opastamista sekä saattamista, eli ohjaamista. Toisaalta nominimuodossa sillä tarkoitetaan ihmisen käyttäytymistä tai toimintatapaa. Ilmaisussa "conduct of conduct" molemmat merkitykset yhdistyvät. Hallinta tarkoittaa näin ollen ihmisen käyttäytymisen ja toiminnan ohjaamista. Hallinnassa keskeistä on yhtäältä vallan kohteen toimintatilan sääteleminen, reunoittaminen ja ihmisen yksilöiminen, toisaalta valtaan osallistuvan toimijan omaehtoinen itsehallinta tämän säädellyn toimintatilan puitteissa (Dean 1999, 10-12). Hallinnalle on ominaista, että se tapahtuu tietoon, totuuteen ja eettisyyteen perustuvien diskursseiden ja diskursiivisten käytäntöiden (Rose 1999, 26-27). Hallintavaltaa kuvastaa myös se, että se operoi inhimillisen vapauden kautta: yhteiskunnallinen järjestyksenpito, ohjailu ja kontrolli tapahtuu yksilöllistä vapautta ja inhimillistä toimintakykyä luomalla. Tämä tarkoittaa hallintakäytäntöjä,

joiden tavoitteena on luoda itseään hallitsevia, valintoihin kykeneviä, toisista ihmisistä riippumattomia, itseään kehittäviä, aktiiviiseen osallistumiseen kykeneviä, itsereflektiivisiä ja hyväntahtoisia ihmisiä (Rose 1999, 61-90). Hallinnassa valtasuhteen kohde osallistuu vallan prosessiin yksilöllisenä, vapaana ja moraalisia valintoja kykenemään tekevänä toimijana.

Hallinnan analytiikka tarkastelee sitä, *millä tavoin* valtasuhteiden diskursiiviset käytännöt rakentavat sosiaalista, kulttuurista ja subjektiivista todellisuutta, ja kuinka tällöin syntyy muun muassa hyvän elämän, tieteellisen totuuden ja rationaalisen toiminnan kriteerejä joihin ihmiset voivat samaistua (Helen 1994, 278). Foucault'lainen hallinnan analytiikka ei siis tarkastele sitä, kuka hallitsee ja kenellä on valtaa. Hallinnan analyttisessä tutkimuksessa keskeistä on se, "miten valta toimii sekä millaisia subjekteja, suhteita, käytäntöjä ja pyrkimyksiä se luo ja tekee mahdolliseksi" (Helen 2004, 210). Hallinnan analytiikka tarkastelee siis sitä, millaiset rationaliteetit ja tieto/valta-muodostelmat, erilaiset *epistemet* synnyttävät yhteiskunnallisia käytäntöjä. Se tarkastelee suhteita, joissa totuus ja valta ovat historiallisesti kytkeytyneet toisiinsa (Dreyfus & Rabinow 1983, 116). Se tarkastelee, millaiselle yksilölliselle käyttäytymiselle ja sen hallinnalle annetaan yhteiskunnallisesti tilaa. Hallintamentaliteettien tutkimuksessa Foucaultia kiinnostivat vallan yksilöivien ja totalisoivien tendenssien yhteys: kuinka kasvava yksilöityminen ja hallintojärjestelmän laajeneminen ovat suhteessa toisiinsa ja ovat toisiaan täydentäviä (Foucault 1991, 100-104). Hallinnan analytiikan tarjoamien käsitteiden avulla on tutkittu muun muassa työttömien aktivointiohjelmaa ja köyhien hallinnointia (Dean 1992) sekä pakolaisväestöön suunnattuja ohjelmallisia hallintakäytäntöjä (O'Malley 1998; Inda 2006). Pääasiassa hallinnan analyttinen tutkimus suuntautuu siis yhteiskunnallisten marginaaliryhmien hallinnointitoimenpiteisiin, joista vielä tällä hetkellä työttömiä ja köyhiä koskevia tutkimuksia on huomattavasti enemmän kuin maahanmuuttajia koskevia.

1.4 Hallintavallan kaksoissidonnaisuus

Foucaultin mukaan yhteiskunnallista hallintaa kuvaa individualisaation ja totalisaation kaksoissidos; yhtäältä ihmisiin pyritään vaikuttamaan poliittisin ja tieteellisin teknologioin, toisaalta vallan kohteista halutaan autonomisia subjekteja näiden reunaehtojen puitteissa (Foucault 1983, 211-213; Foucault 1991, 100). Foucault ymmärtää hallinnan ja hallintavallan liittyvän elimellisesti liberaaliin sosiaalivaltioon ja sen puitteissa tapahtuvaan inhimillistä vapautta koordinoivaan valtaan (Foucault 1991, 103-104). Tämä vapaiden subjektien kautta toimiva valta voidaan Foucaultin mukaan määritellä muiden hallitsemisen teknologioiden ja minätekniikoiden (itsen hallitsemisen

tekniikoiden) kosketuspinnaksi (Foucault 1988a, 18-19). Vallan subjekti ja objekti kietoutuvat toisiinsa ja ovat toisistaan erottamattomia, kuin kolikon kaksi puolta. Muiden hallitsemisen teknologioilla tarkoitetaan sitä, kuinka valtasuhteissa syntyy yhteiskunnallisia hallintakäytäntöjä, joiden kautta esimerkiksi normaalin ja patologisen ihmisen erot rakentuvat ja vaikuttavat vallan kohteen toimintatilan määrittelyyn vaikkapa siten, että hänet määritellään tieteen diskursiivisiin käytännöihin hulluksi tai perverssiksi (Foucault 1983, 208).

Muiden hallitsemisen teknologioissa kyse on normalisoivasta vallankäytöstä. Normaali ei tarkoittanut ihmisen pakottamista jonkin mallin mukaiseksi, vaan sitä kuinka 1700-luvulla lisääntyneet ihmistieteen diskursiiviset käytännöt saivat aikaan "normaalin" ja "patologisen" ihmisen kriteerit ja samalla myös auktorisoidun näkökulman inhimilliseen todellisuuteen ja mahdollisuuden havainnoida maailmaa (Foucault 1998, 84–88). Normalisoiva valta tuottaa sosiaalista todellisuutta etsiessään ja täsmentäessään tiedon ja hallitsemisen kriteereitä. Normi on immanentti, sisäsyntyinen suhteessa siihen todellisuuteen, jossa kriteerit ja standardit määrittyvät. "Normi ei ole ennalta annettu ja järkkymätön. Se muodostuu normalisoinnin myötä ja muuttuu todellisuuden 'empiiristen säännönmukaisuuksien' eli normaalin muuttuessa" (Ewald 1990; sit. Helen 1994, 287). Ihmistieteelliset diskurssit sekä hallitsemiskäytännöt ovat jatkuvassa suhteessa toisiinsa. "Normi on... muoto joka yhdistää erityiset valta/tieto-muodostumat yhteiskunnallisiksi valtamekanismeiksi... strategiseksi tilanteeksi, tekniikoiden ja diskurssien katkokselliseksi ja dynaamiseksi verkostoksi, voima- ja jännitekentäksi, jossa subjekti-asetat, toiminnan ja kokemuksen muodot ja mahdollisuudet muodostuvat" (Helen 1994, 287)

Foucault eritteli esimerkiksi Seksuaalisuuden Historian ensimmäisessä osassa kuinka 1700-luvulla lääketiede, oikeustiede, kasvatustiede ja lukuisat muut ihmistieteet pyrkivät analysoimaan ja kodifioimaan ihmisen ruumiintoimintoja ja saivat aikaan muun muassa seksuaalisuuden käsitteen. Tämän käsitteen ympärille rakentui valtava määrä siihen liittyviä diskursseja, joiden kautta eriteltiin inhimillistä toimintaa määrittelemällä tietyt ihmistoiminnot esimerkiksi perversioiksi, siveellisyydeksi tai luonnonvastaisiksi teoiksi (Foucault 1998, 27–28). Inhimillinen käyttäytyminen oli ollut fyysisessä mielessä samanlaista jo ennen siihen liittyviä luokitteluja, mutta vasta ihmistieteelliset diskurssit synnyttivät erityiset tieteenalat ja käytännöt, joiden kautta ruumiillisuuteen voitiin suhtautua tietyllä tavalla. Ihmistieteelliset diskurssit osallistuivat siis ihmisen objektivoimiseen ja samalla myös yksilöimiseen ruumiillisina väestön jäseninä. (mt. 73–74)

Ihmistieteen objektivoivat käytännöt vaikuttavat myös siihen, kuinka ihminen kokee itsensä. Foucault tarkasteli sitä, millä tavoin ihminen pyrkii muokkaamaan minän tekniikoiden kautta itsestään tietynlaisia subjektia valtasuhteen puitteissa. Foucault korosti seksuaalisuus-käsitteen ja

siihen liittyvien lukuisten diskurssien vaativan sitä, että ihminen pyrkii tuntemaan itsensä ja samalla huolehtii itsestään (Foucault 1983, 211–212). "Minätekniikoiksi" kutsumillaan käytännöillä Foucault tarkoittaa erilaisia yksilöllisiä ja omasta mielestä lähteviä menetelmiä, jotka kohdistuvat subjektin omaan ruumiiseen, sieluun, ajatuksiin, käyttäytymiseen (conduct) sekä olemisen tapaan, ja joiden tarkoituksena on muokata minuutta tiettyyn suuntaan, esimerkiksi "hyvään kansalaisuuteen" ja oikeanlaiseen seksuaalisuuteen (Foucault 1988a, 16–18). Minän tekniikatkin ovat sidoksissa laajempaan kontekstiin sekä niihin normaaliuden ja hyvän elämän kriteereihin, joita diskursiivisissa käytännöissä, esim. tieteellisissä keskusteluissa tai sosiaalisissa projekteissa syntyy (Foucault 1983, 212).

1.5 Hallintaregiimin osat: rationaliteetit, hallinnan tekniikat ja minätekniikat

Hallinnassa valtasuhteen objektivoiva ja subjektivoiva puoli yhdistyvät. Ihmisen yksilöllinen itsehallinta ei tapahdu koskaan ainoastaan yksilön omassa yksilöllisessä päässä. Ihminen on yksilönäkin yhteiskunnallinen olento, joka omaksuu ihanteita, arvoja, normeja, tavoitteita ja rutiineja ympäröivästä laajemmasta yhteiskunnallisesta piiristä ja dispositiivista. Esimerkiksi laihduttaja harvoin laihduttaa vain koska hän sattui keksimään laihdumisharrastuksen. Vaikka laihduttamisen päämääränä voi olla esimerkiksi hyvä olotila ja terveys, laihduttaminen käytäntönä saa alkunsa esimerkiksi esteettisistä tai lääketieteeseen nojautuvista syistä. Laihduttaminen on päämäärähakuista toimintaa, jonka keskeisenä pontimena on tiede, asiantuntijadiskurssit ja tieto. Toimija uskoo, että tällä toiminnalla on järjellisyys ja tietty pohjalogiikka. Se millaiseksi järjellisyys ja pohjalogiikka muotoutuvat, riippuu siitä millaisia diskursiivisia käytäntöjä, normaalisuuksia ja ruumiillisuusdiskursseja valtasuhteissa muotoutuu ja millaisia toiminnan kenttiä syntyy.

Tieto/valta-muodostelmat, käytännöt ja minätekniikat voidaan nimetä erillisiksi hallinnan analytiikan tutkimuskohteiksi. Niitä yhteiskunnallisia oletusasetuksia, tieto/valtamuodostelmia, jotka määrittelevät rationaalisuuden ja hyvän kriteerit, sanotaan rationaliteeteiksi tai tietomuodostelmiksi. Hallinnan analytiikka analysoi sitä, millaisia muotoja nämä hallintarationaalisuudet saavat ohjelmallisissa hallintakäytännöissä (hallinnan tekniikat). Kolmanneksi se analysoi myös sitä, millaista on vallan subjektiivinen puoli, eli millaista subjektiviteettia ohjelmallisten hallintakäytäntöjen puitteissa subjektit voivat itselleen luoda (minätekniikat) (Dean 1999, 28–34).

Rationaalisuus tarkoittaa periaatteessa mitä tahansa toimintaa, jonka päämäärät ja keinot on asetettu systemaattisesti ja eksplisiittisesti Weberiläisen byrokratian mielessä ja jossa ei anneta henkilökohtaisille intresseille ja mielihaluille tilaa (Dean 1999, 11). Rationaalisuutta korostavalla toiminnalla on kuitenkin tietty pohjalogiikka, jokin yleisempi ontologinen ja epistemologinen näkemys johon asioiden järjellisenä näkeminen pohjautuu. Rationaalisuus on aina rationaalisuutta tietyssä yhteiskunnallisessa vallan muodostelmassa. Rationaliteetti pitää sisällään käsitykset ensinnäkin siitä, mikä on totta ja mitä on olemassa: se osallistuu yhteiskunnallisen epistemologian ja ontologian määrittelemiseen. Näin ollen se sisältää myös käsitykset ja arvot sen suhteen, mikä on yhteiskunnassa tavoiteltava tila ja mitkä tekijät voivat olla tämän tavoitteen esteenä: mitkä asiat määritellään yhteiskunnallisiksi ongelmiksi tai riskeiksi joita täytyy pyrkiä hallinnoimaan (mt. 27–28). Rationaliteetti antaa siis lähtökuopat käytännöille, jotka antavat vastaukset kysymyksille siitä mitä tehdä seuraavaksi ja minkä vuoksi. Tästä syystä rationaliteetti on sidoksissa myös moraal sääntöjen ja hyvän elämän kriteerien määrittelyyn (mt. 26). Järjellisen toiminnan ja moraalisen toiminnan sidosten luomisen kautta rationaliteetit tuottavat luonnollisuutta, yhteiskunnallisia "oletusasetuksia":

”Poliittisilla rationaalisuuksilla... on tunnistettava moraalinen muoto, siellä ne esittävät sellaisia keskeisiä periaatteita kuten 'yhteiskunnan turvaaminen', 'oikeudenmukaisuus', 'tasa-arvo' tai 'elämänlaatu', joiden on määrä ohjata hallitsemiskäytäntöjä'. Toiseksi nämä poliittiset rationaalisuudet vetoavat siihen, että ne perustuvat tieteelliseen tosiasiatietoon - niinpä niillä on episteeminen luonne. Kolmanneksi ne ovat idiomaattisia: niillä on oma 'slanginsa' omine sanastoineen ja ilmaisutapoineen...” (Rose 1999, 26–27)

Hallinnan tekniikat liittyvät siihen, millaisia hallintakäytäntöjä kunkin rationaliteetin kautta syntyy. Hallinnan tekniikat ovat ohjelmallisia, organisoituja hallintakäytäntöjä, joiden muotoon rationaliteetit vaikuttavat pyrkimällä määrittelemään miten ja millaiseksi ihmisen pitäisi yhteiskunnassa tulla (Dean 1999, 18). Kotouttamisohjelmassa tuodaan esiin erilaisia maahanmuuttajien elämän muovaamiseen tarkoitettuja hallinnan tekniikoita, joiden tarkoituksena on maahanmuuttajien yhteiskuntaa koskevan perustiedon lisääminen, kielitaidon lisääminen ja heidän osallistumisensa ”yhteiskunnan taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään” (monikulttuurisuusohjelma 2006, 6). Hallinnan tekniikat tuottavat asiantuntijatietaa ja tiedettä, kuten viranomaissäädöksiä, toimintaohjeita, asiakirjoja, mietintöjä ja tutkimuksia. Samalla ne osallistuvat todellisuuden tuottamiseen ja subjektiasemien muovaamiseen. Markus Mervolan mukaan asiantuntijatiiedolla, joka edustaa nimenomaan yhteiskuntaa koskevaa käytännön tietoa, on merkittävä asema pyrkimyksissä luoda toivottua sosiaalista järjestystä (Mervola 2005, 28–29).

Tämä johtuu siitä, että hallitsemme itseämme ja toisiamme suhteessa siihen, minkä katsomme olevan totta, keitä uskomme olevamme, mitä haluamme itsessämme muuttaa ja millaisiksi haluamme tulla. Hallinnalla on tässä suhteessa kolme eri ulottuvuutta: se, millaisia valta-asemia synnytetään (techne), millaista totuutta synnytetään (episteme) ja kuinka ihmisten identiteettejä rakennetaan (ethos). (Dean 1999, 18)

Hallinnan tekniikat uusintavat yhteiskunnallista todellisuutta. Konkreettisina hallinnon käytäntöinä ne osallistuvat yhteiskunnallisten ilmiöiden määrittelyyn sekä toimijoiden positioiden osoittamiseen näissä yhteiskunnallisissa ilmiöissä. Esimerkiksi hyvinvointivaltion sosiaali- ja terveystalitiikka sekä kansalaisten parissa toimivat järjestöt ovat toimijoita, jotka pyrkivät yhteiskunnan ja sosiaalisen hallintaan. Sosiaalisen hallinnan järjestelmien kuten hyvinvointivaltion eri osajärjestelmien kautta määritellään mm. se, millä kriteereillä ihminen määritellään rikolliseksi, mielisairaaksi tai vaikkapa maahanmuuttajaksi ja kotoutujaksi. Niillä on objektivoiva ja samalla subjektivoiva luonne. Ne pyrkivät luomaan kohteille sellaista identiteettiä, jonka vallan kohde tuntisi itselleen mielekkääksi. Tällöin valtasuhteeseen liittyy olennaisesti se, mitä yksilötasolla tapahtuu.

Hallinnan tekniikat linkittyvät tällöin myös yksilötason poliittisiin teknologioihin. Tällöin on kyse ”minätekniikoista”, jotka ovat kielellisiä ja tiedollisia käytäntöjä, joilla ihmiset pyrkivät muovaamaan minuuttaan tiettyyn suuntaan (Rose 1999, 42–43). Foucault määrittelee minätekniikat jokaisesta yhteiskunnasta löytyviksi menetelmiksi, joita yksilöitä suositellaan tai pakotetaan käyttämään identiteettinsä kiinnittämiseksi, sen ylläpitämiseksi tai muuttamiseksi tiettyjen päämäärien mukaan (Foucault 1988a, 18). Ihmiset voivat mieltää erilaisissa yhteiskunnallisissa valtasommitelmissa luotuja identiteettejä myös itsensä rakentamisen välineiksi ja yksilöllisen elämänpolitiikan toteuttamisen välineiksi. Samalla nämä yksilölliset minän luomisen tavat linkittyvät laajempaan yhteiskunnalliseen arvoilmaperiiriin, muotiin, eettisyyteen ja rationaliteetteihin.

Rationaliteetit vaikuttavat valtasuhteen laajempaan metatasoon: ne ovat episteeminen ja ontologinen puoli joiden kautta määrittyy ylipäänsä se, mitä, miksi ja miten mitään täytyy yrittää hallita ja mihin suuntaan. Hallinnan tekniikat ovat rationaliteetteihin perustuvien poliittisten järjelyjen mahdollistamia yhteiskunnallisia ohjelmia ja minätekniikat yksilöllisiä ja refleksiivisiä minän rakentamisen tapoja. Nämä linkittyvät toisiinsa siten, että rationaliteetit toimivat sekä minäteknisen että hallinnan teknisen aspektin mahdollistajana ja taustavoimana. Minätekninen ja hallinnan tekninen aspekti taas vaikuttavat toinen toisiinsa refleksiivisesti ja uusia hallinnan näkökulmia kehittäen.

Foucault on tehnyt seuraavanlaisen jaottelun sen suhteen, millaisia aspekteja hallinnan analytiikka hallintamentaliteeteissa pyrkii tuomaan esiin. Ensinnäkin tarkastellaan sitä, mitä itse asiassa pyritään hallinnoimaan. Mikä tekijä ihmisen mielessä tai ruumiissa vaatii hallinnallista muokkausta? Tätä muokkauksen kohdetta sanotaan hallinnalliseksi tai eettiseksi substanssiksi. Esimerkiksi ihmisen "sielu", lihalliset mielihalut tai "kulttuurisesti omaksutut" rutiinit voivat olla tällaisia tekijöitä, joita pyritään hallinnallisesti muovaamaan johonkin suuntaan. Tämä hallinnan aspekti on Michel Foucaultin mukaan *ontologia*. Seuraavaksi voidaan tutkia sitä, kuinka tätä substanssia pyritään hallitsemaan, millaisin keinoin siihen pureudutaan. Voimme esimerkiksi pyrkiä ”sielunpuhtauteen” mietiskelyn ja tunnustamiskäytäntöjen kautta. Tätä on varsinainen hallinta tai *eettinen työ*, jota Foucault kutsuu *asketiikaksi*. Kolmanneksi tutkitaan sitä, keitä olemme kun hallitsemme itseämme tai silloin kun meitä hallitaan, eli millaisiksi ihmisiksi hallinnoinnin kohteet identifioidaan. Voimme olla esimerkiksi mielenterveyskuntoutujia, maahanmuuttajia tai peliriippuvaisia. Tätä hallinnan aspektia Foucault kutsuu *deontologiaksi*. Neljäs tarkastelun kohde on eettisten käytäntöjen päämäärä, eli tavoite ja ihanne joka hallinnallisten käytäntöjen kautta pyritään saavuttamaan. Tämä aspekti on nimeltään *teleologia*. (Dean 1999, 17)

Seuraavassa luvussa tarkastelen sitä, minkälaisia vallan muodostelmia hallinnan analytiikka erittelee. Näitä vallan muotoja ovat suvereeni valta, kurivalta ja hallintavalta. Tuon esille, millaisia rationaliteetteja, vallan käytäntöjä ja minätekniikoita kukin vallan muoto yhteiskunnallisesti edellyttää. Kerron myös, mitkä prosessit ja ajatussuuntaukset ovat tehneet nämä eri vallan muodot mahdollisiksi. Hallinnan analytiikan yksi keskeinen teoreettinen pilari on liberalismiin tarkastelu sekä erityisesti sen vaikutukset väestöön kohdistuvaan hallintaan. Niinpä esittelen myös sen, mitä liberalismi tarkoittaa. Millaisia valtasuhteita liberalismi tuo yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen?

2. SUVEREENI VALTA, KURIVALTA, HALLINTAVALTA

2.1 Suvereenista vallasta kurivaltaan

Suvereeni valta, kurivalta ja hallintavalta ovat vallan muodostelmia. Ne pitävät sisällään toisistaan poikkeavia subjektikäsitteitä, rationaliteetteja ja vallan tekniikoita. Vaikka tietynlainen vallan harjoittamisen tapa saattaisikin olla ominaista tietylle ajanjaksolle, nämä vallan muodostelmat eivät ole sääty-yhteiskunnan tai luokkayhteiskunnan kaltaisia yhteiskuntahistoriallisia käsitteitä. Ne ovat ennemminkin genealogisia työkaluja, joiden avulla voi tarkastella ajatusjärjestelmien syntyä ja ihmisiin liittyvien subjektikategorioiden kehitystä ilman, että viitataan transsendentaaliin eli itsensä ylittävään tai läpi historian samana pysyvään käsitykseen subjektista. Tarkastelutapa liittyi Foucault'n ajatusjärjestelmien historian ja vallan genealogian projektiin. Vallan genealogisen analyysin kautta oli mahdollista päästä käsittelemään sitä, kuinka tietomuodostelmat, diskurssit ja niiden kohdealueet ovat historian saatossa muototutuneet: kuinka totuus ja valta ovat nivoutuneet toisiinsa.

Kun ilmaisen, että suvereenia valtaa, kurivaltaa ja hallintavaltaa voidaan käyttää genealogisina työkaluina, en siis väitä että ne olisivat sidoksissa tiettyyn aikaan. Myös omassa ”liberalistisessa” yhteiskunnassamme, jossa korostetaan yksilön itsehallintaa, hyvää kuluttajuutta ja ”oman itsen politiikkaa” käytetään kurivallan tekniikoita ryhmiin, jotka määritellään kyvyttöömiksi tai vajaavaltaisiksi toteuttamaan vapaasti ”omaa itseään”. Tämä voi näkyä esimerkiksi turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskusten sekä lapsille ja nuorille suunnattujen koulujen muodossa. Samoin myös vanhemmissa yhteiskunnissa on nähtävissä modernimman hallintavallan ituja. (Rose 1999, 23)

Suvereeni valta on valtiaan etuun ja tahtoon nojaavaa repressiivis-eksklusiivista valtaa. Sille ovat ominaisia selkeät valtiaan ja alamaisen asemat. Valta on absoluuttista hallitsijan omaisuutta, ja se ilmenee kieltojen, rajoitusten ja torjunnan kautta (Helen 1994, 278). Valtasuhde on yksisuuntainen vaikutussuhde, jossa suvereeni hallitsija on riippumaton alamaisten tahdosta. Alamaisen toimintamahdollisuudet taas riippuvat täysin siitä, millaisia oikeuksia suvereeni alamaiselle myöntää. Keskeisin suvereenia valtaa ylläpitävä voima on alamaisissa vallitseva pelko, jota pidetään yllä muun muassa julkisten teloittamisten ja kidutuksen voimalla. Koska valtasuhde on tällä tavoin ulkoinen ja yksipuolisesti artikuloitu, se myös rikkoutuu helposti, koska alamaisella ei ole pelon lisäksi muuta sosiaalista sidettä vallan järjestelmään. Yhtäältä suvereenia järjestystä voivat tällöin uhata ulkopuoliset valloittajat, toisaalta ne sisäiset viholliset, joilla ei ole

lähtökohtaista tarvetta hyväksyä suvereenia järjestystä. Niinpä tämän vallan muodon säilyttämiseen kehittyi machiavellilainen valtiotaito, jonka omaksumalla ruhtinas kykenee turvaamaan selustansa, rakentamaan hyödyllisiä liittoja, käyttämään väkivaltaa oikein ja vahvistamaan asemansa monin muin keinoin (Foucault 1991, 90). Suvereenissa vallassa vallan subjekti on alamainen, joka identifioituu joksikin vain hallitsijan kautta. Alamais-subjektille kuuluu lain noudattaminen ja suvereenin määrittämien tehtävien tekeminen. Valtasuhde muotoutuu despoottisen järjestyksen kautta.

Kurivalta taaskaan ei pyri repressioon ja kieltoihin, vaan on luonteeltaan normatiivisesti integroivaa. Sekin erottelee ja eristää ihmisiä, mutta olennaista tälle vallan muodolle ovat tekniikat ja mekanismit, joiden avulla ihmisruumista ja -yksilöä muokataan toimimaan jonkin normatiivisen motiivi-tai käyttäytymismallin mukaan (Helen 1994, 279). Normilla ei tässä tarkoiteta käyttäytymissääntöjä, jotka määrittävät sitä kuinka pitäisi käyttäytyä ja joiden noudattamista valvotaan, kielloin, luvun ja palkkioin. Foucaultille normissa kyse on ennen kaikkea kyse erilaisista diskursiivisista käytännöistä, jotka osallistuvat normaaliuden ja totuuden tuottamiseen dispositiivissa. Foucault erittelee tarkasti, kuinka esimerkiksi lääketiede, ihmisten tilastollinen tutkimus, psykiatria ja muut elämänilmiöiden säännönmukaisuuksia hahmottamaan pyrkivät käytännöt tuottavat tietoa ihmisestä. Nämä ihmistieteen diskurssit ovat totuudentuotannon käytäntöjä, jonka kautta voidaan rakentaa normaali/patologinen-jakoja, jotka ohjaavat inhimillistä toimintaa (Foucault 1998, 44–46).

Kurivalta normalisoi ja pyrkii tekemään ihmisistä ennakoitavia ja hyödyllisiä yhteiskunnan toimintakyvyn kannalta. Kurivallassa, toisin kuin suvereenisissa vallassa, rikosta ei mielletä tekona, joka haastaa suvereenin hallitsijan ylivallan. Rikos on teko kansalaisten yleistä etua ja sen muodostamaa kokonaisuutta, yhteiskuntaa, vastaan. Niinpä kurivallassa rangaistusinstituution tavoitteena ei ollut enää näyttää kansalle mahdollisimman rujolla tavalla mitä ruhtinaan vastustamisesta seuraa, vaan pyrkiä asettamaan rikollinen jälleen omalle paikalleen yhteisössä (Dreyfus & Rabinow 1983, 148). Kurivallassa ruumiilliset rangaistukset vähenivät, ja paikalle tulivat inhimillisyyteen ja normaalistavaan vaikutukseen pyrkivät rangaistusmuodot. Esimerkiksi vankilainstituutio, köyhäinhoitolaitos, sairaala ja koulukoti ovat tällaisia kurivallan tekniikoita ja mekanismeja. Normaalista poikkeavat ihmiset haluttiin kouluttaa, valistaa ja ohjata kohti "normaalialia" elämää edellä mainittujen laitosten tarkan päiväjärjestyksen ja ohjelman kautta (Foucault 1980, 170–172). Näiden kurivallan tekniikoiden tavoitteena on poikkeavan ja "vaarallisen" yksilön tunnistaminen, määrittäminen ja muokkaus.

Havainnollistavana esimerkkinä kurivallasta Foucault esittelee Jeremy Benthamin suunnitteleman Panopticon-vankilan. Panopticon on kehän muotoinen pyöreä rakennus, jonka ulkoreunaan on

rakennettu sellejä. Sellit on erotettu toisistaan seinillä. Takaseinässä on ikkuna ulkoapäin tulevaa valoa varten. Edessä on kalterit, joten jokaiseen selliin näkee sisälle. Kehämäisen rakennuksen sisäpihalla on vartiotorni, josta näkee jokaiseen selliin, mutta selleistä ei näe torniin. Rakennuksen idea on siinä, että vangit eivät voi tietää onko vartija paikalla vai ei. Sen sijaan he ovat jatkuvasti tietoisia siitä, että vartijan läsnäolo on aina mahdollista, joten heidän on pakko muokata omaa käyttäytymistään oletetun vartijan tahdon mukaiseksi. Ennen pitkää näkymätön valvonta siirtyy heihin ja he alkavat valvoa itse itseään. (Foucault 1980, 224–228)

Kurivalta on siis vallan järjestelmä, jonka lukuisat tekniikat vaikuttavat yksilön ”sieluun” normalisoivasti. Koska normalisoivan kurivallan tekniikoiden toimivuus oli riippuvaista siitä, kuinka hyvin vallan kohteet normalisoivaa kuria itseensä kohdistavat, valtio pyrki kehittämään näitä järjestelmiä eteenpäin, jotta ne olisivat tehokkaampia. Tähän tarvittiin omanlaistaan tiedettä.

2.2 Poliisitiede ja biovalta

Jotta kurijärjestelmät toimisivat mahdollisimman tehokkaasti, myös kurijärjestelmät itse tarvitsevat jatkuvaa huolenpitoa ja tarkkailua. Tämä tarkoittaa sitä, että kurivallan kohteen tulee olla monipuolisesti tutkittu, analysoitu ja näin ollen myös objektifioitu (Dreyfus & Rabinow 1983, 159–160). Vallan kohteiden monipuolisen tutkimisen ja toiminnan tehostamisen tarve synnytti monipuolistuvan ihmistieteen, jonka tavoitteena on yksilöidä ja tuntea vallan kohde mahdollisimman hienovaraisesti. Ihmistieteet kuten psykologia, väestötiede ja kriminologia syntyivät valtioon sidoksissa olevissa instituutioissa kuten sairaaloissa, vankiloissa ja julkishallinnossa. Foucaultin mukaan ne yleistyivät erityisesti 1600–1700-luvuilla nykyisen Saksan alueella, jossa nämä tieteet saivat nimen "polizeiwissenschaft", poliisitiede (Foucault 1988b, 158–159). Tämä viittaa siihen, että ihmistieteellä ajateltiin olevan valtion vaurautta ja vauraustavoitteen kannalta välttämättömän ihmisväestön toimintakykyä edistävä funktio (Dreyfus & Rabinow 1983, 139; Dean 1999, 90–93). Väestö haluttiin hallintaan, koska se oli välttämätöntä valtion vaurauden kannalta.

Tällöin ihmistieteestä tulee vallan kohteita luokitteleva ja objektivoiva väline (Dreyfus & Rabinow 1983, 160). Uudet tieteet kehittivät omat diskurssinsa, säännöstönsä, totuuden kriteerinsä,

omat tunnistamisen tapansa, omat lokeroinnin tekniikkansa. Tieteessä siis syntyi uusia käsitteitä, joilla maailmaa tehtiin ymmärrettäväksi. Tieteet institutionalisoituivat ja niiden keinoin voitiin määritellä millaisia ihmisiä ovat. Tällöin oli kyse yleisemmästä maailman näkemisen tavasta, jolle tieteellinen keskustelu ryhtyi antamaan rajaehjoja. Tieteestä tuli tekniikka, jolla maailmaa jäsennettiin ja tehtiin ymmärrettäväksi. Tiede diskursiivisena käytäntönä sai aikaan vaikutuksia, joiden myötä rakentui myös ontologisia ja epistemologisia silmälaseja ihmisten päihin, tiettyjä tapoja nähdä maailma ja totuuden kriteerit (Dreyfus & Rabinow 1983, 159). Foucault erittelee muun muassa seksuaalisuuden historian ensimmäisessä osassa, kuinka seksuaalisuuden ympärille rakentunut tieteellinen diskurssi ja mekanismi tuotti yksilöllisyyttä myös minätekniisessä mielessä: itsetutkiskeluna, itsemäärittelyksen mahdollisuuksina ja omien intohimojen tarkasteluna suhteessa erilaisiin lääkäreiden ohjeisiin ja sukupuolisuutta käsittelevään kirjallisuuteen (Foucault 1998, 27).

Foucaultin mukaan 1700- ja 1800-luvulla huoli ihmisestä ja tämän toimintakyvystä väestön osana lisääntyi. "Empiirisissä ihmistieteissä normaalista tuli tiedon ja tutkimuksen kohteena olevan todellisuuden - ihmisruumiin elämän, sosiaalisen järjestyksen tai psyyken toiminnan - jäsentäjä ja mittapuu. Normaalin ja patologisen eli poikkeavan käsitteet määrittivät ihmisen ongelman" (Helen 1994, 286). Tätä prosessia Foucault sanoo biovallan aikakauden syntymäksi. Biovalta on vallankäyttöä, jossa ihminen nähdään ensisijaisesti väestön osana ja keskeisenä vallan päämääränä nähdään tämän sosiaalipoliittisen subjektiivisuuden vahvistaminen. Biovalta pitää sisällään huolenpidon väestön hyvinvoinnista sekä tähtää elämän ja ihmiskehon laskennalliseen hallintaan erilaisten normien ja tekniikkojen avulla (Hänninen & Karjalainen 1997, 12). Foucault erittelee biovallassa kaksi perusmuotoa: ensimmäinen puoli ovat jo 1600-luvulla alkunsa saaneet *kurinpidolliset menetelmät*, jotka keskittyvät ihmisruumiin "mahdollisimman suureen hyötykäyttöön", sen voimien lisäämiseen, sen hyödyllisyyden ja muovattavuuden kasvattamiseen esim. panoptisin tekniikoin. Toinen puoli liittyy *väestön biopolitiikkaan*, joka tarkoittaa väliintuloja ja sääntelymenetelmiä, joilla pyrittiin hallitsemaan ihmisten lisääntymistä, syntymää, kuolemaa, terveydentilaa, ja elämänkaaren pituutta ja niihin vaikuttavia ehtoja (Foucault 1998, 99).) Kurinpidolliset menetelmät ja väestön biopolitiikka muodostavat biovallan käsitteen.

Foucaultin mukaan "kurinpitäjärjestelmässä lapsi on paremmin yksilöity kuin aikuinen, sairas paremmin kuin terve, mielenvikainen ja rikollinen paremmin kuin normaali ja rikkeetön henkilö" (Foucault 1980, 218) Biovalttaan sidoksissa olevat ihmistieteet osallistuivat sen määrittelemiseen, millainen ihminen on normaali ja millainen ei, ja milloin ihminen elää terveellistä ja elämänvoimaista elämää. Samalla ne pyrkivät tuottamaan runsaan määrän tietoa siitä, millä tavoin ei-normaali ihminen voitaisiin saattaa normaaliksi. Biovallassa vallan kohde yksilöidään, tehdään

subjektiksi siinä mielessä että sen käytäntöjen kautta häneen liitetään ominaisuuksia jotka tekevät hänestä tunnistettavan ja erityisen. Foucault toteaa seuraavaa:

"Länsimainen ihminen oppi vähitellen, mitä on olla elävä laji elävässä maailmassa: mitä on omata ruumis, olemassaolon ehdot, todennäköinen elinikä, yksilöllinen ja kollektiivinen terveys, voimia, joita voi muokata, ja tila, jossa ne voi jakaa ihanteellisella tavalla. Ensimmäistä kertaa historiassa biologinen oleminen heijastuu poliittisessa olemisessa." (Foucault 1998, 101)

Ihmisten yksilöiminen siis rakentaa myös heidän identiteettejään ja käsityksiään omasta minuudestaan. Tiede diskurssina synnyttää diskursiivisia käytäntöjä, joiden kautta ihmisiä luokitellaan esimerkiksi mielisairaiksi, huumeriippuvaisiksi, työttömiksi tai köyhiksi, vallan kannalta erityisiksi henkilöiksi. Väestö ja ihmiset ovat poliittisia kysymyksiä ja biovallan poliittisuus tekee ihmistieteestä poliittisen teknologian. Halu hallita ihmisen elämää ja ihmisruumiin biologisia prosesseja synnyttää tieto- ja valtatekniikoita, joiden luomien diskurssien ja käytäntöjen puitteissa ihmiset toimivat.

Väitin jo alussa, että maahanmuuttaja on yhteiskunnallisesti epänormaaliksi luokiteltu subjekti, jonka syntyperä ja tausta muodostaa eron suhteessa yhteiskunnalliseen "normaaliin" ja siksi maahanmuuttajien normalisointiin kiinnitetään erityistä huomiota. Tutkimusongelmani kannalta keskeistä on se, millaiseksi ongelmaksi "poikkeava" ja "integroitumaton" maahanmuuttaja määritellään, ja millaista tutkimusta ja monitorointia tähän vallan kohteeseen käytetään. Maahanmuuttajuuden hallinta on biovallan ja -politiikan kysymys, joka mahdollistui ihmistieteiden moninaistumisen myötä.

2.3 Poliittisen taloustieteen nousu ja valtion hallinnallistuminen

Väestön tarkan kodifioinnin ja siihen kohdistuvan tieteenteon myötä valtion alamaaisista tuli olennainen osa vallan muodostelmaa, ja väestön toimintakyvyn ylläpitämisestä itsestään tuli keskeisin vallan harjoittamisen päämäärä (Foucault 1991, 99–100). Kurivallassa väestö oli objekti, joka oli lukuisin eri tekniikoin kuten esimerkiksi poliisitieteen keinoin valjastettu valtioruumiin voiman ja vaurauden lisäämiseen. Väestötiede ja lukuisat muut populaation hallintaan tähtäävät tieteenalat ottivat väestön tieteellisen toiminnan kohteekseen ja pyrkivät laskelmallistamaan ja normittamaan sen. ”1700-luvun loppua kohden vallankäytön todelliseksi päämääräksi tuli väestö, toisin sanoen valtion on kiinnitettävä erityistä huomiota ihmisiin väestönä. Vallan on ulotuttava eläviin ihmisiin, niinpä sen politiikan on oltava biopolitiikkaa” (Foucault 1988b, 160).

Hallintavallassa valtion riippuvuus väestöstä on saavuttanut pisteen, jossa väestön hyvinvointi ja erityisesti yksilöiden vapaus on välttämätöntä valtioruumiin olemassaololle. Yksilön rooli valtasuhteessa muodostaakin keskeisimmän kuri- ja hallintavallan välisen eron. Siinä missä kurivallalle luonteenomaista on ”toisten hallinta” eli subjektin ulkopuolelta esimerkiksi väestötieteen menetelmin vaikuttava vallankäyttö, on hallintavallassa pääasiassa kyse itsen ja oman minuuden hallinnasta, itseän kohdistuvasta vallankäytöstä.

Valtion lisääntynyt riippuvuus väestön toimintakyvystä myös yksilöllisessä ohjaamisen ja tukemisen muodossa (conduct of conduct) johti valtasuhteiden luonteen muutokseen. Tästä valtion toimintaa muuttavasta prosessista käytetään termiä valtion hallinnallistuminen (governmentalization of the state), koska hallintavalta tuli mukaan valtasuhteiden palettiin. Valtio alkoi hallinnallistuttuaan olla entistä enemmän kiinnostunut siitä, että sen jäsenet kykenevät toimimaan ja toteuttamaan itseään yksilöllisinä ihmisinä jotka ovat ”sinut itsensä kanssa” (Foucault 1991, 100–104; Foucault 1988b, 160–162). Valtion hallinnallistumisprosessi nostaa kysymyksen: voiko hallinnan muotoja tarkastella biovallan käsitteen avulla, koska biovallassa on kyse ennen kaikkea kurivallan menetelmistä ja väestön biopolitiikasta kun taas hallintavallalle ominaista on vallan kohteen itsehallinta ja minäsuhde. Mielestäni voi tarkastella. Hallinnallistuneessa valtiossa väestön biopolitiikan menetelmät ovat luonteeltaan yksilöiviä, itsehallintaa tuottavia ja tietynlaista minäsuhdetta rakentavia. Biovallalla voi siis olla vaikutuksia, jotka ovat hallintavaltaa: biovalta ja hallintavalta kulkevat käsi kädessä.

Michel Foucaultin mukaan väestön keksiminen hallinnoimisen kohteeksi oli hallinnallistuneessa valtiossa kiinteästi sidoksissa liberaalin poliittisen taloustieteeseen tiedontuotannon kehitykseen. Väestön elinvoiman ylläpitämisen taidossa juuri taloustieteen näkemyksiin alettiin kiinnittää huomiota (mt.100–104). Liberalismi korosti ensinnäkin, kuinka vaurautta ja hyvinvointia voidaan luoda tehokkaammin ilman että valtio osallistuu markkinan rattaiden toimintaan. Yhteiskunnan ajateltiin toimivan dynaamisemmin silloin, kun ihmiset osallistuvat itse aktiivisesti kansalaisyhteiskunnan kautta tavaroiden vaihtoon ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. Tästä taas seurasi ajatus valtion poliittisen vallan rajoittamisesta suhteessa toiminnalliseen ihmisten "yhteiskuntaan". Tämä vallan rajoittaminen tapahtui siten, että yhtäältä korostettiin kuinka valtio ei saisi puuttua yhteiskunnan "luonnollisiin prosesseihin" kuten ihmisten sosiaalisiin verkostoihin ja jouhevaan taloudelliseen toimintaan, mutta toisaalta sen tuli pitää nämä prosessit elossa. Liberalismi ei näet korostanut ainoastaan talouden vapautta, vaan huolta väestön toimintakyvystä suhteessa tähän vapauteen. Valtion tuli huolehtia siitä että väestö pysyy tasapainossa ja terveenä, kykenevänä osallistumaan vaurauden tuottamiseen. Sen tuli taata, että ihmisillä on mahdollisuus toimia kansalaisina: viime kädessä tämä yksilöiden oikeuksien mahdollistaminen edisti myös kaikkien

oikeuksia. "Valtiovallan käytön asianmukaisuutta alettiin nyt arvioida taloudellisten ja sosiaalisten prosessien perusteella, ja hallinnasta itsestään tuli itsearviointin ja -korjaamisen prosessi" (Helen 2004, 214). Huoli väestön toimintakyvystä nosti esiin huolen yksilön kyvystä toteuttaa itseään ”väestöksi” kodifioitun yhteisön sisällä. (Foucault 1991, 100–104; Foucault 1988b, 146)

2.4 Paimenvalta, hyvinvointivaltio ja uusi totalisuus

Valtion hallinnallistuttua väestön hyvinvoinnista ollaan niin syvästi kiinnostuneita, että myös minätekniikan aspekti, yksilöllinen itsehallinta ja huoli itsestä nivoutuu laajempaan huoleen yhteiskunnasta. Hallinnalle keskeistä on siis valtamuodostelmaan osallistuvan subjektin oma tahto. Subjektin täytyy löytää itse itsensä, tunnistaa sielunsa puhdasta toimintaa haittaavat kitkat sekä oltava valmis tunnustamaan mielen ongelmansa ja paheellisetkin ajatuksensa. Foucault korostaa, että tämän uuden vallankäytön pohjalogiikka on vanhempaa perua kuin liberalismi ja teollistunut yhteiskunta. Tästä yksilön sisäisen vapaudentahdon tukemiseen liittyvästä vallankäytöstä Foucault käyttää termiä "paimenvalta" (pastoral power) (Foucault 1982, 213–214). Paimenvalta viittaa siihen, että se sai alkunsa eräissä kristillisissä sielunhoitoon liittyvissä instituutioissa, mutta sen syvimmat periaatteet ovat levinneet myös oman aikamme yhteiskunnan ajatteluun ja tätä kautta yhdistyneet myös biovaltaan ja liberalismiin käsityksiin yksilöstä yhteisössä. Paimenvalta onkin useampaan vallan muotoon liitettävissä oleva sielunhoidollinen tapa, koska se on muun muassa kurivaltaan liitettävissä olevaa toisen ihmisen ”sielun” hallintaa.

Foucault ilmaisee neljä keskeistä aspektia paimenvallasta: ensinnäkin sen tarkoituksena oli turvata ihmisen pelastus (salvation) kuoleman jälkeen. Toiseksi, paimenvalta ei näin ollen voi olla käskyvaltaa koska käskyvalta ei välttämättä muuta ihmisten sielua. Paimenvallan tuli olla sielunpuhtauteen ja "karitsojen" hyveelliseen elämään tähtäävää toimintaa, koska vain sielultaan hyvät ihmiset pelastuvat. Kolmanneksi tästä seuraa, että tavoitteena on hallita samalla kaikkia ja kutakin yksilöä erikseen: tavoitteena on, että ihmiset olisivat itsensä tuntevia subjekteja, jotka tuntisivat samalla kokevat olevansa karitsoja muiden joukossa, osana toisiaan rakastavaa ja toisensa tunnustavaa yhteisöä. "Yksilön integrointi yhteisöön tai kokonaisuuteen on lisääntyvän yksilöllistämisen ja tämän kokonaisuuden vahvistamisen jatkuvan limittämisen tulosta" (Hänninen

& Karjalainen 1997, 11). Neljänneksi, tästä seuraa että moderni paimenvallan käyttö edellyttää ihmisten mielensisällön tuntemista, heidän "sielujensa" ja omantuntonsa tuntemista ja ohjaamista sekä sielun salaisuuksien paljastamista. Tämä johtuu siitä, että ihminen tuntee parhaiten olevansa osa yhteisöä nimenomaan yhteenkuuluvuuden tunteen, ei yhteisöön pakottamisen kautta (Foucault 1982, 214).

Oman aikamme yhteiskunnassa yhteenkuuluvuuden tunnetta lisättäessä eksplisiittisen uskonnolliset konnotaatiot ovat voineet haihtua ja korvautua uusilla ikuisen elämän turvaamispyrkimysten muodoilla. Huoli terveydestä, turvallisuudesta sekä pyrkimys onnettomuuksien ennaltaehkäisyyn ovat uusia syitä pyrkiä uuden muodon saaneeseen pelastukseen (mt. 215). Tärkeimmät erot oman aikamme paimenvallassa suhteessa varhaiskristilliseen paimenvaltaan näkyvät myös modernin paimenvallan normalisoivissa ja sosiaalistavissa, biopoliittisissa päämäärissä. Paimenvallan tavoitteena on tuottaa yksilöllisiä väestön jäseniä (Dean 1999, 76). Erilaiset itsen tuntemiseen ja hallintaan liittyvät toimijat ovat myös laajentuneet lukuisiin erilaisiin toimijatahoihin: kansanterveysjärjestelmään, kunnallisiin toimenpideohjelmiin, kouluun, järjestöihin ja vaikkapa minävalmennusta tarjoaviin yrityksiin. Niissä kaikissa tuotetaan ihmistieteellisiä totuuksia ja tietoa ja myös valtaa, koska ne toimivat tietyn rationaliteetin, tietyn eettisyyskäsityksen ja tietyn asioiden järjellisenä näkemisen tavan puitteissa. Mitchell Dean käyttää termiä "liberal police" viittamaan siihen, kuinka liberaalissa hallinnassa kansalaisyhteiskunta ja sen lukuisat osajärjestelmät osallistuvat valtion sijasta liberaalin rationaalisuuden ja mentaliteetin sisäistämiseen yksilöissä. "Liberal police" viittaa poliisitieteen päivitettyyn versioon, joka ohjastaa, opastaa ja neuvoo hallinnan kohteita omaksumaan (uus)liberaalin yhteiskunnan rationaliteetit omassa elämässään (Dean 2002, 37-61).

Modernissa biovallan ja paimenvallan nivoutumisen yhteiskunnassa yksilön autonomisuus ja yksilöllinen toimijuus tulee siis keskeiseksi yhteiskunnalliseksi huolenaiheeksi. Ihmisen halutaan löytävän oman minuutensa itseän kohdistuvan pohdinnan kautta siten, että toimijat voisivat pärjätä vapaina, autonomisina subjekteina. Biovallan huoli "väestön" elinvoimaisuudesta saa muodon, jossa ihmisten on opittava tuntemaan itsensä ja modernit syntinsä ja kantamaan vastuu itsestään. Ihmisten on hallittava tunteitaan, eleitään ja halujaan ja samalla sopeuduttava ympärillä olevan yhteisön vaatimuksiin.

Osoitan esimerkin omasta tutkimusaiheestani: Randy Lippert kertoo omassa Kanadan pakolaispolitiikkaa käsittelevässä artikkelissaan, millä tavoin "liberal police" ja paimenvalta toteutuvat Kanadan maahanmuuttajien integrointipyrkimyksessä: järjestöt ovat muun muassa tarjonneet apua ja neuvoa muun muassa sen suhteen missä käydä kaupassa ja kuinka ostaa viisaasti, kuinka ilmoittaa lapset kouluun, kuinka siivota koti, kuinka käyttää julkisia kulkuneuvoja, kuinka

hoitaa lapsia hyvin ja kuinka hallinnoida rahallista omaisuutta viisaasti. Lisäksi järjestöt ovat tarjonneet työvoimaneuvontaa, terveysneuvontaa ja neuvontaa sen suhteen, kuinka eri palvelut toimivat. Näiden tukimuotojen toiminta on sidoksissa siihen, millaisena "hyvä kansalainen" kussakin rationaliteetissa nähdään ja mitkä tekijät ovat mahdollisia kompastuskiviä tämän kansalaisuusihanteen saavuttamisen kannalta. (Lippert 1998, 394)

Pyrkimys yhteiskunnan elinvoimaisuuden ja "luonnollisten prosessien" ylläpitämiseen näkyi hallinnallistuneessa valtiossa muun muassa hyvinvointivaltion syntyä. Se on hallinnan regiimi, rationaliteettien ja hallinnan teknologioiden kimppu, joka ei alista ihmisiä, vaan pyrkii luomaan heille mahdollisuudet työkyvyn säilyttämiseen ja itsetoteutukseen erilaisten yhteiskunnallisten tukimuotojen ja turvaverkostojen kautta. Hallinnan analytiikka korostaa näiden tukimuotojen ja turvaverkostojen sitoutumista tiettyihin hallinnan päämääriin. Biovalta ja biopolitiikka olivat sidoksissa väestön kodifioimiseen tietynlaiseksi valtion sisällä väestötieteen ja hyvinvointijärjestelmien toimin. Samalla paimenvalta pyrki tuottamaan yksilölliset sielut tietyn hallintamentaliteetin mukaiseksi ja tekemään ihmisistä itsensä tuntevia lauman jäseniä. Silloin kun vallasta tulee biovallan ja pastoraalisen vallan kudoksen kautta ”jokaiseen ja kuhunkin erikseen” vaikuttavaa valtaa, siitä tulee myös uudella tavalla totaalista. ”Sen peruseriaatteen vuoksi, että valtion on turvattava ihmiselämää ja kunnioitettava sen luonnollista kulkua ja moninaisuutta, poliittista valtaa harjoittavien tahojen on saatava kosketus jokaiseen mahdolliseen ihmiselämän muotoon ja ilmentymään” (Helen 2004, 216). Tämä johtaa siihen, että yhteiskunnalliset toimijatahot ovat entistä moninaisemmilla tavoilla mukana yksilösubjektin elämässä muun muassa Lippertin esimerkin kaltaisilla keinoilla. Liberaali hallintatapa, joka pyrkii väestön vitalisuuden ja elämän säilyttämisen hallintaan, osallistuu sen määrittelemiseen, mitkä taidot, luonteet ja asenteet ihmisten elämässä ovat välttämättömiä "hyvän elämän" säilyttämiseksi. Esimerkiksi maahanmuuttaja voi olla lukuisten erilaisten hallintakäytäntöjen kohteena silloin, kun hänestä pyritään saamaan autonominen ja ”suomalaisessa yhteiskunnassa” toimimaan kykenevä kansalainen ja yksilösubjekti. Elämänhallinnan paimenvaltaan liittyvä luonne henkilökohtaisten hoiva-, hoito- ja neuvontapalveluiden muodossa on viime kädessä sidoksissa valtiolliseen auktoriteettiin. Osittain tästä syystä monet ajattelivat, että hyvinvointivaltio edustaa totalitarismia uudessa viattoman näköisessä muodossa: Sosiaalisen hallinnan logiikka tapahtuu viime kädessä yksilöllisen toimijan kustannuksella. Tästä kritiikistä kehittyi edistynyt liberalismi, jota erittelen seuraavassa luvussa.

3. Edistynyt liberalismismi ja hallinta

3.1 Vapaa yksilö ja sosiaalinen markkinatalous

Nikolas Rose sanoo edistyneeksi liberalismiksi sellaista hyvinvointihallinnan järjestelmien problematisoinnin muotoa, joka lähti kehittymään toisen maailmansodan jälkeen ja joka on oman aikamme yhteiskunnassa tullut myös valtion biopoliittisen hallinnan sisään. Se on tietty inhimillisen toiminnan näkemisen ja arvottamisen tapa sekä yhteiskuntaa käsittelevä kritiikin järjestelmä. ”Rose käyttää termiä ”edistynyt liberalismismi” uusliberalismin sijaan korostaakseen sitä, että liberalistiset opit vaikuttivat myös tätä edeltävän hyvinvointivaltiollisen hallintalogiikan synnyssä. Uusissa liberalismien muodoissa ei ole kyse paluusta 1800-luvun liberalismiin, vaan sosiaali- ja talousliberalismin jatkokehittelystä sekä niiden yhdistämisestä ja olemassa olevan järjestelmän problematisoinnista: liberaalista reaktiosta liberaalin hallintatavan saavutuksiin. (Rose 1999, 139-140; Helen 2004, 218)

Edistyneen liberalismien yksilönvapauden ja – vastuun korostaminen näkyy kahdessa mielessä: yhtäältä arvona, normina ja rationaliteettina jota tavoitellaan ja johon verraten vallitsevaa järjestelmää kritisoidaan, toisaalta hallinnan käytäntöjä ohjaavana tekniikkana, joka pyrkii tekemään ”epävapaista” vapaita yksilöitä (Dean 1999, 165). Varhaisen liberalismien rationaliteetit vaikuttivat omalla tavallaan valtion hallinnallistumiseen, kun taas edistyneen liberalismien rationaliteetit ”hallinnan hallinnallistumiseen” (mt. 174). Edistyneen liberalismien mukaisessa kritiikissä korostetaan ”perinteisen” hyvinvointihallinnan riippuvuutta lisäävää ja valtioon sitovaa vaikutusta ja vaaditaan reformeja, jossa yksilölliset vapaudet irtautuvat entistä pidemmälle verrattuna liberaaliin sosiaaliseen hallintaan: edistynyt liberalismismi tarkoittaa siis sananmukaisesti liberalismia, joka on edennyt yksilöllisyyden ja vapauden korostamisessa jo olemassa olevia liberalismieja pidemmälle.

Edistyneen liberalismien mukainen hallinta ”hallinnan hallinnallistumisen” muodossa näkyy muun muassa siinä, kuinka hyvinvointivaltiollisia hallintajärjestelmiä kritisoidaan ja reformoidaan sellaisten periaatteiden ohjaamina, joissa korostetaan yksilönvapautta ja – vastuuta markkinatalouden logiikan lähtökohdista käsin (mt. 151). Sosiaalisen hallinnan aikana hyvinvoinnin subjekti oli sidottu sosiaaliseen yhteyteen ja hänen elinpiirinsä oli täynnä hallintajärjestelyjä, joiden tarkoituksena oli elämän muokkaus, kontrolli ja ohjaus: ihmiset sopeutettiin kurivallan tekniikoin ”omaan yhteisöön” ja ”yhteiskunnalliseen” arvojärjestykseen. Edistyneen liberalismien mukaisessa hallinnassa markkinat korvaavat yhteiskunnan ja sosiaalisen, ja markkinoista muodostuu ihmisen toimintaa muuttamaan pyrkivä rationaliteetti. Tällöin

minätekniisellä ja yksilöllisellä tasolla korostetaan itsekurin alaista valinnan vapautta ja rationaalista laskelmointia (mt. 153). Julkisen hallinnon sosiaalipoliittinen ja biopoliittinen rooli muuttuu siten, että sen tulee muovata toimintansa ja tavoitteensa markkina- ja yrittäjämallin mukaiseksi: kyse on organisaatiojärjestelystä, josta käytetään termiä ”New public management” (Rose 1999, 141).

Englanninkielisellä kielialueella eräänä edistyneen liberalismien ilmentymänä on totuttu pitämään Margaret Thatcherin hallinnon nousua Iso-Britanniassa (Rose 1999, 138-139). Thatcher muun muassa heikensi ammattiyhdistysliikkeen valtaa, yksityisti suuren osan valtionyhtiöistä sekä korosti perheen ja yksilöiden sosiaalipoliittisen vastuun merkitystä ”yhteiskunnan vastuun” kustannuksella. Kuuluisan ”there is no such thing as society”-fraasin mukaan yksilön tulisi pitää itse huolta itsestään eikä odottaa passiivisena valtion auttavaa kättä. Valtio ei saisi Thatcherin mukaan tehdä yksilöiden työnteosta kannattamatonta esimerkiksi yliladatun ja passivoivan sosiaaliturvan välinein. ”Valtion” ja ”kansan” suhteen tuli asettua thatcheristisen kritiikin mukaan siten että valtio oli vastuussa laista ja turvallisuudesta, ”kansa” taas edistäisi yksilöllistä ja kollektiivista hyvinvointia oman vastuullisuutensa ja yksilönvapautensa toteuttamisen kautta (Rose 1999, 139; Dean 1999, 151-152).

Edistynyt liberalismi ei ole yhtenäinen poliittinen ohjelma. Se on sangen abstrakti ja moninainen ihmisen ja yhteiskunnan suhteen näkemisen tapa, joka pitää sisällään useita erilaisia liberalismien muotoja. Näiden liberalististen näkemysten esiintuojista eniten eurooppalaiseen sosiaalipoliittikkaan ovat vaikuttaneet Itävaltalainen Friedrich Von Hayek sekä Saksassa useiden taloustieteilijöiden, etupäässä Alexander von Rustow’n kehittelemä ”ordoliberalismi”.

Näiden suuntausten edustajat pyrkivät 1940-luvun lopun Saksassa etsimään syytä sille, mikä johti Weimarin tasavallan romahtamiseen ja Hitlerin valtaannousuun. Eräänä keskeisenä syynä nähtiin valtion vääränlainen, liian voimakas talous- ja sosiaalipoliittinen rooli. Valtiokeskeisyys nähtiin myös yhdeksi syyksi tavallisten kansalaisten natsismia hiljaisesti tukevaan toimintaan. Friedrich Von Hayek argumentoi, että silloin kun liikenne, hyvinvointipalvelut sekä tuotanto on valtion käsissä, siitä tulee samalla ihmisten moraalivalintoja ohjaava tekijä. Vahvasta valtiosta tulee toimija joka päättää ihmisten puolesta, mikä on hyvää ja oikein. Ihmiset lopettavat ajattelemisen ”itse” ja nojautuvat erilaisiin auktoriteetteihin päättäessään arkensa menosta. Hayek näki paluun 1800-luvun laissez-faire-liberalismiin ainoana ratkaisuvaihtoehtona valtion roolia koskevaan ongelmaan: valtion rooli supistettaisiin minimiin, perinteisen yövärtijämallin mukaisesti. Tämä rohkaisisi yksilöitä omaehtoiseen toimintaan lähes totaalisen yksilönvapauden vallitessa. (Rose 1999, 137). Hayekilaiset näkemykset näkyivät selkeimmin Thatcherin Britannian sosiaali- ja talouspolitiikassa.

Keski-Euroopassa ja osittain pohjoismaissa taas ordoliberalismi oli vaikuttavampi suuntaus. Ordoliberaali koulukunta ei hyväksynyt Hayekin ja ”old school”-liberalistien näkemystä, jonka mukaan yhteiskunnallinen järjestys on yksinkertaisesti seurausta yksilönvapaudesta (Hellsten 2004,

4). Ordoliberaalit rakensivat oman ”kolmannen tien” politiikkansa yhtäältä perinteisen liberalismiin ja toisaalta sosialismin väliin. Sana ”ordo” tuli saksan sanasta ordnung, jonka suora suomennos tarkoittaa ”järjestystä”, mutta sen merkitys on laajempi. Ordnung tarkoittaa eri yhteiskunnan elementtien yhdistelmää, joista taloudellinen järjestys muodostuu. Tällöin on kyse muun muassa talouden suhteesta muihin yhteiskunnan osa-alueisiin ja näiden suhteiden koordinoinnista.

Ordoliberaalit olivat hayekilaisia kiinnostuneempia liberalismiin ”sosiaalisesta” ulottuvuudesta ja tämän sosiaalisen ulottuvuuden hallinnallisesta muokkaamisesta siten, että ihmisen yksilöllinen elämä vastaisi taloudellisen rationaliteetin mukaista eetosta. (mt. 138-139). Ordoliberalistisen näkemyksen mukaan valtion tuli toimeenpanna oikeudellinen ja taloudellinen hallintajärjestelmä, joka edustaa talouselämälle luontaista järjestystä.

Ordoliberalismissa ei siis Hayekin tapaan kyseenalaistettu valtion roolia sinänsä, vaan kyse oli valtion intervention sellaisesta perusluonteesta, joka erottaisi sen sosialistisista ja etatistisista vaihtoehdoista. Valtion uutta tehtävää kutsuttiin liberaaliksi interventionismiksi (Hellsten 2004, 2). Interventiot oli tarkoitettu sellaisiin toimenpiteisiin, joilla tuettiin yhtäältä yhteiskunnan sosiaalista tasapainoa. Toisaalta interventioiden tuli sopia yhteen markkinoiden periaatteiden kanssa (mt. 3)

Sosiaalista tasapainoa luotiin politiikalla, joka antoi mahdollisuudet yksilösubjektien itseohjautuvuuteen sekä positiiviseen oman elämän hallintaan. Sikäli kun valtio vaikuttaisi yksilöiden elämään esimerkiksi sosiaalihuollon tukitoimien kautta, nämä toimet perusteltaisiin yksilön omaehtoisuuden ja riippumattomuuden kykyjen, omien ”erikoisosaamisen” kykyjen sekä työmarkkinoilla selviämisen kykyjen tukemisena. Minuutta tuli kehittää siten, että ihminen oppisi toimimaan vastuullisena ja itsenäisiä päätöksiä tekevänä yksilönä.

Samalla ihmisten yksilöllisen elämänpolitiikan toteuttamistarve yhdistettiin markkinatalouden vapaaseen toimivuuteen. Vastuullisuus ja itsenäisyys toteutuisivat parhaiten vapaan kulutuksen ja markkinoiden yhteiskunnassa. Toiveena oli, että subjektiviteetti ottaisi ”oman elämän yrittäjyyden” muodon. Yksilöllinen järkevyyys olisi kustannus-hyötylaskelman mukaista harkintaa, jossa hyöty tarkoittaisi sekä taloudellista hyötyä että erilaisten sosiaalisten riskien kuten syrjäytymisen, onnettomuuden uhriksi joutumisen sekä riippuvaisuuden välttämistä (Rose 1999, 138).

Ordoliberaaliset toimijan näkemisen tavat näkyivät siinä sosiaalipolitiikassa, jota toteutettiin muun muassa Saksan liittotasavallassa, Hollannissa ja Belgiassa 1950–1960-luvuilla (Hellsten 2004, 1). Tästä hallitsemisen tavasta puhuttiin yleisesti Saksassa ja Belgiassa ”sosiaalisena markkinataloutena” ja Hollannissa ”Polder-taloutena” (mt. 1). Sosiaalinen markkinatalous rakentui sen teoreetikkojen mukaan kolmen pilarin varaan. Niitä olivat kilpailu, yksilönvapaus ja sosiaalinen edistys (Hellsten 2004, 2). Sosiaalisen markkinatalouden tavoitteet kansantaloustieteen professori Alfred Müller-Armack tiivisti vuonna 1956 seuraavasti:

”Sosiaalisen markkinatalouden käsite voidaan määritellä järjestyspoliittiseksi (ordnungspolitische) ideaksi, jonka tavoitteena on yhdistää kilpailutalouden pohjalta vapaa aloitteellisuus markkinataloudellisten aikaansaannosten suoraan turvaamaan sosiaalisen edistyksen kanssa. Markkinataloudellisen kokonaisjärjestyksen pohjalta voidaan saavuttaa monipuolinen ja täydellinen sosiaalisen suojelun järjestelmä” (Müller-Armach 1956, sit. Hellsten 2004)

Oleennaista ”sosiaaliselle markkinataloudelle” on se, että se suhtautuu hyvinvointivaltioon tietyin varauksin. Ensinnäkin hyvinvointipolitiikan tuli olla alisteista markkinamekanismin toiminnalle, toisaalta sen tehtävänä oli ”auttaa yhteiskuntasopua ja täyttää moraalisen velvollisuuden heikkoja kohtaan houkuttelematta kuitenkaan sosiaalisten instituutioiden väärinkäyttöön ja vähentämättä kannustimia oma-aloitteisuuteen” (Issing 2001, sit. Hellsten 2004, 3). Esimerkiksi Saksan liittotasavallan sosiaalipolitiikassa ”sosiaalinen markkinatalous” näkyi muun muassa sosiaaliturvan organisoimisena yksityisten vakuutusmarkkinoiden tapaan, jossa maksuihin perustuva rahoitus asetettiin etusijalle (Hellsten 2004, 3).

Vaikka ”sosiaalisen markkinatalouden” käsite näkyi Keski-Euroopan lisäksi muun muassa Suomessa kokoomuksen puolueohjelmassa 1950–1960-luvuilla, se ei Katri Hellstenin mukaan sanottavasti levinnyt saksalaisen kielialueen ulkopuolelle ennen 1970-luvun loppua (mt. 4). Pohjoismaisia hyvinvointivaltioita verrattaessa on kuitenkin mahdollista havaita että Suomen sosiaalipoliittisessa mallissa on ollut yhtäläisyyksiä suhteessa sosiaalisen markkinatalouden ideoihin. Pohjoismaista Ruotsi on taas ollut hyvinvointipolitiikassaan kautta linjan ”pohjoismaisempi”. Pekka Kososen mukaan Suomen talous- ja sosiaalipolitiikan keskeisiä tavoitteita ovat olleet tuotannon kasvu ja kilpailukyky, kun taas Ruotsin kohdalla täystyöllisyys ja tulojen tasaaminen (Kosonen 1998, 59).

Edistyneen liberalismien mukainen hallinta on hallintaa, joka tapahtuu edellä mainitun kaltaisessa viitekehyksessä. Tarkastelen seuraavaksi, millaisia hallinnan tekniikoita edistynyt liberalismi pitää sisällään. Tällöin tarkastellaan sitä, millä tavoin edistynyt liberalismi näkyy yhtäältä itsen muovaamisen käytännöissä, toisaalta hallinnan poliittis-hallinnollisessa ulottuvuudessa ja näiden liittymäkohdissa. Millä tavoin yksilöihmisen toimintakenttää muovataan rationaalisen, vapaan ja autonomisen yksilösubjektin saavuttamiseksi ja millaisella itsereflektion ja minuuden työstämisen tavalla tähän yksilöllisen ihannesubjektin tavoitteeseen ajatellaan päästävän?

Mitchell Dean erittelee tässä suhteessa neljänlaisia hallinnan tekniikoita ja rationaalisuuksia: uusi järkevyys (new prudentialism) toimijuuden tekniikat (technologies of agency), suorituskyvyn tekniikat (technologies of performance) sekä pluralismin (contemporary form of pluralism) (Dean 1999, 166-171).

3.2 Riski ja uusi järkevyys

Eräs keskeinen biopolitiikan aspekti liittyy siihen, kuinka väestön turvallisuus pystytään takaamaan. Edistyneen liberalismien kontekstissa keskeisiä turvallisuuden biopolitiikkaan liittyviä käsitteitä ovat riski ja riskien hallintaan pyrkivä ”uusi järkevyys” (new prudentialism).

Hallinnan analyyttinen lähestymistapa riskiin on sängen erilainen kuin Ulrich Beckin riskiyhteiskuntaa korostava lähestymistapa. Beckin riskin käsite liittyy hänen näkemykseensä siitä, että modernisaatio, kulutus sekä hyvinvoinnin kasvu ovat luoneet luonteeltaan uudenlaisia, vaikeammin havaittavia vaaroja jotka vaikuttavat yhteiskunnan rakenteeseen ja ihmisten olemisen tapaan. Beckin riskiyhteiskuntateorian mukaan riski kuvastaa tietynlaisia yhteiskuntia ja niissä vallitsevia riskejä aiheuttavia teknis-taloudellisia prosesseja, joiden hallinnassa asiantuntijoiden rooli korostuu. Riskistä voidaan puhua realistiseen sävyyn siten, että riski on olemassa oleva modernisaation synnyttämä entiteetti. (Beck 1992)

Hallinnan analytiikka puolestaan korostaa riskien sidonnaisuutta tieto/valtamuodostelmiin: yhteiskunta voi muuttua, mutta yhteiskunnallinen muutos ei vääjäämättömästi determinoi sitä että eläisimme riskiyhteiskunnassa (Dean 1999, 177–183). Riski ei synny minkään yhteiskunnallisten tuotantovoimien, teknologisen kehityksen tai muun tulkitsijasta riippumattoman prosessin pakottamana. Esimerkiksi sosiaalisen syrjäytymisen määrittelemisen riskiksi edellyttää tiettyä käsitystä hyvästä kansalaisuudesta, itseään hallitsevasta subjektista ja toimivasta yhteiskunnasta, jossa ihmiset ovat ”ei-syrjäytyneitä”. Riski ei muodostu riskiksi itsestään, vaan sen synty ja ylläpito edellyttää yhteiskunnan olemusta koskevia päämääriä sekä niiden ylläpitoa koskevaa empiiristä ja käytännöllistä tietoa. Riski on Foucault’n ”seksuaalisuuden” kaltainen biopoliittinen kategoria, joka on sidoksissa valtaan sekä ihmisen olemusta koskeviin tiedollisiin päämääriin. Hallinnan analyyttinen riskin tarkastelu liittyy siten siihen, millä tavoin eri yhteiskunnallisia ilmiöitä määritellään riskeiksi ja minkä yhteiskunnallisen ilmiön kannalta. Samalla tarkastellaan sitä, minkälaista itsen ja muiden hallintaa edellytetään silloin kun on kyse riskien hallinnasta (mt.).

Dean yhtyy Francois Ewaldin sosiaalivakuutus tutkimusten kautta näkemykseen, jonka mukaan riski on todellisuuden laskelmointiin ja erilaisten onnettomuuksien ja sosiaalisten hasardien ilmenemisen todennäköisyyksiin liittyvä käsite (mt. 183-184). Riskin käsite kuvastaa sitä, kuinka yksilöiden elämää, terveyttä ja elinehtoja koskevia todennäköisyyksiä pyritään laskemaan ja ennakoimaan (Rose 1999, 247). Tällöin yksilön ja yhteisön välinen suhde asettuu siten, että yksilön riskialttius lasketaan siinä kollektiivisessä yhteydessä, joka väestölle ihmistieteellisissä

diskursseissa esimerkiksi psykologian ja lääketieteen keinoin annetaan (Dean 1999, 185). Riski on siis sidoksissa väestön elinvoimaa ja siihen normatiivisia oletuksia lataavaan biovaltaan.

Tiettyihin ilmiöihin, väestöryhmiin, maantieteellisiin alueisiin ja kellonaikoihin liitetään voimakkaammin riskejä kuin toisiin. Tällöin syntyy riskiyksilöitä, riskiryhmiä ja riskialttiita paikkoja. Riskeille ominaista on se, että niitä voidaan pyrkiä minimoimaan, paikantamaan ja välttelemään, mutta kokonaan niistä ei ole mahdollista päästä eroon: riski on periaatteessa aina läsnä. Tarkan riskien laskelmoinnin ja kodifioinnin tarkoituksena on ensisijaisesti koko väestön elinvoiman, ei ainoastaan ”riskiryhmien” jäsenten hyvinvoinnin turvaaminen. (Dean 1999, 167). Riskejä sisältävällä tavalla käyttäytyvä yksilö voi olla riski laajemmalle yhteisölle. Tietyt sosio-ekonomiset olosuhteet (esimerkiksi työttömyys, rikollisuus tietyllä alueella) taas voivat synnyttää riskejä yksilötasolla (Dean 1999, 184-186).

Uudella järkevyydellä (new prudentialism) Dean ja Rose tarkoittavat sitä sosiaalisen hallintaan liittyvää muutosta, jonka seurauksena riskeihin pyritään varautumaan edistyneen liberalismiin rationaliteettien mukaisesti (Rose 1999, 159). Rosen ja Deanin mukaan edistynyt liberalismi ensinnäkin voimistaa ja lisää riskien tutkimista. Tietyt käyttäytymisen tavat määritellään helpommin riskialttiiksi kuin toiset. Uuden järkevyyden rationaliteeteissa oman aikamme yhteiskunta nähdään kokonaisuutena, jossa yhteiskunnallisia riskejä, vaaroja ja yhteiskunnallisia sudenkuoppia käsittelevien toimijoiden sekä diskurssien määrä on moninkertaistunut suhteessa 1900-luvun alkuun. Riskejä voivat olla esimerkiksi mielenterveyden ongelmat, työttömyys, alhainen koulutustaso ja muut ilmiöt jotka liitetään sosiaaliseen syrjäytymiseen ja jotka voivat haitata inhimillistä toimintakykyä ja aloitteellisuutta. Uusi käytännön järki korostaa, että aktiiviselta kansalaiselta vaaditaan enemmän itsehallintaan sekä toimijuuteen liittyviä taitoja kuin aikaisemmin. Nämä taidot voivat liittyä esimerkiksi siihen, kuinka välttyä riippuvuudelta (huumeriippuvuus, läheisriippuvuus, internetriippuvuus, alkoholiriippuvuus, riippuvuus hyvinvointietuuksista), kuinka estää mielenterveysongelmien puhkeaminen tai kuinka järjestää itselleen ja lapsilleen riittävä ja hyödyllinen koulutus. Ihmisen täytyy hallita ja kyetä vastaamaan varsin laajaan erilaisten riskien kimppuun omassa elämässään. (Dean 1999, 166)

Mitchell Deanin mukaan riskidiskurssit eivät eroa runsaasti niistä aikaisemmin vallinneista diskursseista, joissa korostetaan tiettyjen yhteiskunnallisten ryhmien tai ilmiöiden ”vaarallisuutta” suhteessa toisiin. Uuden käytännön järjen tapa vastata riskeihin on kuitenkin erilainen: esimerkiksi huume politiikassa keskityttäisiin huumehaittojen ennaltaehkäisyyn ja hoitoon lakien tiukentamisen ja tiukemman kontrollin sijaan (Dean 1999, 167). Riskien ennaltaehkäisevyys näkyisi myös maahanmuuttopolitiikassa siten, että vastatulleille pakolaisstatuksen saaneille ihmisille järjestettäisiin kursseja, infotilaisuuksia sekä sosiaalitoimen tukitoimia, joiden tarkoituksena olisi

lisätä kykyjä ja mahdollisuuksia toimia suomalaisessa yhteiskunnassa. Kyse on uuteen järkevyyteen liittyvästä riskien yksilöllistämisestä, siitä että ihmiset oppivat itse ottamaan vastuuta omasta turvallisuudestaan ja riskien hallinnastaan.

Edistynyt liberalismi synnyttää hallinnan käytäntöjä, joissa yhteiskunnallisiksi riskiryhmiksi määriteltyjen ihmisten (huumeriippuvaiset, potentiaaliset ”integroitumattomat”, työttömät) riskejä sisältävää käyttäytymistä ja ominaispiirteitä (päihteiden käyttö, heikko kielitaito ja ”suomalaisen kulttuurin” tuntemus, hyvinvointietuuksien väärinkäyttö) pyritään ennaltaehkäisemään ja vähentämään siten, että hallinnan kohteet ottavat itse omat ohjat käsiinsä: uuden käytännön järjensisäistänyt ihminen on vapaa ja vastuullinen yksilö. (Rose 1999, 246-248) Mitchell Dean puhuu näistä tekniikoista toimijuuden tekniikkoina (Dean 1999, 167)

3.3 Toimijuuden tekniikat

Yksilölliseen vastuunottoon ja riskien hallintaan liittyviä toimijuuden tekniikoita on kahdenlaisia: ”sopimuksen tekniikat” (technologies of contract) sekä ”kansalaisuuden tekniikat” (technologies of citizenship) (Dean 1999, 167-168). Sopimuksen tekniikat ovat tekniikoita, joissa hallinnan subjekti sitoutuu tietyn ohjelman noudattamiseen, jonka tarkoituksena on subjektin toimintaan ja identiteettiin vaikuttaminen sekä sen muuttaminen. Sopimuksen tekniikoille on ominaista konkreettisen sopimuksen ja suunnitelman tekeminen. Esimerkiksi maahanmuuttajan yksilöllinen kotoutumissuunnitelma on sopimuksen tekniikka, jossa sovitaan konkreettisesti, mitä kotoutuja tekee seuraavaksi kotoutumisensa edistämiseksi ja minkälaisia toimenpiteitä viranomaiset voivat järjestää. Kaikki osapuolet sitoutuvat suunnitelmassa sovittuihin toimenpiteisiin, ja sopimuksessa sovituista toimenpiteistä kieltäytyminen voi johtaa sanktioihin (KTL 493/1999).

Kansalaisuuden tekniikat ovat tekniikoita joiden kautta varsinaisen hallintaan liittyvän identiteetin ja henkilökohtaisten taitojen muutoksen ajatellaan tapahtuvan. Niiden tarkoituksena on vaikuttaa riskiryhmän jäsenen siten, että tämä jäsen ryhtyisi itse problematisoimaan asemaansa. Tavoitteena on riskiryhmän jäsenen toimintakyvyn ja elämänvoiman lisääminen siten, että hän voi toimia aktiivisena, vapaana ja autonomisena päätöksentekijänä, vastuullisena kuluttajana ja käytännöllisen järjen mukaisena elämää koskevien riskien hallinnoijana: siis hyvänä kansalaisena (Dean 1999, 168). Esimerkiksi valtaistaminen on kansalaisuuden tekniikka, joka on sangen yleinen sosiaalityön työmenetelmä jota käytetään esimerkiksi erilaisten riippuvuuksien hoidossa ja myös osana maahanmuuttajasosiaalityön työkalupakkia. Sosweb-oppaan mukaan valtaistamisella pyritään ”lisäämään yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen mahdollisuuksia vaikuttaa omatoimisesti

elinympäristöönsä ja olosuhteisiinsa”. Lisäksi valtaistamisen tarkoituksena on ”elämänlaadun parantaminen tukemalla yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen päämäärien saavuttamista” (Sosweb 2006). Valtaistaminen sopii hyvin edistyneen liberalismiin ja uuden käytännöllisen järjen rationaliteetteihin, koska valtaistamisessa korostetaan yksilön autonomisuuden ihannetta ja toisaalta vastuullisuutta. Kun ihminen valtaistuu, hänellä on kontrolli omaan elämäänsä, luottamus omiin kykyihin toimia itselle tärkeissä asioissa, kyky tunnistaa ja kehittää toimintavoimaansa, tietoisuus ja mahdollisuus valintoihin sekä riippumattomuus muista ihmisistä päätöksenteossa ja toiminnassa (mt.).

Ihmiset, jotka toimivat valtaistajina sekä toiminnan ohjaajina, toimivat oman alansa asiantuntijoina. Nikolas Rosen mukaan jo valtion hallinnallistuminen ja hyvinvointivaltion synty synnytti laajan asiantuntijuuksien kirjjon. Asiantuntija pystyi kertomaan tutkimuksiin ja tieteeseen vedoten, millaista on terveellinen elämäntapa, millaiset riskit ovat relevanteimpia kunkin väestöryhmän kohdalla, minkälainen käyttäytyminen edellyttää kategorisoimista riskiryhmään ja kuinka riskejä voi pyrkiä hallinnoimaan. Ihmistieteellisten diskurssien vaikuttavuus ja positio totuudentuotannon kentässä edellytti sitä, että näiden tieteiden edustajaan uskottiin. Asiantuntija piti yllä omaa positiotaan tiedon tieteen kentän esoteerista säännöstöä noudattamalla, vetoamalla pitkään koulutukseen sekä muulla omaa asiantuntija-statusta ylläpitävällä roolikalustolla ja – kielellä. (Rose 1999, 149; Dean 1999, 167)

Siinä missä asiantuntija oli biovallan nousukautena sosiaalisen hallinnan rationaliteettien ympäröimä, on hänen roolinsa oman aikamme yhteiskunnassa entistä enemmän sidoksissa edistyneen liberalismiin mukaisesti rationaliteetteihin. Tämä ei tarkoita ainoastaan asiantuntijan sidonnaisuutta yksilöllisen pärjäämis- ja voimistumismentaliteetin vahvistamiseen, vaan myös markkina- ja yritystalouden mukaisen tulosohjauksen ja uuden läpinäkyvyyden tuomiseen hänen työhönsä. Nämä asiantuntijoiden sekä julkisten organisaatioiden hallinnan tekniikat ovat nimeltään suorituskyvyn tekniikoita (technologies of performance).

3.4 Suorituskyvyn tekniikat

Suorituskyvyn tekniikat ovat hallinnan tekniikoita, joiden tarkoituksena on hallinnan toimijoiden suorituskyvyn ja laadun parantaminen. Edistyneen liberalismiin rationaliteettien puitteissa tämä tarkoittaa julkisen sektorin suorituskyvyn ja laadun parantamista sellaisin menetelmin, joiden todennettavuus on laskettavissa markkina- ja yritystalouden mittarein (Dean 1999, 169). Näistä menetelmistä Nikolas Rose antaa esimerkkinä ”new public management”-hallinnan doktriinin. Se

on suorituskyvyn tekniikka, jonka mukaan julkista hallintoa tulisi tarkastella tehokkuuden, taloudellisuuden ja vaikuttavuuden kriteerein (Rose 1999, 150). Se pitää sisällään muun muassa julkisessa hallinnossa käytettävät tulosohjausjärjestelmät sekä arviointimenetelmät, joiden tarkoituksena on laadun, kilpailuaseman ja tehokkuuden havainnointi ja kehittäminen.

Arviointien käyttöönotto julkisessa hallinnossa synnyttää arvioitavuusdiskursseja. Asiantuntijan on enemmän tai vähemmän pakko ottaa omassa työssään huomioon se, että suoritusta arvioidaan tietyin laskennallisilla ja ohjelmallisilla kriteerein. (mt. 152-153). Kun toiminnan laatu ja vaikuttavuus on voitu todeta ainoastaan new public managementin mukaisin taloudellisiin prosesseihin liittyvin kvantitatiivisin tulosohjausmittarein, kvantitatiivisesta arvioitavuudesta itsestään tulee yksi organisaation laadun ja toimivuuden kriteeri (Rose 1999, 154). Asiantuntijan asema muuttuu siten, ettei hän voi oikeuttaa toimintaansa vetoamalla koulutukseensa tai teoreettiseen sivistykseensä: kompetenssin voi mitata ainoastaan kustannus-hyötyanalyysin tai muun vastaavan taloudellisen laatuarvioinnin kautta, joka osoittaa läpinäkyvästi asiantuntijan toiminnan laadun ja vaikuttavuuden (mt. 152).

3.5 Hallinnan moninaistuminen

Eräs edistyneen liberalismien hallinnan vaikutus on Mitchell Deanin ja Nikolas Rosen mukaan hallinnan kentän moninaistuminen. Sosiaalisen hallinnassa yksilöt pyrittiin kiinnittämään sosiaaliseen ja poliittiseen yhteisöön, joka kulminoitui kansallisvaltiossa. Edistyneen liberalismien tavoitteena taas on ihmisten vapautuminen hyvinvointivaltion holhouksesta. Tämän biopoliittisen ihanteen aktiiviset, riskejä hallinnoivat ja poliittista voimavaraistumisestaan tietoiset yksilötoimijat eivät toimi minkään yhden sosiaalipoliittisen järjen mukaan, vaan identifioituvat lukuisiin pieniin ryhmiin, joiden kautta he kokevat saavansa vahvistusta yksilöminuudelleen. Kun yhteiskunnallinen hallinta on mahdollista vain yksilöiden omien pyrkimysten ja valintojen välityksellä, koko sosiaalipoliittisen hallinnan kenttä muuttuu moninaisemmaksi. (Dean 1999, 170; Rose 1999, 174-175).

Nikolas Rose kiinnittää erityistä huomiota siihen, että ”sosiaalinen” on hajautunut hallinnaksi yhteisöjen kautta. Yhteisöä käytetään ”holhousvaltion” kritisoimisen välineenä ja sillä viitataan tunteisiin, arvoihin ja merkityksiin, joihin yhteisöjen yksilöjäsentien odotetaan identifioituvan. Edistyneessä liberalismissa oletetaan, että yhteisöt voivat kantaa sosiaalipoliittista vastuuta omista jäsenistään ja heidän hyvinvoinnistaan. Julkinen valta pyrkii antamaan yhteisölle välineet yhteisön hallintaan ja sen yksilöjäsentien turvallisuudesta huolehtimiseen. Yhteisön taas on noudatettava niitä

sääntöjä, jotka on yhdessä julkisen vallan kanssa sovittu ja jotka sopivat edistyneen liberalismiin rationaliteetteihin. (Rose 1999, 174-176)

Riskiryhmien jäsenet muodostavat oma-apuryhmiä, yhdistyksiä sekä puoliautonomisia projekteja, joissa he toimivat itse sekä hallinnollisina toimijoina että niinä ihmisinä, joiden toimintakenttään halutaan muutoksia. Toimijat voivat olla esimerkiksi kaupallisin periaattein toimivia yhdistyksiä, julkisen sektorin kupeeseen esimerkiksi Euroopan pakolaisrahaston tuella perustettuja projekteja jotka hoitavat osan kunnan lakisääteisistä tehtävistä, maahanmuuttajien omia kulttuuriyhdistyksiä tai edustusryhmiä. Uuden käytännön järjen riskirationaliteetit, toimijuuden tekniikoiden valtaistamis- ja voimavaraantumisdiskurssit sekä suorituskyvyn tekniikoiden uusliberaalit diskurssit tekevät hallinnan kentästä sangen monimuotoisen ja lukuisia erilaisia ”itsen löytämiseen” liittyviä keinoja tarjoavan elämäsupermarketin. (Dean 1999, 170-171).

Sitä yhteiskuntaa, jossa sekä elämäntavat, riskien laskemisen tavat sekä sosiaalipoliittiset ihmisten hallinnan keinot moninaistuvat, voidaan sanoa Deanin mukaan jälkihyvinvoinnilliseksi sosiaalisen hallinnaksi (post-welfarist regime of the social). Siinä missä hyvinvointivaltio pyrki ”sosiaalisen” hallinnan kautta turvaamaan yhteiskunnan toiminnan, jälkihyvinvoinnin yhteiskunnassa hyvin monet erilaiset toimijat (sosiaalityöntekijät, yhdistykset, oma-apuryhmät, konsultit yms.) pyrkivät optimoimaan yksilötoimijan mielekkään elämän ja sen hallinnan (mt. 173).

Ilpo Helen ei kaikilta osin yhdy Rosen ja Deanin väitteseen, että edistyneen liberalismiin moninapaiset hallinnan tekniikat johtaisivat välttämättä elämäntapojen moninaistumiseen: ”eikö olisi luontevampaa ajatella, että markkinamalli yhdenmukaistaa elämäntapantöitä paljon tehokkaammin kuin sosiaalinen?” (Helen 2004, 227).

Helenin mukaan ongelma liittyy liberalismiin sangen ambivalenttiin käsitykseen vapaudesta ja yksilön suhteesta siihen. Yhtäältä liberaaleissa sosiaalivaltioissa vallan harjoittaminen on yksilöllistävää siten, että yhteiskunnallinen ohjailu ja yhteiskunnan parantaminen järjestetään pääasiassa yksilöiden vapauden kautta ja yksilönvapauksia luomalla (mt. 228). Toisaalta itsen autonomisuudella ja henkilökohtaisen vapauden käytännöillä on poliittinen yhteytensä: itsen hallitsemista ei voi erottaa toisten hallitsemisesta ja toisen hallittavana olemisesta, koska minuuden muokkaamisen diskurssit ja käytännöt edellyttävät ”itsen ulkopuolisia” elementtejä kuten kieltä, käsitteitä, historioita ja vuorovaikutussuhteita.

Hallinnan analytiikan ongelmaksi on usein havaittu se, että huolimatta itsen muovaamisen elämäntapantöiden tutkimisen tärkeyden alleviivaamisesta se keskittyy enemmän itsen luomisen rationaalisuuksien, tekniikkojen ja niiden poliittis-hallinnollisten yhteyksien tutkimiseen. Helen huomauttaa, että hallinnan analytiikka ei olela ”yhteiskunnallisen hallinnan ja itsehallinnan suhdetta sellaiseksi, että ihmisyksilöt ’sisäistäisivät’ yhteiskunnallisesti tarkoituksenmukaisen itsesäätelyn tai

että he sosiaalistuisivat itseään sääteleviksi yksilöiksi. Hallinnan analytiikka korostaa, että subjekti, itse ja vapaus ovat hallinnan *vaikutuksia*” (mt. 229-230).

Tästä seuraa, että yksilöllinen vapaus on erilaisten ”tekniikoiden”, käytäntöjen, yhteiskunnallisen hallinnan ja säätelyn tuottama sekä yksilön omaksuma asema, johon hänen on lähes pakko muovautua. Samaan aikaan hallinnan analytiikka saattaa korostaa hallinnan yksilöllisyyttä tuottavia аспекteja niin paljon, että yhteiskunnan ”suvereniteetit” ja autoritaariset valtakäytännöt jäävät lähes täysin vaille huomiota (mt. 230). Helenin mukaan tämä johtuu osittain hallinnan analytiikan puutteellisesta politiikan käsitteestä: hallinnan poliittinen ulottuvuus ei liiemmin eroa sen tiedollisesta, teknisestä ja hallinnollisesta puolesta (Hindess 1997, sit. Helen 2004, 231). Vaikka hallinnan analytiikka tarkastelee hyvin yksityiskohtaisesti hallinnan rationaalisuuksia ja tekniikoita, niiden sisäiset jännitteet ja ristiriitaisuudet saattavat jäädä käsittelemättä ja analysoimatta erityisesti minätekniikoiden tasolla, jolloin hallinnan dynamiikan analyysi saattaa jäädä puolitiehen (mt.). Tällöin voi syntyä tilanne, jossa esimerkiksi valtaistaminen edistyneen liberalismiin regiimeissä voidaan nähdä samanaikaisesti hallintasommitelmien pluralisoitumisena että tasapäistymisenä.

Hallinnan analytiikan haasteena onkin kehittää analyysiaan ja työkalujaan siten, että elämäkäytäntöjen epäpoliittisuuden ja poliittisuuden dynamiikat tuodaan yksityiskohtaisemmin esille. ”Kysymys on hallinnan analytiikan kyvystä tunnistaa, missä ja millaisessa muodossa itsen muovaamisen käytännöt ja hallinnan poliittis-hallinnolliset käytännöt kohtaavat toisiinsa törmäen tai toisiaan vahvistaen” (mt. 231).

Pyrin empiirisessä osiossani tarkastelemaan näitä käytäntöjen kohtaamisia siten, että tarkastelen ensin hallinnan tekniikoita hallinnollis-poliittisessa viitekehyksessään tarkastelemalla sekä kotouttamislakia että Jyvässeudun kunnallista kotouttamisohjelmaa. Tämän jälkeen turvaudun siihen havaintoaineistoon, jota keräsin kahden kuukauden harjoittelujaksollani Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalveluiden hallinnoimassa Helmi2-projektissa. Kyseinen harjoittelujakso sisälsi henkilökohtaisia keskusteluja ja kohtaamisia jyvaskyläläisten pakolaisnuorten kanssa, joiden kautta voi saada tiettyjä kosketuspintoja myös hallinnan minätekniiseen ja oman itsen poliittisen ontologian tasoon. Tällöin on mahdollista saada tietynlainen kuva siitä, millaista ”vapaaksi tekeminen” käytännössä on, ja millaisia vaikutuksia inhimillisen vapauden koordinointi saa aikaan.

EMPIIRINEN OSA

4. Tietoa ja taustaa empiirisen osan lukemista varten

4.1 Keskeisimmät maahanmuuttopoliittiset käsitteet

Ennen varsinaiseen hallintamentaaliteettien analyysiin ryhtymistä katson tärkeäksi selvittää maahanmuuttopolitiikan ymmärtämisen kannalta keskeisimmät käsitteet sekä nykyiseen kotouttamislakiin ja kotouttamisohjelmiin johtaneet kehitysvaiheet. Aloitan keskeisimmistä käsitteistä.

Maahanmuuttaja on Suomeen ulkomailta pysyvässä asumistarkoituksessa muuttava henkilö. Kyseessä on yleiskäsite, joka kuvaa kaikkia maahan muuttavia henkilöitä, niin siirtolaisia, pakolaisia kuin paluumuuttajiakin.

Oleskelulupa on maassa oleskelua koskeva lupa tapauksessa, jossa tarkoituksena on pysyä Suomessa pidempään kuin kolme kuukautta. Luvan tyyppi määrittää sen, millaisia oikeuksia Suomessa asuvalla maahanmuuttajalla on. Oleskelulupia on kolmea tyyppiä: jatkuva, tilapäinen ja pysyvä. Jatkuvaan oleskelulupaan merkitään kirjain A, tilapäiseen B ja pysyvään P. Pysyvän oleskeluluvan voi saada vasta sen jälkeen kun maahanmuuttaja on asunut suomessa neljä vuotta jatkuvalla oleskeluluvalla. Jatkuva oleskelulupa myönnetään ulkomaalaiselle, joka saa turvapaikan tai oleskeluluvan kiintiöpakolaisena tai suojelun tarpeen perusteella (Laki 30.4.2004/301, 113§). A-luvan saanut on oikeutettu kuntapaikkaan ja tällä tavoin samoihin sosiaali etuuksiin kuin muutkin suomalaiset. B-lupa myönnetään vuodeksi, jonka jälkeen henkilö voi anoa luvalla jatkoa. B-lupa ei oikeuta kuntapaikkaan, työlupaan tai kelan etuuksiin. Kahden vuoden jälkeen B-lupa muuttuu A-luvaksi tapauksissa joissa luvalla on myönnetty jatkoa. Kotouttamislain piirissä olevat ihmiset ovat Suomessa A-statuksella joko pakolaisina, kiintiöpakolaisina tai suojelun tarpeen perusteella.

Pakolainen on henkilö, joka nauttii kansainvälistä suojelua oman kotimaansa ulkopuolella joko häneen kohdistuvan vainon vuoksi tai humanitaarisiin syihin pohjautuen. Pakolaisstatuksen saa henkilö, jolle jokin valtio myöntää turvapaikan tai jonka YK:n pakolaisjärjestö UNHCR toteaa olevan pakolainen. Pakolaisstatuksen saanut ihminen sijoitetaan tiettyyn kotikuntaan pysyvästi asuvaksi, ja hän saa kotikunnassaan samat sosiaalietuudet kuin suomen kansalaisetkin. Pakolainen saa äänestää kunnallisissa vaaleissa, mutta täydet poliittiset oikeudet –mm. valtiollisissa vaaleissa äänestämisen oikeus- saa vasta Suomen kansalaisuuden saanut henkilö. *Kiintiöpakolainen* on ihminen, jolla on UNHCR:n myöntämä pakolaisstatus ja sekä maahantulolupa Suomeen vuosittain päätettävän pakolaiskiintiön puitteissa. Vuoden 2007 pakolaiskiintiö on 750 ihmistä. Kiintiöpakolaiset valitaan UNHCR:n keskuksista kuten pakolaisleireiltä Suomen viranomaisten tekemien haastattelujen perusteella. Jyväskylä ottaa vuosittain vastaan 50 pakolaista TE-keskuksen kanssa tehtyyn sopimukseen perustuen (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 7). Pakolaisten vastaanoton kustantaa TE-keskus, koska Jyväskylä on tehnyt kotouttamisohjelman (Laki 1215/8§).

Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee suojaa ja oleskeluoikeutta koti- ja asuinmaansa ulkopuolella. Turvapaikkahakemus jätetään välittömästi maahantulon jälkeen, ja päätöstä odotetaan vastaanottokeskuksessa. Turvapaikanhakija voi hakea toimeentulotukea vastaanottokeskuksesta, ja hänen on kustannettava ruokansa, vaatetuksensa ja liikkumisensa tällä tuella. Myös hänen perusterveydenhuoltonsa hoidetaan vastaanottokeskuksessa. Turvapaikanhakijalla ei ole oikeutta opintososiaaliin tukiin, joten hänellä ei ole oikeutta maksuttomaan korkeakoulu- tai ammatilliseen opintopaikkaan. Hän voi opiskella esimerkiksi aikuislukiossa tai työväenopistoissa. Turvapaikanhakija saa tehdä työtä kolme kuukautta sen jälkeen, kun hän on jättänyt turvapaikkahakemuksen, eikä hän tarvitse erillistä työ lupaa. Mahdolliset tulot vaikuttavat toimeentulotuen määrään. 7-16 vuotiailla turvapaikanhakijoilla on oikeus käydä koulua, ja opetus ja koulukirjat ovat maksuttomia. Myönteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen turvapaikanhakija saa pakolaisstatuksen, joka tarkoittaa A-typin oleskelulupaa.

Paluumuuttaja on ulkomailta Suomeen muuttava ulkosuomalainen, joka tietyn ajanjakson jälkeen palaa takaisin Suomeen. Käsitettä sovelletaan sekä entisiin että nykyisiin Suomen kansalaisiin sekä muihin ulkomailta muuttaviin, joilla on suomalainen syntyperä.

Siirtolainen on ihminen, joka muuttaa vapaaehtoisesti koti-tai asuinmaastaan esimerkiksi työn, opiskelun tai avioliiton takia. Hänen oikeudestaan oleskella tai tehdä työtä Suomessa säädetään ulkomaalaislaissa (Laki 2004/301).

Kulttuurilla tarkoitetaan teksteissä joita analysoin eräänlaisia yhteisten merkitysten järjestelmiä, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät saadakseen tolkkua maailmasta. Tällöin kulttuurin voidaan sanoa muodostuvan sekä näkyvästä että näkymättömästä

osasta. Näkymätön osa muodostuu muun muassa arvoista, valtarakenteista, uskonnoista, historiasta sekä tavasta käsittää aika ja ihmissuhteet. Näkyvään osaan taas kuuluvat erilaiset kulttuuriin liittyvät symbolit ja rituaalit, joilla omaa kuulumista tiettyyn ryhmään voidaan esittää. Tämä kulttuurin määritelmä on siis sellainen, johon tekstejä luettuani tulkitseen kotouttamislakia ja kotouttamisohjelman tuottaneiden tahojen sitoutuvan.

Näen tärkeänä erottaa edellä mainitun kulttuurin määritelmän siitä tavasta, jolla itse hallinnan analytiikkona näen kulttuurin. Näen kulttuurin dispositiivina, tiedon ja vallan verkostona. Tarkoitan tällä sitä, että kulttuurin näkyvät ja näkymättömät osat eivät elä riippumatta niitä käyttävistä ihmisistä. Se, millä tavoin uskontoa käytetään eri yhteyksissä, millä tavoin ihmissuhteisiin liittyviä normeja sovelletaan ja mitä symboleja ja rituaaleja käytetään, on aina valtasuhteiden tulos. Valtasuhteet vaikuttavat siihen,

- a) kenellä on eri yhteyksissä mahdollisuus määritellä mitä tietyn ryhmän kulttuuri on ja mitä se ei ole
- b) kenen tulkinta kulttuurin monimutkaisesta kudoksesta tulee vakavasti otetuksi, ”hegemoniseksi” tai edes kuulluksi
- c) minkälaisissa asemissa ja positioissa eri ihmiset ovat kulttuuriseksi miellettyssä ryhmässä

Kulttuuria representoidaan ja tehdään ymmärrettäväksi sen sosiaalisessa ja yhteiskunnallisessa käytössä. Valtasuhteet kohdissa a, b ja c vaikuttavat siihen, millä tavoin kulttuurikysymykset tuodaan esiin niissä hyvinvointipolitiikan käytännöissä, esimerkiksi kotouttamisohjelmissa, joissa halutaan ottaa kulttuurieroja huomioon.

Laura Huttusen mukaan tapa, jolla julkinen valta rahoittaa ja tukee nimenomaan etnisperustaisia maahanmuuttajayhdistyksiä voi saada aikaan sen, että juuri etnisyydestä ja kulttuurista tulee areena, jolla maahanmuuttajaryhmät voivat käydä keskustelua julkisuudessa ja suhteessa julkiseen valtaan. Tällöin voidaan väittää että hyvinvointivaltion valta ”tuottaa tietynlaista kulttuuria ja kulttuurin tietynlaisena politiikan teon areenana”. Kulttuuriin liittyvät käytännöt osallistuvat siis totuuden tuottamiseen ja samalla kulttuurin muovaamiseen (Huttunen 2002, 125-126)

Samaan aikaan mikrotasolla kulttuurista koodia käytetään hyvin valikoivasti, kriittisesti ja soveltaen. Marja Tiilikainen kuvaa tätä kulttuurisen koodin muovailua omassa somalinalaisia käsittelevässä tutkimuksessaan:

” Vuorovaikutusprosessissa toimiessaan he hyödyntävät islamin tarjoamia sääntöjä ja voimavaroja, mutta samalla he tulkitsevat ja jäsentävät näitä sääntöjä uudelleen. Islamin sisällä naisille jää tilaa erilaisille vaihtoehdoille ja valinnoille – toiminta syntyy neuvottelujen, tulkintojen ja valintojen tuloksena” (Tiilikainen 2003, 18).

Ihmiset eivät siis arjen käytännöissään ole ”kulttuurin” vaikutuksesta pakotettuja tiettyyn tyyliin, elämäntapaan tai käytäntöihin. Eri ihmiset kulttuuriseksi mielletyn ryhmän sisällä käyttävät, tulkitsevat ja valikoivat kulttuurisia käytäntöjä, yhdistävät niitä ja luovat uusia riippuen siitä, millainen vapaus heillä on tätä tehdä. Kulttuuri on näin ollen viime kädessä ja aina poliittinen kysymys.

Tämä on erityisen tärkeää muistaa maahanmuuttajia koskevassa keskustelussa, koska varsin usein heidät representoidaan ihmisinä, jotka toimivat ainoastaan tietyn kulttuurisen koodin ohjaamina. Tämä kulttuurinen koodi oletetaan ”epäpoliittiseksi, homogeeniseksi, kaikkien tietystä maasta tulevien ihmisten ja tiettyyn kansalliseen ryhmään kuuluvien samalla tavoin mieltämäksi asiaksi” (Huttunen 2002, 126). Tämän *kulttuuriessentialistisen* näkemyksen mukaan romanilapsen heikko koulumenestys johtuu romanikulttuurista, yksittäisen kurdinaisen alisteinen asema kurdikulttuurista ja Lähi-idän Eurooppaa rauhattomampi tilanne arabikulttuurista.

Laura Huttusen mukaan edellä mainittu essentialistinen tapa mieltää kulttuuri on luonteeltaan poliittista ja totuutta tuottavaa, koska siinä otetaan tietty kulttuurin tulkitsemisen tapa lopullisena totuutena. Hän onkin huomauttanut, että

”kulttuurista tulee siis helposti myös eron ja toiseuden tuottamisen alue, siis hienovaraisen vallankäytön alue: sen seurauksena joidenkin ryhmien jäsenet nähdään helposti enemmän kulttuurisina, siis enemmän kulttuurin vallan alaisina kuin toiset” (Huttunen 2002, 125)

Merja Aniksen mukaan essentialistiset kulttuurin tulkinnat ovat arkipäivää maahanmuuttajia koskevassa sosiaalityössä, ja hän havainnollistaa tätä esimerkillä. Eräs somalialaissyntyinen tyttö ei pärjännyt koulussa minimivaatimusten mukaisesti eikä käyttäytynyt normaalisti, joten hänet otettiin ennen pitkää lastensuojelun asiakkaaksi. Koulun henkilökunta sekä ensimmäinen sosiaalityöntekijä pitivät ”somalialaista kulttuuria” heikon koulumenestyksen syynä: heidän mukaansa ”somalialaisessa kulttuurissa” ei arvostettu naisten koulutusta, joten tytöllä ei heidän mielestään ollut perhesyistä edellytyksiä käydä normaalia peruskoulua. Useampien käyntien jälkeen kyseinen henkilö vietiin myös lääkärintarkastukseen, jossa lääkäri havaitsi jotain epäilyttävää. Tämän jälkeen henkilö ohjattiin erikoislääkärille, joka totesi hänellä epilepsian. Kun epilepsiaa ryhdyttiin hoitamaan siihen kuuluvien menetelmin, tytön keskittymiskyky parani ja hän kykeni suoriutumaan peruskoulusta ilman ongelmia. (Anis 2006)

Kulttuurin prosessimainen luonne pakottaakin pohtimaan sitä, millaisten valtasuhteiden ja diskursiivisten käytäntöjen tuloksena jonkinlainen käyttäytyminen tulkitaan ”kulttuurisena” ja

minkälainen taas ei. Kenen ääntä koulun henkilökunta oli kuullut muodostaessaan käsitystä ”somalikulttuurista” ja kenen ääni oli kenties jäänyt kuulematta? Tarkastelen tarkemmin kulttuurisen viitekehyksen käyttöä empiirisessä osassa.

Kotoutuminen on suomenkielinen vastine sanalle *integraatio*. Sillä tarkoitetaan prosessia, jossa vähemmistöön identifioitu yksilö tai ryhmä ei sulaudu enemmistön toimintatapoihin, ajattelumalleihin tai rutiineihin, mutta ei myöskään syrjäydy tai eristäydy suhteestaan niihin. Kotoutumisessa on kyse kiinteästä vuorovaikutuksesta enemmistökulttuurin kanssa tavoin, joissa omaksi identifioitu kulttuuri-identiteetti säilyy. Sosiaalipoliittisessa keskustelussa kotoutumisella tarkoitetaan yleensä sitä, että maahanmuuttaja oppii yhteiskunnassa toimimisen peruseriaatteen kuten lain noudattamisen, riittävän kielitaidon sekä valmiudet opiskella tai tehdä työtä, mutta ei menetä omaleimaista kulttuuri-identiteettiään. (Lepola 2000, 11; Laki 493/1999)

Samalla tavoin kuin kulttuuri, myös kotoutuminen on luonteeltaan sangen (bio)poliittinen käsite, koska siinä esiintyy tiettyjä oletuksia siitä, millaisia ihmiset ovat, millaisia yhteisöjä he rakentavat ja millä tavoin erilaisten ihmisryhmien välinen elämä tulisi järjestää. Kotouttamislaissa kotoutuminen määritellään seuraavalla tavalla: ”Kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen” (Laki 118/2002, 2§). Tämä määritelmä on problematisoivissa, koska käsitteet ”kulttuuri” ja ”yhteiskunta” saavat ymmärrettävyytensä ja viittaussuhteensa valtasuhteiden kautta. Millainen on luonteeltaan se ”yhteiskunta”, johon maahanmuuttajan oletetaan kotouttamislaissa ja kotouttamisohjelmassa kotoutuvan? Kuka ja mitkä tahot määrittelevät sen ”kulttuurin”, jonka ominaispiirteitä maahanmuuttajan oletetaan kotoutuessaan säilyttävän? Tartun tähän problematiikkaan empiirisen osan luvussa 5.

Kotouttamislaki eli laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (493/1999; muutokset 118/2002, 1292/2002, 649/2004, 362/2005, 1215/2005) määrittelee eri tahojen vastuualueet kotouttamistyössä. Kotouttaminen tarkoittaa lain mukaan viranomaisten järjestämiä palveluja, toimenpiteitä ja voimavaroja jotka edistävät kotoutumista.

Kotouttamisohjelma sisältää suunnitelman ”kotoutumista edistävästä ja tukevasta toimenpiteistä, palveluista, yhteistyöstä ja vastuista sekä maahanmuuttajien tarpeiden huomioon ottamisesta muita yhteiskunnan palveluja ja toimenpiteitä suunniteltaessa ja järjestettäessä”(1215/2005, 7§). Kunta vastaa kotouttamisohjelman laatimisesta, toteuttamisesta ja sen toteutumisen seurannasta. Työvoima- ja muiden viranomaisten on kunnan aloitteesta osallistuttava kotouttamisohjelman laatimiseen. Lisäksi kotouttamisohjelmaa laadittaessa kuullaan maahanmuuttajia, kunnassa vaikuttavia kansalaisjärjestöjä sekä muita tahoja (mt.).

Kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajalle yksilöllisesti räätälöitävä suunnitelma, joka suunnitellaan yhdessä kunnan, maahanmuuttajan ja työvoimatoimiston kesken. Siihen kirjataan toimenpiteet, joiden avulla maahanmuuttajan ja hänen perheensä kotoutumista aiotaan edistää. Kotoutumissuunnitelmaan kuuluvat maahanmuuttajan ja hänen perheensä kokonaistilanteen selvittäminen, kieli- ja ammattitaitoa arvioiva *osaamiskartoitus*, kotoutujan omien suunnitelmien selvittäminen, tarvittavien kotoutumista ja työnhakutaitoja edistävien toimenpiteiden kirjaaminen sekä koulutus- ja työnhakusuunnitelman laatiminen. Kotoutumissuunnitelmaan on oikeutettu väestörekisteriin kirjattu maahanmuuttaja enintään kolmen vuoden ajan rekisteriin kirjaamisen jälkeen. Kotoutumissuunnitelman aikana maahanmuuttajalle maksetaan *kotoutumistukea*, joka vastaa toimeentulotukea ja työmarkkinatukea. Kotoutumissuunnitelman toteutumista seurataan *kotoutujan kirjalla*, johon merkitään osallistuminen suunnitelman mukaiseen toimintaan. (Laki 1215/2005, 10§)

Kotoutumista tukevat toimenpiteet ovat kotoutumissuunnitelmassa joko työvoimapoliittisia toimenpiteitä tai niihin rinnastettavia toimenpiteitä. Työvoimapoliittisia toimenpiteitä ovat muun muassa kotoutumiskoulutus, työelämävalmennus sekä työharjoittelu, jotka voidaan rinnastaa työvoimapoliittiseen aikuiskoulutukseen ja työmarkkinatoimenpiteisiin, eli maahanmuuttajan työllisyyden edistämiseen (Asetus 22.4.1999/511). Rinnastettavat toimenpiteet voivat olla opiskelua, harjoittelua, kansalaisjärjestötehtäviä tai vapaaehtoistoimintaa. Kotoutumista tukevaan toimenpiteeseen on sisällytettävä tarpeen mukaan suomen tai ruotsin oppimismahdollisuuksia ja sen tulee edistää maahanmuuttajan työmarkkinoille ja koulutukseen pääsyn edellytyksiä (Laki 1215/2005, 7§).

Kotoutumiskoulutus eli maahanmuuttajakoulutus on kotouttamislain piiriin kuuluville aikuisille maahanmuuttajille suunnattua koulutusta. Kotoutumiskoulutukseen kuuluu suomen tai ruotsin kielen opetusta, yhteiskuntatietoja sekä ammatinvalintaan ja työelämään liittyvää ohjausta. Koulutus kestää keskimäärin yhden vuoden, ja koulutuksen aikana tehdään maahanmuuttajan henkilökohtainen opiskelu- ja työllistymissuunnitelma. Kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on luoda mahdollisuudet hakea työelämään tai ammatilliseen koulutukseen kotoutumiskoulutuksen jälkeen. Koulutukseen ja siihen rinnastettavaan omaehtoiseen koulutukseen hakeudutaan aina työvoimatoimiston kautta.

4.2 Pakolaishuollosta kotoutumisen tukemiseen – Suomen maahanmuuttopolitiikka vuodesta 1973 kotouttamislain syntyyn

Seuraavaksi tuon esiin sen, minkälaiset tekijät suomen maahanmuuttopolitiikassa ovat johtaneet nykyisen kotouttamislain syntyyn. Vaikka Suomeen on tullut ihmisiä ulkomailta koko Suomen itsenäisyyden ajan, varsinainen integraatio- ja kotouttamispolitiikka on Suomessa varsin nuori ilmiö. Sen ensimmäiset syntyvaiheet voidaan paikantaa vuoteen 1973, jolloin Suomi otti ensimmäisen kerran vastaan pakolaisia.

70-luvulla ei puhuttu maahanmuuttajatyöstä, vaan pakolaistyöstä ja pakolaishuollosta (Korhonen&Savola 2002). Ensimmäiset varsinaisen pakolaisstatuksen saaneet ihmiset olivat chileläisiä Augusto Pinochetin hallintoa pakenevia ihmisiä, joista 100 sai pakolaisstatuksen vuoden 1973 loppuun mennessä (Monitori 4/2000, 16-17). Suomeen saapui Chilestä vuosina 1973-77 kaikkiaan 182 ihmistä, joista suurin osa muutti pois 80-luvulle tultaessa (Pakolaisapu ry, 2001; Monitori 4/2000). Määrät verrattuna muihin pohjoismaihin ovat äärimmäisen pieniä. Niiden eroa kuvaa muun muassa se, että Ruotsissa on tälläkin hetkellä n. 30 000 chileläisen yhteisö (mt.).

Chileläisten pakolaisten vastaanotto oli pitkälti väliaikaiseksi koettu solidaarisuustehtävä, eivätkä viranomaiset olleet juurikaan valmistautuneet 24.11.1973 tulleeseen hallituksen päätökseen tarjota turvapaikka 100 chileläiselle. Pakolaisten suhteen ei ollut tuolloin vastuuviranomaista tai lainsäädäntöä, joten työvoimaministeriö ja ulkoministeriö sovelsivat omia säädöksiään. Työvoimaministeriö asetti joulukuussa 1973 ”Chilen pakolaisten toimikunta 1:n” suunnittelemaan Chilestä tulleiden pakolaisten sosiaalisia, oikeudellisia ja sivistyksellisiä kysymyksiä. Tuolloin pohdittiin myös pakolaisten ”sopeutumisen kannalta tarpeellista koulutusta” sekä ”sijoittumista ammattia vastaaviin tehtäviin”, mutta kyse oli ennemminkin siitä, että viranomaiset pyrkivät soveltamaan omia säännöksiään, jotka olivat jo olemassa esim. työttömiä varten: tietoisesta integraatiopolitiikasta ei ollut kyse. Suomen Punainen Risti ja sen Varsinais-Suomen piiri lupasivat hoitaa akuutin tilanteen kuten perusterveydenhuollon, ruokahuollon ja majoituksen. (Korhonen&Savola 2002)

Pakolaiset nähtiin alkuun lähinnä työvoimapoliittisena ongelmana, joten työvoimaministeriö siirtyi valtioneuvoston päätöksellä pakolaisten vastuunalaiseksi ministeriöksi 1.3.1974 (Korhonen&Savola 2002). Käytännössä punainen risti hoiti käytännön pakolaistyöstä koko 70-luvun. Pakolaiset olivat heitä koskevien lakien nojalla normaalipalveluiden piirissä, ja heihin sovellettiin niitä säännöksiä, joita löytyy esimerkiksi huoltoapulaista ja kansanterveyslaista. Erityispalvelut rajoittuivat suomen kielen opetukseen, paikoin myös oman kielen opetukseen. Pakolaislapset sijoitettiin kouluun ikänsä mukaiselle luokkatasolle. Chileläisille etsittiin työ- ja opiskelupaikkoja, mutta kyse oli pitkälti yksittäisten vapaaehtoisten ihmisten, punaisen ristin ja Suomi-Chile-seuran toiminnasta (Korhonen&Savola 2002;Monitori 4/2000).

Vuonna 1979 Suomi alkoi myös vastaanottaa vietnamilaisia ”venepakolaisia”, joiden vastaanottaminen jatkui koko 80-luvun ajan. Heitä otettiin vastaan yhteensä noin 1400 henkilöä (Päivärinne 2002, 25) Samana vuonna ”Chilen pakolaistoimikunta” muutti nimensä pakolaisasiain toimikunnaksi, ja se kirjasi ensimmäistä kertaa Suomen pakolaispoliittiset suuntaviivat (Korhonen&Savola 2002). Samana vuonna pakolaisten vastaanottovaiheen opetusta alettiin kehittää siten, että pakolaisoppilas siirtyy asteittain eriytetystä oman ryhmän opetuksesta suomalaisoppilaille annettavaan yleiseen opetukseen. Pakolaisoppilasta tuettiin siirtymävaiheessa tukiopetuksen keinoin. Punainen risti oli vastuussa vastaanottovaiheen opetusta, jonka tarkoituksena oli ”perehdyttää pakolaisia Suomen olosuhteisiin” (Korhonen&Savola 2002). Pakolaisille järjestettiin myös työelämään ja koulutukseen valmentavia TYKO-kursseja ensimmäisen kerran vuonna 1979. Tuolloin pakolaisia oli Suomessa yhä erittäin vähän, ja lähes kaikki pakolaistoiminta keskittyi pääkaupunkiseudulle ja Varsinais-Suomeen.

Työministeriö vastasi pakolaisasioista vuoteen 1981 asti. Tuolloin ajateltiin pakolaiskysymyksiin liittyvän niin runsaasti sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön toimialaan kuuluvia asioita, että vastuu pakolaisasioista siirtyi kyseiselle ministeriölle. Ministeriön alaisuuteen perustettiin ensimmäinen pakolaispoliittinen neuvottelukunta vuonna 1981 (entinen Pakolaisasiain toimikunta). Pakolaisasiain neuvottelukunnan tarkoituksena oli järjestää Suomeen saapuville pakolaisille vastaanotto, huolto, yhteiskuntaan sijoittuminen ja olosuhteiden seuranta. Lisäksi neuvottelukunnan tehtävänä oli käsitellä pakolaisia koskevia periaatteellisia kysymyksiä. Vuonna 1981 tehtiin myös punaisen ristin ja STM:n välinen sopimus, jonka mukaan punainen risti vastasi yhä pakolaisten vastaanotosta ja ensihuollosta. Sopimusta tarkistettiin vuonna 1985, jolloin silloinen sosiaalhallitus tuli toiseksi sopimusosapuoleksi. Pakolaisten vastaanottoa koordinoitiin 01.01.1984 perustetusta Espoon pakolaiskeskuksesta, joka oli ensimmäinen pysyvä vastaanoton yksikkö. (mt.)

Vuodesta 1986 lähtien Suomi otti käyttöön vuosittaiset pakolaiskiintiöt, jotka vahvistetaan valtion kunkin vuoden talousarviossa. Tätä ennen Vietnamilaiset ja Chileläiset oli otettu erikseen sovitun kiintiön puitteissa. Pakolaiskiintiö oli vuonna 1986 100 henkilöä, ja vuoden 2007 pakolaiskiintiö tulee olemaan 750 henkilöä (Virtanen 1998, 19; työministeriö 2006, 37). Pakolaiskiintiön käyttöön ottaminen lisäsi pakolaisten määrää, jolloin punainen risti perusti lisää vastaanottokeskuksia. Pakolaiskeskus ja vastaanottokeskukset tarjosivat väliaikaisen asunnon ja järjestivät palveluja turvapaikanhakijoille, yksittäisille pakolaisille, oleskeluluvan suojelutarpeen perusteella saaneille henkilöille, pakolaiskiintiön puitteissa saapuville UNHCR:n osoittamille hätätapauksille ja ryhmille sekä tarvittaessa myös perheenyhdistämishojelman puitteissa Suomeen saapuneille pakolaisten lähiomaisille. (Korhonen&Savola 2002)

Pakolaismäärien lisääntyessä 80-luvun lopussa pakolaispolitiikassa alettiin kiinnittää huomiota vastaanoton järjestämisen lisäksi pakolaisten integraatioon, ja tiettyjä pakolaisuuteen liittyviä käytäntöjä alettiin vakiinnuttaa valtioneuvoston päätöksin. Suomen ensimmäinen kattava siirtolaispoliittinen ohjelma syntyi 1988, joka piti sisällään myös pakolaisia koskevia käytäntöjä. Integraatio-sanaa alettiin käyttää siinä mielessä missä nykyisin puhutaan kotoutumisesta. Käytännössä huomiota alettiin kiinnittää erityisesti toimeentuloon ja sosiaaliturvaan (Päivärinte 2002, 26).

Vuonna 1987 tehdyn valtioneuvoston päätöksen (202/1987) nojalla Suomeen saapuville pakolaisille järjestettiin perussosiaaliturva, kuten asuminen ja toimeentulon turva. Vuotta myöhemmin katsottiin tärkeäksi pakolaisten sijoittaminen vastaanottokeskuksista suoraan kuntiin ns. normaaliasumisen piiriin. Tätä tavoitetta tukemaan syntyivät muun muassa valtioneuvoston päätökset pakolaisten vastaanoton järjestämisestä ja korvaamisesta kunnissa (600/1988) sekä päätös pakolaisten toimeentulon turvaamisesta (537/1988). Kunnallinen pakolaisten vastaanotto alkoi 1987 Turun kaupungin ja silloisen Sosiaalhallituksen väliseen sopimukseen perustuen. Tämän jälkeen Porvoo, Porvoo maalaiskunta ja Hyvinkää olivat ensimmäiset kunnat, jonne kiintiöpakolaiset sijoituivat suoraan. Valtioneuvoston päätöksen mukaisesti valtion ja kuntien sopimuksia pakolaisten vastaanotosta laadittiin sosiaalhallituksen (nyk. Stakes) ja kuntien, vuodesta 1991 lähtien lääninhallituksen ja kuntien välillä. (Päivärinte 2002, 25-27). Samaan aikaan pakolaisten vastaanottoon liittyvien toimijoiden määrä oli lisääntynyt, mikä oli lisännyt epäselvyyksiä työnjaossa sosiaali- ja terveysministeriön, pakolaiskeskuksen, Suomen Punaisen Ristin ja kuntien kesken (Korhonen & Savola 2002)

1990-luvun alku oli merkittävä käännekohta pakolais - ja integraatiopolitiikassa, koska maahanmuuttajien määrät nousivat selkeään kasvuun. Ensinnäkin turvapaikanhakijoiden määrät nousivat nopeasti siten, että vuonna 1988 turvapaikkaa haki 64 henkeä, mutta vuonna 1990 jo 2743 henkeä (Jaakkola 1989, sit Helamaa 2005.; Ulkomaalaisvirasto 2006). vuonna 1990 käynnistyi myös ”suomalaista syntyperää” olevien inkeriläisten paluumuutto Suomeen. Nämä muutokset lisäsivät sekä vastaanottokeskusten määrää että kuntasijoitusten tarvetta (Päivärinte 2002, 27).

Samaan aikaan kun maahanmuuttajien määrät alkoivat kasvaa, Suomeen saapui syvä taloudellinen lama. Suomeen jo edellisellä vuosikymmenellä saapuneet pakolaiset menettivät usein työpaikkansa, ja uusien maahantulijoiden oli käytännössä mahdotonta työllistyä. Näistä syistä toimeentulon ongelmat korostuivat maahanmuuttajiin liittyvässä sosiaalityössä. Pakolaisten toimeentulo oli sosiaali- ja terveysministeriön 1993 selvityksen mukaan ”huolestuttavissa määrin” sosiaaliturvaetuuksien ja kunnallisen toimeentulotuen leimaamaa (Päivärinte 2002, 29). Siinä missä koko Suomen korkeaan työttömyyteen pyrittiin vaikuttamaan lukuisin hallinnollisin toimenpitein

90-luvun puolivälissä, myös maahanmuuttajien työllisyystilanteeseen alettiin kiinnittää entistä voimakkaammin huomiota. ”Jo ennen vuosikymmenen puoliväliä syntyi näkemys siitä, että pakolaisten integroitumista edistävät erityiset tukitoimet tulisi kehittää lakisääteiseltä pohjalta” (Virtanen 2002, 19).

Vuonna 1995 sisäasiainministeriö asetti Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan, jonka tarkoituksena oli laatia hallitukselle ulkomaalais- ja pakolaispoliittinen ohjelma. Toimikunnan johtoon asetettiin Ilkka-Christian Björklund. Ohjelmassa oli tarkoitus luoda yhtenäiset puitteet maahantuloon liittyvälle politiikalle, mutta sen tarkoituksena oli myös löytää keinoja maahanmuuttajien työllistämiseen ja koulutuksen edistämiseen sekä yhteiskunnassa selviämiseen, ts. kotoutumiseen. Kuriositeettina mainittakoon, että sana ”kotoutuminen” on kyseisen toimikunnan työn tuloksena syntynyt sana, jolla pyrittiin korvaamaan vierasperäinen sana ”integraatio”. Valmis mietintö luovutettiin 9.1.1997 ja Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen periaateohjelma hyväksyttiin 16.10.1997. (Virtanen 2002, 19; Sisäasiainministeriö 1997)

Hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa periaateohjelmassa oli kolme toisiinsa nivoutunutta kokonaisuutta: Suomen kansainväliset vaikutusmahdollisuudet (käytännössä ulkoministeriön toimialaa), maahantulo- ja turvapaikkapolitiikka (sisäministeriön toimialaa) ja maahanmuuttajien yhteiskuntaan integroituminen eli kotoutuminen (työministeriön toimialaa). Keskeistä on se, että ohjelmassa kirjattiin keskeiseksi tavoitteeksi sekä siirtolaisten, paluumuuttajien että pakolaisten ”joustava ja tehokas kotoutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään” (Virtanen 2002, 19). Tämän tavoitteen toimikunta halusi nostaa lain tasolle yhtäältä siksi, että valtioneuvoston päätöksin vahvistetuista kysymyksistä on yleensäkin säädetty Suomessa lain tasolla, toisaalta siksi että ”vahvasti poikkihallinnollisten kysymysten yhteensovittaminen, suunnittelu ja seuranta on vaikeata ilman lainsäädäntöperustaa” (mt. 19).

5. Kotouttamislaki ja kotouttamisohjelma

5.1 Analyysimenetelmä aineistoa tarkastellessa

Kun analysoin kotouttamislakia ja monikulttuurisuusohjelmaa, käyn ensin läpi sen, millaisiin käytäntöihin kotouttamislaki velvoittaa ensinnäkin työministeriön alaiset toimijat kuten TE-keskukset ja työvoimatoimistot, toiseksi kunnat, ja kolmanneksi kotouttamislain piiriin kuuluvat maahanmuuttajat. Tämän jälkeen siirryn Jyvässeudun monikulttuurisuusohjelmaan ja siihen kirjattujen kotouttamisen käytäntöjen tarkasteluun. Monikulttuurisuusohjelmassa ilmaistujen kotouttamiskäytäntöjen erittely tapahtuu siten, että tarkastelen hallintaa osa-alueittain: hallinta asumisessa, hallinta päivähoitossa, hallinta koulutoimessa, hallinta työvoimapalveluiden piirissä sekä hallinta sosiaali- ja terveyspalveluissa. Kyse on alussa teemoittelevasta lähiluvusta, jossa kuvailen kotouttamiskäytännöt mahdollisimman tarkasti.

Kotouttamislaki ja monikulttuurisuusohjelma ovat teoreettisen viitekehysten mukaan yhteiskunnan olemusta koskevaa käytännön tietoa, joka on asetettu palvelemaan tiettyjä hallinnan päämääriä. Kotouttamislaki on yhteiskunnallisten maahanmuuttajien elämää koskevan keskustelun, ihmistieteen ja ongelmanasettelujen tulosta. Monikulttuurisuusohjelman puolestaan ovat laatineet ne ihmiset, jotka toimivat ammatillisesti maahanmuuttajien parissa: sosiaalityön ammattilaiset ja muut viranomaiset esimerkiksi työvoimahallinnossa ja koulutoimessa. Aineiston lähilukemisen kautta on mahdollista tarkastella, miten sosiaalityön ammattilaiset kotoutumisen problematiikan mieltävät, millaisiin päämääriin kotouttamisen hallintakäytännöillä pyritään: millaiset hallinnan rationaalisuudet vaikuttavat kotouttamisen käytäntöjen taustalla. Lähilukemisen jälkeen teemoittelen aineiston kotouttamislain ja kotouttamisohjelman käytännöt teoreettisen viitekehysten

mukaisen hallinnan *ontologian, asketiikan, deontologian ja teleologian* mukaisiin lokeroihin luvussa 5.3.5. Kyseisessä luvussa tapahtuu varsinainen aineiston tulkinta teoreettisen viitekehyksen tarjoamia näkökulmia hyödyntäen.

Kotouttamislain ja monikulttuurisuusohjelman tarkastelun jälkeen siirryn toisen aineiston pariin. Kyse on etnografisesta havaintoaineistosta, jossa pyrin tarkastelemaan teoreettisen viitekehyksen tarjoamien käsitteiden avulla sitä, millaisten valtasuhdekenttien ja voimien risteyskohdassa kotouttamislain piiriin kuuluva maahanmuuttaja on. Pyrin mahdollisimman rikkaan kerronnan avulla kuvaamaan sitä, millä tavoin maahanmuuttajanuoret, joiden kanssa vietin aikaa, toimivat kotouttamisen käytäntöjen puitteissa. Tarkastelen yhtäältä sitä, millainen vaikutus eri toimijoilla viranomaisista lähipiirin kautta suomalaisiin ihmisiin on heidän käyttäytymiselleen, toisaalta sitä, millaisia minätekniikoita ja olemassaolon taitoja he itse pitävät tärkeänä. Kyse on sen tarkastelusta, miten ”itsen muovaamisen käytännöt ja hallinnan poliittis-hallinnolliset käytännöt kohtaavat toisiinsa törmäten tai toisiaan vahvistaen” (Helen 2004, 231).

5.2 Kotouttamislaki ja kotouttamisen kolme tasoa- työministeriö, kunta ja yksilö

Pakolaisasioiden päävastuu siirtyi vuonna 1997 sosiaali- ja terveysministeriöltä työministeriölle. Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta valmisteltiin kyseisessä ministeriössä, ja se tuli voimaan 1.5.1999. Laissa määriteltiin kotouttamista koskevat toimenpiteet ja vastuualueet siten, että kotouttamista toteutettaisiin kolmella tasolla: valtakunnallisella kotouttamispolitiikan tasolla, alueellisella palvelujen järjestämisen tasolla ja yksilöön kohdistuvalla tasolla jossa yksilö sitoutuu oman kotoutumissuunnitelman mukaisiin toimenpiteisiin. Laki on poikkihallinnollinen, ja se edellyttää sekä TE-keskusten, lääninhallitusten, työvoimatoimistojen ja kuntien välistä yhteistyötä. Lakiin on sittemmin tehty muutokset 118/2002, 1292/2002, 649/2004, 362/2005 ja 1215/2005.

Kolmiyhteistyö tapahtuu siten, että valtakunnallisen kotouttamispolitiikan tasolla määritellään yleiset periaatteet ja lakisääteiset toiminnot, joita kunnilta ja yksilöiltä edellytetään. Valtakunnallisen kotouttamispolitiikan suuntaviivat on parhaiten nähtävissä kotouttamislaista ja-asetuksista sekä hallituksen maahanmuuttopoliittisesta ohjelmasta. Kunnat sekä työministeriön alaiset työvoimaviranomaiset kuten TE-keskukset ja työvoimatoimistot ovat vastuussa säädösten toimeenpanosta aluetasolla. Yksilöt taas sitoutuvat kunnan ja työvoimaviranomaisten kanssa yhdessä tehdyn kotoutumissuunnitelman noudattamiseen omassa arjessaan. Alue- ja yksilötason viranomaiskäytännöt nähdään parhaiten kotouttamisohjelmista.

Valtakunnallinen kotouttamispolitiikka Kotouttamispolitiikan valtakunnallinen koordinointi on siis työministeriön vastuulla. Kun kotouttamislaki hyväksyttiin, samalla edellytettiin että lain toimivuutta seurataan määräajoin. Työministeriön yhteydessä toimii kotouttamisen ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton neuvottelukunta, joka ”suunnittelee, kehittää ja yhteensovittaa maahanmuuttajien kotouttamista ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa ja tilapäistä suojelua saavien vastaanottoa” (laki 1215/2005, 6§). Neuvottelutoimikunta kokoontuu vähintään kaksi kertaa vuodessa. Se antaa lausuntoja sekä tekee ehdotuksia maahanmuuttajien kotouttamisen edistämiseksi sekä maahanmuuttajien tarpeiden huomioon ottamiseksi kaikille tarkoitettuja yhteiskunnan palveluja ja toimenpiteitä suunniteltaessa ja järjestettäessä. Se myös seuraa maahanmuuttajien kotouttamisen ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton sekä tilapäistä suojelua saavien vastaanoton kansainvälistä kehitystä ja ottaa huomioon sen vaikutukset Suomen kotouttamispolitiikkaan ja vastaanottopolitiikkaan (Asetus 20.4.2006/280).

Toinen keskeinen kotouttamispolitiikan suuntaviivoihin vaikuttava elin on valtioneuvoston asettama Etnisten suhteiden neuvottelukunta (ETNO). Sen tarkoituksena on ”hyvien etnisten suhteiden ja yhdenvertaisuuden edistäminen, asiantuntijaelimenä toimiminen maahanmuuttopolitiikan eri osa-alueiden kehittämisessä, osallistuminen maahanmuuttajien järjestötoiminnan edistämiseen sekä tiedottaminen maahanmuuttopolitiikasta, etnisen yhdenvertaisuuden tavoitteesta ja etnisestä monimuotoisuudesta yhteiskunnan voimavarana” (ETNO 2005). Etnisten suhteiden neuvottelukunnan kokoonpano määräytyy siten, että siinä on kymmenen jäsentä maahanmuuttajia ja etnisiä vähemmistöjä edustavista rekisteröidyistä yhdistyksistä, viisi edustajaa eri ministeriöistä, kahdeksan eduskuntaryhmien edustajaa, edustaja Suomen kuntaliitosta, edustajat työelämän neuvotteluosapuolista sekä kolme jäsentä alueellisista vastaavista neuvottelukunnista (mt).

Kyseiset elimet ovat keskeisessä osassa kotouttamislain toimeenpanon seuraamisen ja arvioinnin suhteen: ne julkaisevat tutkimuksia, raportteja sekä toimenpide-ehdotuksia lain toimivuudesta, tavoitteiden toteutumisesta sekä tarpeellisista kehittämistoimenpiteistä (mt.). Muutokset kotouttamislaisissa perustuvat pitkälti edellä mainittujen toimikuntien työhön, ja samalla ne vaikuttavat siihen, millä tavoin kotouttamistoimenpiteitä toteutetaan aluetasolla.

Kotouttamisen aluehallinto ja vastuualueet Vuodesta 1997 lähtien työministeriön alaiset TE-keskukset ja erityisesti niiden työvoimaosastot ovat olleet vastuussa pakolaisasioiden aluehallinnosta. Tämä tehtävä siirtyi TE-keskuksille sisäministeriön alaisilta lääninhallituksilta. Työvoima- ja elinkeinokeskus ”huolehtii työministeriön ohjauksessa ja valvonnassa maahanmuuttajien kotouttamisen alueellisesta yhteensovittamisesta, turvapaikanhakijoiden vastaanotosta ja tilapäistä suojelua saavien vastaanoton suunnittelusta, ohjauksesta, seurannasta

sekä muista erikseen määrättävistä tehtävistä” (mt. 6b§). Tämä tarkoittaa sitä, että TE-keskukset päättävät esimerkiksi niistä työministeriön rahamääristä, joita käytetään aluetasolla maahanmuuttajien työvoimapolitiittiseen koulutukseen. Ne myös neuvottelevat kunnan kanssa kuntaan sijoitettavien pakolaisten määrästä. Lääninhallituksella säilyi vastuu kotouttamista tukevien toimenpiteiden suunnittelusta, ohjauksesta ja valvonnasta sisäministeriön toimialaan liittyvissä asioissa.

Työvoimatoimistot ovat vastuussa kotoutumiskoulutuksen järjestämisestä maahanmuuttajille ja ne tekevät myös päätökset siitä, milloin tietty maahanmuuttajan toiminta voidaan katsoa kotoutumisen kannalta *rinnastettavaksi toimenpiteeksi* eli toiminnaksi, jonka katsotaan edistävän maahanmuuttajan työelämään ja yhteiskuntaelämään liittyviä tietoja ja taitoja (Laki 1215/2005, 6c§) Työvoimatoimistot ovat myös mukana laatimassa maahanmuuttajien yksilöllistä kotoutumissuunnitelmaa yhdessä kunnan kanssa. Mikäli kotoutuja ei ole kunnan sosiaalipalvelujen tarpeessa, kotoutumissuunnitelma tehdään ainoastaan työvoimatoimiston ja maahanmuuttajan kesken. Työvoimatoimisto myös ohjaa kotoutumissuunnitelmaan oikeutetun maahanmuuttajan kunnan palveluiden piiriin silloin, kun maahanmuuttaja ei esimerkiksi terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi voi osallistua työvoimapolitiittisiin toimenpiteisiin.

Kunta on yhdessä työvoimatoimiston kanssa vastuussa kotoutumista edistävien ja tukevien palveluiden järjestämisestä. Jyväskylä ottaa vuosittain vastaan 50 pakolaista Keski-Suomen elinkeinokeskuksen ja Jyväskylän kaupungin väliseen sopimukseen perustuen (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 7). Kotouttamislain 7§ määrittelee ne palvelut, joiden avulla kuntien on määrä edistää maahanmuuttajien kotoutumista. 7§:n pykälän mukaan

” Työvoimatoimisto ja kunta voivat järjestää kotoutumista edistävinä ja tukevinä toimenpiteinä ja palveluina

- 1) ohjausta, neuvontaa ja tiedottamista;
- 2) perehdyttämistä yhteiskuntaan ja sen toimintaan;
- 3) suomen tai ruotsin kielen opetusta;
- 4) työvoimapolitiittiseen aikuiskoulutukseen ja työmarkkinatoimenpiteisiin rinnastettavia toimenpiteitä
- 5) luku- ja kirjoitustaidon opetusta sekä perusopetusta täydentävää opetusta
- 6) tulkkausta;
- 7) tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäviä toimenpiteitä ja palveluja
- 8) alaikäisten maahanmuuttajien erityistarpeiden vaatimia toimenpiteitä ja palveluja;
- 9) erityistä tukea tarvitseville ryhmille järjestettäviä toimenpiteitä ja palveluja;
- 10) muita toimenpiteitä ja palveluja, jotka kannustavat maahanmuuttajaa omatoimisesti hankkimaan yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja” (1215/2005, 7§)”

Lisäksi kunnilla on velvollisuus antaa tietoja sekä työvoimatoimistojen että muiden palveluiden tuottajien palveluista maahanmuuttajalle. Kuntien on myös laadittava kotouttamisohjelmat, joissa määritellään kunnan olemassa olevat kotouttamiseen liittyvät käytännöt. TE-keskus korvaa pakolaisten kuntaan sijoittamisesta koituvat kustannukset kunnalle vain, jos kunta on tehnyt kotouttamisohjelman (Laki 1215, 8§). Ohjelma laaditaan yhteistyönä kunnan sosiaalitoimen, sivistystoimen, asuntotoimen, työvoimahallinnon sekä kansaneläkelaitoksen kanssa. Näiden toimijoiden lisäksi kotouttamislakia suunniteltaessa ja toimeenpantaessa kuunnellaan maahanmuuttajia, kunnassa vaikuttavia kansalaisjärjestöjä sekä työmarkkinajärjestöjä (Laki 1215, 7a§) Kunnan kotouttamisohjelmassa tulee huomioida myös erityisryhmät, kuten työvoiman ulkopuolella olevat vanhukset, lapset sekä luku- ja kirjoitustaidottomat henkilöt, ja se kuinka heidän kotoutumisensa hoidetaan (Laki 1215, 7a§). Kotouttamisohjelma ei siis voi rakentua vain työelämään tähtäävistä toimenpiteistä, vaan kaikista toimenpiteistä, joilla pyritään vahvistamaan maahanmuuttajan osallisuutta väestön jäsenenä. Ohjelmaan sisällytetään esimerkiksi etnisen tasa-arvon ja hyvien etnisten suhteiden edistäminen ja syrjinnän ehkäiseminen (Laki 1215, 7a§)

Kotouttamisen yksilötason käytännöt Kotouttamislain periaatteet pyritään saattamaan voimaan yksilötasolla kotoutumissuunnitelman avulla. Työministeriön kotouttamisohje kertoo kotoutumissuunnitelmasta seuraavaa:

” Kotouttamislain 10 §:n mukaan kotoutumissuunnitelma on maahanmuuttajan henkilökohtainen suunnitelma 7 §:ssä tarkoitetuista toimenpiteistä ja palveluista, jotka edistävät ja tukevat hänen mahdollisuuksiaan hankkia riittävä suomen tai ruotsin kielen taito ja muita yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja sekä edistävät ja tukevat hänen mahdollisuuksiaan osallistua yhteiskunnan toimintaan. Kotoutumissuunnitelmassa otetaan huomioon myös maahanmuuttajan perheen kotoutumista edistävät ja tukevat toimenpiteet ja palvelut...

Kotoutumissuunnitelmien tavoitteena on hahmottaa maahanmuuttajien osaaminen ja erityistaidot, jotta työhön ja koulutukseen ohjaaminen helpottuisi. Koulutuksen ja työelämävalmennuksen/harjoittelun aikana kertyneen tiedon siirtyminen kotoutumissuunnitelmiin on erittäin tärkeää. Tavoitteena on, että sovitut toimenpiteet ajoittuisivat Suomessa asumisen alkuvaiheeseen ja että ne muodostaisivat jatkumon.”

Kotoutumissuunnitelmaan kirjattavassa kotoutumiskoulutuksessa kielikoulutuksen lisäksi tapahtuva yhteiskuntatietoihin liittyvä koulutus voi pitää sisällään esimerkiksi tiedotustilaisuuksia yleisistä suomen työ- ja lomapäivistä, yleisimmistä sosiaali- ja terveyspalveluista, vanhemmuudesta, rahankäytöstä, koulunkäynnistä, liikennevälineiden käytöstä, kaupassa käymisestä, harrastustoiminnasta, ulkoliikuntatilojen käytöstä yms. arjen elämään liittyvistä seikoista. Näitä toimintoja Jyväskylässä ovat koordinoineet Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalveluiden työntekijät sekä sen alaiset projektit (Kotouttamisohjelma 2006, 31).

Kotoutumissuunnitelmaa laadittaessa maahanmuuttajalle tehdään myös osaamiskartoitus, jossa käydään läpi maahanmuuttajan kielitaito, ammattiosaaminen ja koko henkilökohtainen elämäntilanne siten, että kotoutumissuunnitelma olisi mahdollisimman henkilökohtaisesti sopiva.

Kotouttamislain mukaan kotoutumissuunnitelma korvaa julkisesta työvoimapalvelusta annetun lain 5 luvun 2§:ssä tarkoitetun työnhakusuunnitelman (Laki 1215/2005, 11§; Laki 1295/2002, 5. luku, 3§). Tämä tarkoittaa ensinnäkin sitä, että kotoutumissuunnitelman aikaiseen toimeentuloon maahanmuuttajalle maksetaan kotoutumistukea samalla tavoin kuin työnhakijalle maksetaan työmarkkinatukea ja työttömyyspäivärahaa. Tämä tarkoittaa myös sitä, että kotoutumissuunnitelmaan sitoutunut on yhteistyövelvollinen eli velvollinen noudattamaan kotoutumissuunnitelmaansa ja raportoimaan sen edistymisestä *kotoutujan kirjan* avulla. Kotoutujan kirja on kirjanen, johon maahanmuuttajan on pyydettävä kotoutumiskoulutukseen liittyvän kurssin ohjaajalta allekirjoitus todisteena kotoutumiskoulutukseen osallistumisesta.

Kotoutujan kirja opastaa kotoutujaa seuraavalla tavalla:

”Olet yhdessä työvoimatoimiston tai kunnan työntekijän kanssa tehnyt itsellesi suunnitelman kotoutumista varten. Suunnitelmaan voi sisältyä suomen tai ruotsin kielen opintoja, opiskeluun valmistavaa koulutusta, harjoittelua, vapaaehtoistyötä ja urheilu- tai harrastustoimintaa. Pyydä merkintä jokaisen kurssin tai harjoittelujakson lopussa. Merkinnän antaa kurssin tai harrastustoiminnan järjestäjä tai harjoittelun ohjaaja. Järjestäjän tai ohjaajan allekirjoitus on vahvistus siitä, että olet osallistunut toimintaan. Kerää tähän kirjaan merkintöjä osallistumisestasi toimintaan, joka kuuluu kotoutumissuunnitelmaasi.” (Työministeriö 2006c)

Kotoutumissuunnitelman toteutumista valvotaan taloudellisin sanktioin. Kotoutujan yhteistyövelvollisuuden pätee julkisesta työvoimapalvelusta säädetyn lain 5. luvun 4§ kohta ”Yhteistyövelvollisuuden laiminlyöntiin sovelletaan, mitä 3 luvun 6 §:n 2 momentin 4 kohdassa tai työttömyysturvalain 2 luvun 20 §:ssä säädetään”. Kotoutumissuunnitelman osalta olennaisin on työttömyysturvalain kohta, jonka mukaan

”työttömällä työnhakijalla, joka ilman pätevää syytä omalla menettelyllään olennaisesti laiminlyö yksilöityä työnhakusuunnitelmaansa, aktivointisuunnitelmaansa, kotoutumissuunnitelmaansa tai työllistymisohjelmaansa, ei ole oikeutta työttömyysetuuteen 60 päivän ajalta. Aika lasketaan siitä päivästä, jona työvoimaviranomainen on todennut laiminlyönnin.” ([Asetus 29.6.2006/548](#))

5.3 Kotouttamislain syntyprosessin ja käytäntöjen tulkintaa teoreettisen viitekehyksen tarjoamista näkökulmista

Kun maahanmuuttajaväestö lisääntyi 90-luvun alussa, ja heillä oli ollut oikeus kotikuntaan vuodesta 1987 lähtien, heidät alettiin mieltää entistä selkeämmin kiinteänä osana suomalaista yhteiskuntaa, väestön jäsenenä: ihmisinä jotka eivät välttämättä koskaan palaa entisiin kotimaihinsa.

Samalla heillä oli runsas määrä ominaisuuksia, jotka muodostivat riskin yhtäältä heidän yhteiskunnallisen toimintakykynsä, toisaalta väestön hallittavuuden kannalta. Ensinnäkin heidän katsottiin poikkeavan normaalista väestöstä tavoiltaan: kielitaito, yksilön ja yhteisön suhdetta sekä yksilön autonomisuutta koskevat käsitykset, elämässä tavoiteltavia päämääriä koskevat käsitykset sekä roolikäsitykset jotka liittyvät sukupuoleen, ikään, perheeseen ja muihin vastaaviin tekijöihin poikkesivat monin tavoin siitä, mitä pidettiin normaalina. Samalla maahanmuuttajaväestön keskimääräinen työttömyysaste oli sängen korkea, ja heidän toimeentulonsa oli varsin usein toimeentulotuen varassa. Näiden tekijöiden yhdessä katsottiin muodostavan kokonaisvaltaisen syrjäytymisvaaran: tilanteen, jossa tiettyyn väestönosaan luetut ihmiset ”voivat pahoin” eivätkä kykene osallistumaan vapaina yksilöinä vaurauden tuottamiseen.

Maahanmuuttajaväestö muodostui tällä tavoin riskiryhmäksi ”suomalaisen yhteiskunnan toimivuuden” kannalta. Riskin muodostivat ensinnäkin heidän poikkeavat ihmisen ja yhteiskunnan luonnetta koskevat käsitykset: maahanmuuttajien ”kulttuuri” katsottiin koko lailla erilaiseksi suomalaiseen yhteiskuntaan nähden. Tällöin maahanmuuttajat olivat taustansa vuoksi ”vallan kannalta vaarallinen” ryhmä, koska heistä ei voinut tietää jakavatko he ylipäänsä normin mukaiset käsitykset siitä, millainen inhimillinen käyttäytyminen ylipäänsä on perverssiä, moraalista tai tavoiteltavaa. Jotta liberaali sosiaalivaltio voi pysyä liberaalina sosiaalivaltiona, on minimiedellytyksenä se, että on olemassa välineitä, joiden keinoin voidaan turvata ihmisten toiminta sosiaalivaltion edellyttämien poliittisten rationaalisuuksien ja eettisyyskäsitysten mukaisella tavalla (Dean 1999, 134).

Jotta hallinta olisi todellista, sillä tulee olla kontakti hallinnan kohteen yksilölliseen mieleen. Jos vallitseva normi ei lainkaan hyväksy niitä ihanteita ja rationaalisuuksia, joihin yksilö on sitoutunut, yksilö ei pääse toteuttamaan itseään. Yksilöllinen itsetoutuus on kuitenkin hallintavallan toimivuuden ja totaalisuuden edellytys (Foucault 1988b, 160-162). Niinpä liberaalissa sosiaalivaltiossa tapahtuvan ”poikkeavien ihmisten” normatiivisen integraation on tapahduttava siten, että se ottaa huomioon maahanmuuttajan ”taustan”, ”kulttuurin” ja elämästä koskevat käsitykset, ja pyrkii muokkaamaan niitä pureutumalla jokaiseen elämänilmiöön. Tällöin hallinta totaalisuudessaan noudattaa hyvinvointivaltion omia periaatteita. Maahanmuuttajiin kohdistuvan järjestyksenpidon, yhteiskunnallisen ohjailun ja ”parantamisen” katsottiin tapahtuvan parhaiten yksilöiden vapauden kautta ja yksilöitä vapauttamalla: vaikuttamalla heidän mieleensä siten, että he kokevat pääsevänsä toteuttamaan itseään.

Valtakunnallisessa kotouttamispolitiikassa yksi hallinnollisten tahojen organisoima ja ylläpitämä maahanmuuttajien ”valtaistamiseen” ja elämänvoimien lisäämiseen tähtäävä hallinnan tekniikka on Etnisten suhteiden neuvottelukunta sekä kotouttamisen ja turvapaikanhakijoiden vastaanoton neuvottelukunta, joissa on edustajia maahanmuuttajien omista järjestöistä. Kyseiset neuvottelukunnat ovat teoriani näkökulmasta kansalaisuuden tekniikoita. Tarkoituksena on saada riskiryhmä integroitumaan edistyneen liberalismiin mukaiseen väestön normiin antamalla sille vastuuta ja ”oma ääni” toimikunnissa, jotka on lähtökohtaisesti asetettu palvelemaan normatiivisesti integroivia päämääriä (Dean 1999, 168).

Kyseinen järjestely muodostaa paradoksaalisen tilanteen: maahanmuuttajat ymmärretään toisaalta tasavertaisina väestön jäseninä, mutta he valvovat Etnisten suhteiden neuvottelukunnassa heihin kohdistuvia hallinnan toimenpiteitä juuri erityisryhmän, ”poikkeavaa kulttuuria” edustavien maahanmuuttajayhdistysten edustajina. Tällöin etnisyydestä ja kulttuurista tulee se areena, jolla maahanmuuttajaryhmät voivat käydä keskustelua suhteessa julkiseen valtaan. Ongelma on siinä, että teoriaviitekehysesni mukaan maahanmuuttajien kulttuuri on yhtä heterogeeninen ja arvoriittiriitoja sisältävä kuin ”suomalainen yhteiskuntakin”: ei ole olemassa yhtä ”suomalaista yhteiskuntaa” eikä maahanmuuttajien kulttuuria. Laura Huttusen mukaan voidaankin väittää, että hyvinvointivaltion hallintajärjestelyillä pyritään tuottamaan tietynlaista kulttuuria, ja kulttuurista tehdään tällöin myös politiikan teon areena (Huttunen 2002, 126).

Alueellisen tason toimintaa ohjaavat 7§:ssä ilmaistut kotouttamiskäytännöt ovat hallinnan teknologioita joiden avulla pyritään vahvistamaan kotoutujan *sosiaalipoliittista subjektiutta*, ”kaikkien ja jokaisen” hyvinvointia. Kyse on siitä, että maahanmuuttajiksi tunnistetut ja rakennetut riskiryhmän jäsenet tulisivat tunnistamaan itsensä ”suomalaiseksi yhteiskunnaksi” mielletyn sosiaalisen kokonaisuuden osana ymmärtäessään, että heidän ”yksilölliset tarpeensa” otetaan huomioon yhteiskuntaa koskevia palveluja järjestettäessä (Laki 1215/2§). Kyse on maahanmuuttajiksi miellettyjen ihmisten integroimisesta yhteisöön jatkuvan yksilöllistämisen kautta.

Kotouttamislain 7§:ssä ilmaistu luettelo kotouttamistoimenpiteistä antaa viitteitä siitä, millaisia ominaisuuksia hyvän kotoutumisen ja hyvän ”suomalaisen yhteiskunnan jäsenyyden” omaksuminen edellyttää. Näkemykseni mukaan seuraavat ominaisuudet korostuvat:

1. Suomen kielen taito (kohta 3)
2. Suomessa vallitsevan työn ja vapaa-ajan välisen eron, kodin ja laajemman yhteisön välisen eron sekä muiden paikkaa koskevien arvokäsitysten sisäistäminen (kohta 2, 4 ja 5)

3. Sukupuolten, ikäryhmien, erityisryhmien (esim. vammaiset) sekä erilaisten etnisten ryhmien välistä tasa-arvoa ja yhdenvertaista toimintakykyä korostava maailmankatsomus (kohdat 7, 8 ja 9)
4. Yksilöllistä toimintakykyisyyttä, omatoimisuutta ja riippumattomuutta korostava maailmankatsomus (kohta 10)

Lisäksi hyvä yksilöllinen kehitys ja kotoutuminen edellyttää työ- tai opiskelupaikan saamista, koska kyseinen tilanne on laissa määritelty kotoutumissuunnitelman tavoitteeksi:

”Suunnitelma voidaan katsoa keskeytyneeksi kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on työllistynyt pysyväisluontoisesti kokoaikatyöhön tai yritystoimintaan taikka aloittanut ammattiin tai tutkintoon johtavat päätoimiset opinnot” (Laki 1215/2005, 11b§)

Poliittisen subjektin, *kansalaisen*, vahvistamispyrkimys näkyy muun muassa siinä, että kotouttamislaki rinnastaa onnistuneen yksilöllisen kehityksen osallisuudeksi työelämässä ja yhteiskunnan toiminnassa (Laki 362/2005, 2§; laki 1215/2005, 7§). Kansalaisen tuottamisen pyrkimys näkyy myös siinä, että ”oman kulttuurin toteuttamisen mahdollisuudet” rajataan Suomen lainsäädännön puitteisiin: mikä tahansa maahanmuuttajan ”yksilöllisen tarpeen” toteuttaminen ei käy päinsä (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 5).

Kotoutumissuunnitelmassa on puhtaassa muodossaan kyse sopimuksen tekniikasta joista puhuin edistynyttä liberalismia koskevassa luvussa. Maahanmuuttaja hyväksyy kirjallisesti suunnitelman, jonka toteutumista valvotaan ja jonka noudattamatta jättämisestä seuraa kotoutumistuen menetys. Tällöin hän sitoutuu kurssi- ja koulutustoimintaan, joiden tavoitteena on kohtien 1,2,3 ja 4 mukainen, edistyneen liberalismiin mukaisen identiteetin ja työmarkkinavalmiuden saavuttaminen.

Normaalista poikkeavat, riskiryhmäksi luokitellut kotoutuja-yksilöt pyritään integroimaan laajempaan yhteisöön, suomalaiseen yhteiskuntaan, sangen tarkan, yksityiskohtaisen ja kokonaisvaltaisen yksilöllistämisen kautta. Tavoitteena on maahanmuuttajan yksilöllisen elämänvoiman ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn tukeminen niiden sääntöjen ja rationaliteettien puitteissa, jotka ”suomalainen yhteiskunta” muodostaa.

Vaikka kotoutumissuunnitelma velvoittaaakin maahanmuuttajan monenlaisiin kotouttamistoimenpiteisiin, se ei yksinään kerro paljoakaan siitä, millaisia ”kotoutumista edistävät toimenpiteet”, esimerkiksi kotoutumiskoulutus ovat luonteeltaan ja millaista subjektiviteettia niiden puitteissa pyritään tukemaan. Niinpä siirrynkään seuraavaksi kotouttamisohjelmaa koskevaan

tarkasteluun, koska se ilmaisee moninaisemmin ne käytännöt, joita maahanmuuttajien kotoutumisen edistämiseksi käytetään.

5.4 Monikulttuurisuusohjelma

Samalla kun kotouttamislaki velvoittaa kotoutujan seuraamaan omaa kotoutumistaan, se myös velvoittaa kunnan eri hallinnonalat ottamaan maahanmuuttajat huomioon palveluja järjestettäessä (Laki 1215/2005, 2§). Sama tavoite on yhdenvertaisuuslailla, joka myös vaikuttaa kunnallisten kotouttamisohjelmien sisältöön.

Tarkastelen seuraavassa syksyllä 2006 valmistunutta Jyvässeudun monikulttuurisuusohjelmaa ja siinä esiintyviä kotouttamisen hallinnan käytäntöjä. Tämän gradun monikulttuurisuusohjelmaa koskeva analyysi on tehty monikulttuurisuusohjelman keskeneräisestä versiosta, jota on viimeksi päivitetty 13.9.2006. Sain kyseisen version Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalveluiden johtajalta Kati Turtiaiselta syyskuun 2006 lopussa. Hän vakuutti, että tutkimukseni kannalta olennainen tieto on mukana keskeneräisessäkin versiossa. Puutteet ovat kieliopillisia sekä yhdenvertaisuussuunnitelmaa koskevia. Monikulttuurisuusohjelma odottaa vielä virallista hyväksyntäänsä Jyväskylän kaupungin sosiaali- ja terveyslautakunnalta. Valmis versio monikulttuurisuusohjelmasta valmistui marraskuussa, ja se lähetettiin sosiaali- ja terveyslautakunnalle 23.11.2006. Tuolloin en enää itse ole ehtinyt käyttää valmista versiota oman graduni aineistona. Monikulttuurisuusohjelman hyväksymistä on käsitelty viimeksi 21.12.2006 sosiaali- ja terveyslautakunnan kokouksessa, jolloin asia on jätetty pöydälle.

Yhdenvertaisuuslakiin liittyvien velvoitteiden vuoksi kotouttamisohjelma on nykyisin nimeltään Monikulttuurisuusohjelma. Mitä maahanmuuttajissa pyritään kotouttamisohjelmassa ilmaistuin käytännöin muuttamaan? Millaisia keinoja tässä muuttamisessa käytetään? Millaista kotoutujan subjektia pyritään rakentamaan? Mikä on se päämäärä, johon kotoutuja-subjektien halutaan päätyvän?

Tarkastelen kotoutumisen hallintaa niiden kunnan hallinnonalojen osalta, jotka ovat erityisellä tavalla tekemisissä kotouttamislain piirissä olevien maahanmuuttajien kanssa. Tuon kunkin hallinnonalan hallinnan käytäntöjen analyysin jälkeen esiin sen, millaiset hallinnan rationaalisuudet hallinnassa toimivat, eli millainen problematisointi sekä poliittinen ontologia tekee kyseiset hallinnan käytännöt mahdollisiksi.

5.4.1 Asumisen hallinta

Ensimmäinen kotouttamiseen liittyvä toimenpide on maahanmuuttajan asunnon järjestäminen. Kotouttamislain piirissä olevan pakolaisen asuminen organisoidaan siten, että hänet sijoitetaan kunnalliseen vuokra-asuntoon ns. normaaliasumisen piiriin. Kotouttamisohjelmassa tuodaan esiin kuntaan sijoittamisen ensivaiheen kriittisyys ja siihen liittyvän ohjaamisen tärkeys muun muassa korostamalla maahanmuuttajapalveluiden työntekijöiden voimavaraistavaa roolia. Kyseiset työntekijät osallistuvat muun muassa asuntojen varusteluun ennen sinne muuttoa sekä maahanmuuttajan opastamiseen asumiseen liittyvissä käytännöissä. Tarkoituksena on tehdä maahanmuuttajan laskeutuminen ”suomalaiseen yhteiskuntaan” jo alkuvaiheessa pehmeämmäksi. Maahanmuuttajan saattaminen ja ohjaaminen osaksi suomalaista yhteiskuntaa ”ennaltaehkäisee kriisejä”, lisää yksilöllistä toimintakykyä ja vastuullisuutta. (monikulttuurisuusohjelma 2006, 31)

”Ohjaajien tarjoaman käytännön tuen ja perheissä tehtävän työn kautta voidaan välttää jo ennalta selviytymisvaikeuksien aiheuttamia suurempia kriisejä. Asiakasta pyritään tukemaan itsenäiseksi palvelujärjestelmän käyttäjäksi. Tarkoituksena on tukea asiakkaita löytämään omat voimavaransa joiden avulla selviytyä eteenpäin” (kotouttamisohjelma 2006, 31)

Mitä kriisien ennaltaehkäiseminen tarkoittaa hallinnan kannalta? Ymmärrän selviytymis- ja sopeutumisvaikeudet tilanteeksi, jossa ihminen ei kykene toimimaan liberaalin sosiaalisen hallinnan edellyttämällä tavalla: vastuullisena ja autonomisena päätöksiin kykenevänä yksilönä. Vallitsevan ihmistä koskevan tiedon ja vallan suhteessa hänet määritellään tällöin patologiseksi, ei-normaaliksi hahmoksi, jonka elämä on ”kriisissä”. Tällöin hänet on sosiaalisen hallinnan mukaisesti ohjattava kohti hyväksi määriteltyä ihmisyyttä. Maahanmuuttajan elämän ”kriisiä” voidaan kotouttamisohjelman mukaan helpottaa käytännöillä, joilla tuetaan normin mukaisten asumisen tapojen sisäistämistä.

Maahanmuuttajan kokemusmaailma ja tavat esitetään kotouttamisohjelmassa tekijöiksi, joihin ”suomalaista yhteiskuntaa” koskevan tietoon ja totuuteen perustuvan vallankäytön tulisi kohdistua:

”Maahanmuuttajat toivovat perusteellisempaa perehdytystä suomalaiseen kerrostaloasumiseen maahantulon alkuvaiheessa, koska heidän kokemusmaailmansa ja tapansa ovat usein erilaisia. Kaupungin järjestämät asumispalvelut ovat joillekin vieras asia; yhteisöllisissä kulttuureissa sosiaaliset verkostot ovat usein keskeisessä asemassa asuntojen saamisessa eikä asumiseen liittyvään byrokraatiaan ole totuttu.” (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 8)

” Maahanmuuttajat tarvitsevat tietoa myös suomalaisesta kerrostaloasumiskulttuurista, johon kuuluvat esimerkiksi hiljaisuus ja etäiset naapuruussuhteet. Maahanmuuttajien ja kantasuomalaisten asuminen naapureina voi periaatteessa

helpottaa heidän tutustumistaan toisiinsa ja auttaa maahanmuuttajia oppimaan suomea, mutta tämä ei kuitenkaan aina toteudu. Maahanmuuttajien osallistuminen asukastoimikuntien toimintaan edistäisi myönteisen vuorovaikutuksen syntymistä. Joissakin asukastoimikunnissa maahanmuuttajia on jo mukana.” (mt. 9)

Maahanmuuttajat omaksuvat helpommin sosiaalityöntekijöiden edustamat arvot ja asenteet silloin, kun nämä toimivat ymmärtävinä ja kuuntelevina liberaaleina sielunpaimenina. Maahanmuuttajia ei komenneta, vaan tuetaan, neuvotaan ja konsultoidaan. Kyse on liberaalista paimenvallasta, joka toimii periaatteessa dialogisesti, operoimalla yksilön vapauksilla ja hyvinvoinnilla. Henkilökohtaisen ja asiakaslähtöisen tukemisen kautta maahanmuuttajan oletetaan omaksuvan itsenäisesti muun muassa etäiset naapurussuhteet ja hiljaisuuden asumisessa, mutta myös jatkuvat kontaktit suomalaisiin sekä aktiivisuuden omasta asuinympäristöstä huolehtimisesta esimerkiksi asukastoimikunnassa toimimisen kautta.

Tämä paimenvallan käyttö on viime kädessä poliittista, koska sen kautta yksilö koetetaan saada omaksumaan sosiaalisen liberalismiin tiedomuodostelman eettisyydet ja rationaalisuudet, joissa aktiivinen ja autonominen yksilösubjekti nähdään eettisenä ihmisenä. Asumiseen liittyvä neuvonta on osa kansalaisuuden teknologioita, joiden avulla ”kulttuurisesti erilainen” ”suomalaiseen yhteiskuntaan” liittyvien taitojen kannalta kokemattoman ja osaamattoman maahanmuuttajan on tarkoitus oppia uusia taitoja. Asukastoimikunta-aktiivisuuden ja suomalaiskontaktien ylläpitämisen avulla ihminen näet ottaa itse vastuun omasta ja elinympäristönsä hyvinvoinnista, toisin sanoen oppii pitämään ”huolta itsestään”, mikä on modernin itsehallinnan yksilömoraalinen muoto.

Silloin kun maahanmuuttaja on omaksunut Jyväskylän Vuokra-asunnot Oy:n käsityksen ”suomalaisesta kerrostalokulttuurista”, hän on todennäköisesti omaksunut varsin laajan spektrin muitakin normin mukaisia käsityksiä kodin ja sosiaalisen sfäärin luonteesta. Näin on siksi, että koti ja asuminen on yksityisen toiminnan paikka, jossa ”suomalaisen yhteiskunnan” toimijoiden määrä ja toiminnan aktiivisuus valtasuhdeverkossa on sangen pieni verrattuna esimerkiksi kouluun, päivähoitoon tai terveyskeskukseen. Jotta omassa yksityisessä elämänpiirissä voisi omaksua tietyt rationaliteetit, edellyttää se että biopoliittisia käytäntöjä ja oman itsen hallintaa tapahtuu runsaasti muillakin elämänalueilla.

Kotia koskevien käsitysten muuttamiseen tarvitaan siis varsin suuri määrä minätekniikan tason itsehallintaa sekä myös biopoliittista toisiin kohdistuvaa hallintaa alueilla, jotka eivät koske asumista. Niinpä maahanmuuttajiin kohdistuvaa biovaltaa ja paimenvalltaa on lähes jokaisella kotouttamislain piirissä olevan maahanmuuttajan elämän osa-alueella. Tarkastelen seuraavaksi hallintaa joka kohdistuu pääosin alaikäisiin maahanmuuttajiin ja heidän perheisiinsä.

5.4.2 Päivähoidon hallinta

Kotouttamisohjelmassa mainitaan myös käytännöt, joilla pyritään maahanmuuttajalasten ja -nuorten kotouttamiseen. Eräitä keskeisimpiä tämän maahanmuuttajaryhmän sosiaalisia sfäärejä ovat sekä päivähoito että koulu. Aloitan päivähoiton tarkastelulla.

Jyväskylän kaupungin päivähoitopalveluissa lapset tilastoidaan heidän äidinkieltensä mukaan. Kotouttamisohjelman mukaan maahanmuuttajataustaisia lapsia päivähoitossa on noin 200 ja eri kieliryhmiä noin 40 (Kotouttamisohjelma 2006, 10).

Päivähoidon piirissä toimii erityislastentarhaopettaja, jonka tehtäviin kuuluu maahanmuuttajatyön koordinointi, konsultaatio ja koulutustehtävät päivähoitossa. Henkilökunnalle on tehty perehdyttämiskansio ”Kulttuurien kohtaaminen päivähoitossa”. Päivähoitossa toimii vakituisia kielivastustajia. Lisäksi päivähoito ”pyrkii myös ottamaan maahanmuuttajataustaisia harjoittelijoita, työelämään tutustujia jne., jotta lapsen äidinkieltä voitaisiin tukea ja työyhteisöt tulisivat monikulttuurisiksi” (mt. 10).

Kotouttamisohjelmassa nähdään siis tärkeäksi monikulttuurisuuden huomioiva työote. Lisäksi lapsen kielellisen kehityksen tukeminen nähdään olennaisena osana kotoutumista: ”S2-opetus (suomi toisena kielenä) tukee lasten kotoutumista, kun he voivat kommunikoida toisten kanssa ja saavat suomen kieltä oppiessaan pohjan koulutyötä varten” (mt. 11). Samalla päivähoitopalvelut näkevät tärkeäksi lapsen oman äidinkielen opettamisen, koska tämä nähdään olennaiseksi yhtäältä lapsen identiteetin kannalta, toisaalta suomen kieltä helpottavana pohjaitona:

”Perheen kanssa keskustellaan lapsen oman äidinkielen ja kulttuurin merkityksestä identiteetin muodostumisessa. Henkilökunta korostaa äidinkielen tärkeyttä toisen kielen oppimisen pohjana... toiminnassa pyritään huomioimaan suomi toisena kielenä -opetus (jatkossa S2-opetus) ja lapsen oma äidinkieli ja kulttuuri mahdollisuuksien mukaan” (mt. 10)

Myös maahanmuuttajalapsille tehdään omat kotoutumissuunnitelmansa, jotka liittyvät ”lasten elämänseläntilanteeseen ja elämäntilanteeseen liittyvän psykososiaalisen tilanteen” kartoittamiseen (mt. 32). Suunnitelman tekijöinä ovat olleet perheen ohjaaja ja sosiaalityöntekijä. Lapsen kotoutumissuunnitelmaan kuuluu myös perheen kanssa tehtävä yksilöllinen varhaiskasvatus- tai esiopetussuunnitelma, jonka suunnitteluun osallistuu myös päivähoiton henkilökuntaa (mt. 10).

Kotouttamisohjelma näkee päivähoiton olennaisena foorumina, jonka kautta voidaan vaikuttaa myös siihen, millä tavoin perheet kasvattavat lapsiaan:

”Subjekttiivinen oikeus päivähoitoon ja kaikille lapsille mahdollinen esiopetus ovat maahanmuuttajataustaiselle lapselle hyvä mahdollisuus olla luonnollisessa vuorovaikutuksessa kantaväestöön kuuluvien lasten kanssa. Vanhempia tavataan päivittäin ja perheiden kanssa tehdään päivähoitossa paljon suunnitelmallista yhteistyötä ja näin voidaan myös tukea perheitä heidän kasvatustyössään. Eri kulttuureista tulevat perheet kohtaavat toisensa päivähoiton erilaisissa tilaisuuksissa.” (mt. 11).

Samalla tavoin kuin muutkin maahanmuuttajat, myös maahanmuuttajalapset yksilöidään biovaltaan liittyvin kurinpidollisin teknologioin, joiden tavoitteena on yksilön elämänvoimien tunnistaminen, rakentaminen ja muokkaus. ”Elämänvoimilla” tarkoitan tekijöitä, jotka ihmistieteen menetelmin on tunnistettu olennaisiksi yksilön toimintaan ja vuorovaikutukseen vaikuttaviksi tekijöitä. Yksi tällainen tekijä on ”psykososiaalinen kehitys”, jota lapsen kotoutumissuunnitelmassa seurataan erityisen tarkasti. Kyse on esimerkiksi kielitaidosta, ihmissuhdetaidoista ja keskittymiskyvystä.

Vallankäytössä, jossa ”lapsen psykososiaalinen kehitystä” pyritään muovaamaan, on kyse pastoraalisista pyrkimyksistä muuttaa yksilön elämän, olemassaolon ja kokemuksen peruselementit sellaisiksi, että vuorovaikutus ”kantaväestön” kanssa onnistuu, mahdollisuudet siirtyä koulumaailmaan tulevat mahdollisiksi ja toimiminen useamman ”kulttuurin” arvomaailmojen keskellä olisi ongelmatonta. Kyse on poliittisista teknologioista ja lapsen kehityksen nostamisesta poliittiseksi asiaksi, koska kyseiset kolme päämäärää edellyttävät identiteetin muokkaamista tietyn laajemman ihanteen mukaiseksi.

Nämä lapsen toimintakenttää koskevat biopoliittiset päämäärät ovat sidoksissa liberaalin sosiaalivaltion eettisyyksiin ja rationaalisuuksiin; sovelias ”vuorovaikutus kantaväestön kanssa” sekä ”toimiminen useamman kulttuurin arvomaailmojen keskellä” edellyttää sitä, että sekä maahanmuuttaja että ”kantaväestön” edustaja ymmärtävät väestön jäsenen aseman vaatimukset, oikeudet ja velvollisuudet samalla tavalla: vapaina ja tasa-arvoisina yksilöinä. He eivät voi kokonaan samastaa itseään tai muita esimerkiksi perheensä, etnisen tai uskonnollisen yhteisönsä määritelmiin, koska nämä määritelmät eivät välttämättä aina suosi vuorovaikutusta omasta normistosta poikkeavan ihmisen kanssa. Heidän on pystyttävä ainakin joissakin tilanteissa jättämään nämä määritelmät ja yhteisöjen antamat ihmisen arvon standardit sivuun ja hyväksyttävä kokonaan toisenlainen lähestymistapa, joka perustuu ihmisten kunnioittamiseen vapaina ja tasa-arvoisina kansalaisina, mikä on liberaaliin sosiaalivaltioon liittyvä ”hyve”.

”Mahdollisuudet siirtyä koulumaailmaan” on myös liberaalille sosiaalivaltiolle ominainen päämääränasettelu, jossa tuodaan esiin yhtäältä ihmiset yhdenvertaisina koulunkäyjinä taustastaan riippumatta. Samalla tässä päämääränasettelussa tuodaan esiin liberaalin sosiaalivaltion totaalinen luonne: kaikkien väestön jäsenten on tiettyssä iässä vastattava sitä normia, joka koskee kaikille

väestön jäsenille velvoittavaa koulun käymistä. Mikäli yksilö ei kykene vastaamaan tätä normia (kouluvalmiutta), hänet tuodaan vain entistä tarkempien yksilöivien ja erikoistuneiden hallintakäytäntöjen keskelle. Näitä normaalistavia hallintakäytäntöjen toimijoita edustavat erityislastentarhanopettajan, lastenpsykiatrin muut toimijat. Ne pyrkivät saattamaan lapsen ihmiseksi, joka voi olla samanlainen kuin muutkin liberaalin sosiaalivaltion koulua käyvät, keskittymiskykyiset ja ihmistieteen auktoriteetilla ”normaaleiksi” todetut lapset.

5.4.3 Maahanmuuttajat sekä hallinta koulujärjestelmässä

Maahanmuuttajat ovat siis kotoutumiseen liittyvässä tieto-valtaverkostossa jo päiväkodista lähtien, jossa heidän yksilöllistä elämänprosessiaan pyritään rakentamaan siten, että he voisivat pärjätä sekä omassa yhteisössään, suomalaisessa sosiaalisessa elämässä ja ennen kaikkea suomalaisessa koulussa.

Entä millaista hallintaa toteutetaan silloin kun maahanmuuttaja on kouluikäinen? Millaisin keinoin koulujärjestelmä osallistuu kotoutuja-subjektin rakentamiseen, ja minkälaisin teknologioin se osallistuu tämän subjektin tunnistamiseen, muokkaamiseen ja hyödyntämiseen?

Maahanmuuttajalapsen ovat oppivelvollisuuden piirissä samalla tavoin kuin suomalaisetkin. Tästä syystä koulu muodostaa sängen keskeisen osan kouluikäisten maahanmuuttajien valtasuhdeverkkoa jo siitä syystä, että maahanmuuttajalasten koulunkäyntiä seurataan ja koulunkäynnin ongelmiin puututaan monin eri tavoin. Muun muassa erityisopettajien, oppilashuollon ja kouluterveydenhuollon palvelut koskevat maahanmuuttajia (mt. 15).

Kotouttamisohjelma ilmaisee, että

”Opetustoimen rooli maahanmuuttajien kotoutumisessa on erittäin suuri. Koulun kautta kaikki lapset ja perheet pääsevät heti tärkeimmän ja kattavimman yhteiskunnan tarjoaman palvelun piiriin. Koulussa lapset tapaavat ikätovereitaan ja saavat ympärilleen turvallisia aikuisia, jotka luovat heille kestävätkä raamit. Varsinkin pakolaislapsille koulun turvallisuus ja pysyvyys ovat avainasemassa kotoutumisprosessissa. Suomen kielen oppiminen on keskeinen osa kotoutumista ja siihen pitäisi panostaa erityisin opetusjärjestelyin. Esimerkiksi Voionmaan koulussa maahanmuuttajaoppilaiden kotoutumista on onnistuttu tukemaan erinomaisesti kurssimuotoisen opiskelun kautta.” (mt. 16)

Voionmaan koulun kurssiopetuksen lisäksi toinen maahanmuuttajien kotoutumisen tukemiseen tarkoitettu erityispalvelu on valmistava opetus, johon on olemassa valtakunnallinen ja kuntakohtainen opetussuunnitelma. Valmistava opetus tarkoittaa yhden lukuvuoden kestävästä opetusjaksoa, jonka tarkoituksena on saattaa oppilaan kielitaito ja kouluvalmiudet tasolle, joka riittää peruskouluopetuksessa selviämiseen. Valmistavan opetuksen lisäksi maahanmuuttajaoppilaille järjestetään oman äidinkielen opetusta, jota perustellaan yhtäältä oman ”kulttuuri-identiteetin” säilyttämiseksi että tutkimustiedolla, jonka mukaan vahva äidinkieli tukee suomen kielen oppimista. Muita koulutuksen erityispalveluja ovat maahanmuuttajatukiopetus sekä suomi toisena kielenä (S2)- opetus. (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 15)

Monikulttuurisuusohjelmassa kerrotaan millä tavoin maahanmuuttajaoppilaat eroavat ”normaaleista” koulunkäyjistä:

”Kielikysymykset saattavat aiheuttaa etenemisen esteitä ja monilla oppilalla heikko koulutausta hidastaa oppimista. Erityisesti lukiossa haasteena on maahanmuuttajaoppilaille järjestettävä opinto-ohjaus. Maahanmuuttajaopiskelijoiden opinto-ohjaukseen käytetään suhteellisen runsaasti aikaa, mutta siitä huolimatta keskeyttämisprosentti on suuri.” (mt. 15)

Maahanmuuttajat tunnistetaan empiiriseen tutkimustiedon nojalla erityiseksi ryhmäksi, jonka kielitaso ja kulttuuritausta aiheuttavat pärjäämisongelmia suomalaisessa koulussa. Pärjäämisongelmat taas muodostavat erityisen hallinnallisen riskin: heikko koulumenestys ennakoii heikkoa menestystä yhteiskunnassa ja omassa elämässä. Maahanmuuttajaoppilaisiin kohdistuvat erityiskäytännöt ovat hallinnan tekniikoita, joiden avulla pyritään parantamaan koulumenestystä. Koulumenestyksen katsotaan luovan ihmisen kehitykselle turvalliset raamit sekä parantavan itsehallintaa ja yksilöllisiä ”oman elämän taitoja”. Koulumenestystä ja maahanmuuttajien ”omaan elämäntilannetta” kohentamaan tarkoitettujen hallintakäytännöiden määrittelevät sen, millainen ihmisen olemisen tapa on yksilölle hyväksi. Tällöin tehdään tietoon ja valtaan sidoksissa olevia poliittisia määrittelyjä siitä, millainen taitotaso riittää ”suomalaisessa yhteiskunnassa” selviämiseen ja millainen tekijä ”oma kulttuuri” on koulumenestyksen kannalta: mitä ”oman kulttuurin” piirteitä tuetaan erityisopetusvaroin ja mitkä jätetään tukematta? Millaisia ihmisen arvoja ja toimintavapautta koskevia oletuksia koulussa pyritään opettamaan ja jättämään opettamatta?

Monikulttuurisuusohjelma tuo esiin useita projekteja, joiden tavoitteena on maahanmuuttajien koulumenestyksen kohentaminen sekä vaihtoehtoisten koulutusväylien löytäminen tilanteissa, joissa esimerkiksi peruskoulun päättötodistus on jäänyt saamatta. Yksi väylä on nimeltään OKSA (Osaavan kasvatuksen aikuislinja):

” OKSA tarjoaa perus- tai lisäopetusta niille, joilla on opiskelumotivaatiota, mutta joilta joko puuttuu peruskoulun päättötodistus tai se on niin huono, ettei oppilas pääse haluamiinsa jatko-opintoihin. Oksassa annettu tuki, kohentunut käyttökieli ja luodut yhteydet antavat niin maahanmuuttaja-, kuin muillekin oppilaille itsevarmuutta ja luottamusta selvitä elämässä ja tulevilla opinnoissa...

...Oppilaiden tausta ja lähtötaso otetaan huomioon ja opetuksella pyritään tukemaan opiskelijan kasvua sekä suomalaisen että oman kulttuurinsa kieli- ja kulttuuriyhteisön aktiiviseksi ja tasapainoiseksi jäseneksi. Oppilaan oppimissuunnitelma voi joissain tapauksissa olla osa opiskelijan kotoutumissuunnitelmaa. Myös huoltajat tutustutetaan suomalaiseen koulujärjestelmään, koulun toiminta-ajatuksen, opetussuunnitelmaan, arviointiin, opetusmenetelmiin sekä oppilaan oppimissuunnitelmaan (HOPS/HOJKS), he kun usein tuntevat suomalaisen koulujärjestelmän hyvin heikosti.” (mt. 26)

Kun Oksa-koulutus pyrkii edistämään opiskelijan kasvua sekä suomalaisen että oman kulttuurinsa ”aktiiviseksi ja tasapainoiseksi jäseneksi”, se ajautuu pakosti ristiriitoihin sekä valtasuhteiden ja politiikan kentälle. Tulkitsen, että Oksa-koulutuksen ilmaisemat ”aktiivisuus ja tasapainoisuus” tarkoittavat yksilöllistä elämänhallintaa edistyneen liberalismien mielessä: osallisuutta yhteiskunnan toiminnassa omaa itseä tarkkaillen ja omat voimavarat tiedostaen. Millaiset mahdollisuudet esimerkiksi maahanmuuttajatyöllä olisi olla sekä suomalaisen että oman lähiyhteisönsä aktiivinen ja tasapainoinen jäsen, jos hän haluaisi toteuttaa aktiivisuuttaan esimerkiksi SETA ry:ssä? Millaista maahanmuuttajien aktiivisuutta taas Suomessa haluttaisiin mieluiten nähdä? Maahanmuuttajaväestö kuten mikä tahansa muukin väestö sangen heterogeeninen sen suhteen, millaista ”aktiivisuutta” tuetaan ja sen suhteen, kenelle annetaan ylipäänsä mahdollisuuksia olla aktiivinen.

Nuorten koulumenestystä ja osallisuutta yhteiskunnan toimintoihin pyrkii tukemaan myös Osallisuushanke, jonka toimintaa kuvataan seuraavalla tavalla:

” Jyväskylän nuorten osallisuushanke kartoittaa vuoden 2006 aikana maahanmuuttajanuorten tilannetta peruskoulun ja toisen asteen nivelvaiheessa yhdessä nivelvaiheen ja maahanmuuttajatyön toimijoiden verkoston kanssa. Erityisesti tarkastellaan niiden nuorten tukitarpeita, jotka ovat muuttaneet maahan yläkoulukäisinä. Maahanmuuttajanuorten ja heidän vanhempiansa näkemyksiä kootaan opetuspalvelukeskuksen kyselyllä yläkoululaisille ja heidän vanhempiansa haastatteluilla. Maahanmuuttajanuorten ääni, vaikuttamismahdollisuudet ja osallistuminen otetaan huomioon sekä kartoituksessa että Jyväskylään perustetussa 13–20-vuotiaitten Nuorten Foorumissa. Jyväskylän seudullinen nuorten osallisuustyöryhmä on mukana oppilaskuntatoiminnan ja nuorisotilojen tilatoimikuntien kehittämisessä, joissa myös maahanmuuttajanuorten osallisuutta edistetään.” (mt. 29).

Jo osallisuushanke nimenä kertoo liberalistisen hallinnan päämäärästä: hyvä ihminen on osallistuva ja itsestään tietoinen ihminen. Liberaalin hyvinvointihallinnan tietomuodostelmassa itsestään tietoinen ja omaa osallisuutta edistävä toiminta saa moraalisen, hyvän kansalaisen toiminnan

muodon. Osallisuushankkeen kartoitusmenetelmät ovat luonteeltaan tekniikoita, joiden tarkoituksena on voimaperäistää ihmisiä pitämään entistä tehokkaammin ja kokonaisvaltaisemmin huolta itsestään, eli omaksumaan hyvän kansalaisen, yhteiskunnan jäsenen, subjektiaseman.

Keskeinen maahanmuuttajanuorten koulumenestystä tukemaan pyrkivä toimija on myös Helmi2-projekti, jota kuvataan seuraavalla tavalla:

”Helmi 2-projektin tavoitteena on pakolaisnuorten kokonaisvaltainen kotoutuminen ja syrjäytymisen ennaltaehkäiseminen. Syrjäytymistä ennaltaehkäisevä sekä koulumenestystä tukeva ryhmätoiminta pitää sisällään kolme toimintamuotoa: läksykerhot, nivelyhymät ja vanhempainryhymät.

Läksykerhoissa nuorilla on mahdollisuus saada tuettua lisäopetusta sekä henkilökohtaista opastusta ja tukea läksyjen lukemisessa suomalaisilta eri alojen opiskelijoilta ja vapaaehtoisilta... Vanhempainryhymässä maahanmuuttajavanhemmat saavat tietoa, tukea ja neuvontaa vanhemmuuteen, kasvatukseen ja kotoutumiseen liittyvissä kysymyksissä. Ryhymissä ei ole tarkoitus vain opettaa vanhempia vaan myös auttaa heitä löytämään omat voimavaransa ja antaa mahdollisuus verkostoitumiseen ja vertaistuen saamiseen. Suomalaisesta yhteiskunnasta ja erityisesti koulujärjestelmästä saatava tieto auttaa vanhempia seuraamaan lastensa koulunkäyntiä sekä ylläpitämään koulumotivaatiota.

Tavoitteena on myös tukea vanhempia osallistumaan koulun toimintoihin, löytää kullekin maahanmuuttajalle yksilöllisesti sopiva tulevaisuuden koulutusväylä sekä estää koulupudokkuutta. Huhtaharjun koulun ja maahanmuuttajapalveluiden yhteistyönä on syksyllä 2005 käynnistynyt ns. repputoiminta, mikä käytännössä tarkoittaa sitä että projektikoordinaattori ja maahanmuuttajapalveluiden työntekijä pitävät viikoittain uuden identiteetin tukemiseen tarkoitettun tunnin nivelluokassa.” (mt. 37)

Oksa-koulutuksen, osallisuushankkeen ja Helmi-projektin tavoitteet ja kotoutuja-subjektin mieltämisen tavat ovat sidoksissa väestön elämänvoimaa säateleviin biovallan järjestelyihin ja paimenvaltaan. Kyseiset käytännöt ja projektit tuovat eksplisiittisesti esiin maahanmuuttajanuorten osallistamisen kansalaiseksi. Ymmärrän osallistamisen valtaistamisena, eli hallintakäytäntöinä, joiden kautta maahanmuuttajanuorien vallan sommitelmaan ja verkostoon pyritään luomaan tilanne jossa he itse ymmärtäisivät oikeutensa ja velvollisuutensa yksilöllisinä, autonomisina ja vastuullisina ”suomalaisen yhteiskunnan” jäseninä.

Erityisesti Helmi2-projektin toiminnoissa näkyvät voimakkaasti myös syrjäytymisen ennaltaehkäisemiseen ja ”ennaltaehkäisevään lastensuojeluun” liittyvät tavoitteet. Helmi-projektin mukaan Jyväskylässä on pieni mutta kasvava nuorten maahanmuuttajien ryhmä, jolla on erityisiä vaikeuksia peruskoulun suorittamisessa, ja joiden koulumenestykseen vaikuttaa koko perheen henkilöhistoriallinen ja sosiaalinen tausta. Niinpä Helmi2-projekti ei tähtää ainoastaan koulumenestyksen parantamiseen, vaan ”kokonaisvaltaiseen kotoutumiseen”, jossa pyritään luomaan asialliset puitteet sekä koulumaailman, perhe-elämän että nuorten vapaa-ajan viitekehyksiin.

Kaikissa koulutuspalveluihin liittyvissä kotouttamiskäytännöissä on kyse kansalaisuuden tekniikoista, joiden keinoin pyritään sosiaalisen vaarallisuuden ehkäisemiseen. Menestys koulussa on keskeisin sosiaalisen syrjäytymisen tasosta kertova indikaattori. Koulutusjärjestelmästä, työ-

elämästä ja yhteiskunnallisesta osallisuudesta syrjäytyminen nähdään riskiksi sekä maahanmuuttajien oman hyvinvoinnin että koko ”suomalaisen yhteiskunnan” biopoliittisen kokonaisuuden vitsaalisuuden ja toimintakyvyn kannalta. Helmi2-projekti, osallisuushanke ja OKSA-koulutus pyrkivät omien toimintojensa kautta nuoria menestymään koulussa. Heille koitetaan hankkia koulutuksen kautta päästötodistus, joka on eräänlainen ”suojakerroin” sosiaalista syrjäytymistä vastaan: se ei poista riskisubjektiutta, mutta ehkäisee riskialtista käyttäytymistä. Koulumenestyksen tukemisella pyritään vahvistamaan maahanmuuttajan sosiaalipoliittista subjektiutta, omaa elämänhallintaa ja omaa toimintakykyä siinä muodossa, kuin empiirinen ihmistieto ja totuus määrittelee elämänhallinnan ja toimintakyvyn kriteerit liberalismiin autonomisena yksilösubjektiutena ja työteliäisyytenä.

5.4.4 Kotoutumiskoulutus ja täydentävä koulutus

Kotouttamisohjelman maahanmuuttajalasten ja –nuorten koulutuspalveluja käsittelevässä osassa korostetaan koulutuksen tärkeyttä ihmisen yksilölliseen elämänhallintaan ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen liittyvissä asioissa (mt. 15-16). Koulu ei palvele ainoastaan koulunkäyjiä, vaan myös kokonaisia perheitä kotouttamisprosessissa. Koulu tarjoaa väylän yhteiskunnalliseen osallisuuteen, ja eräänä keskeisimpänä yhteiskunnallisen osallisuuden muotona pidetään työelämää (mt. 93-94).

Työllisyyden ja työkykyisyyden tukeminen onkin sekä kotouttamislain että kotouttamisohjelman selkeimpiä tavoitteita. Tästä kertovat sekä kotouttamissuunnitelmien työvoimavaltaisuus sekä työvoimatoimistojen ja TE-keskusten keskeinen osa kotouttamisohjelman valmistelussa (Laki 1215/2005, 6b-6c§). Niinpä myös työikäisiin maahanmuuttajien elämänhallintaan ja valtasuhdeverkostoon pyritään vaikuttamaan lukuisin käytännöin, jotta ”yhteiskunnallista osallisuutta” vahvistettaisiin ja syrjäytymistä ennaltaehkäistäisiin.

Millaisia biovallan ja hallinnan käytäntöjä kohdistetaan työikäisiin maahanmuuttajiin, jotka ovat kotouttamislain piirissä?

Ehkä keskeisin käytäntö on kotoutumiskoulutus, johon työikäiset kotoutujat sitoutuvat kotoutumissuunnitelmiansa velvoittamina. Varsinaisesta työvoimatoimiston järjestämästä kotoutumiskoulutuksesta vastaavat Jyväskylän seudun kansalaisopisto sekä Jyväskylän aikuiskoulutuskeskus (mt. 63). Kyseiset oppilaitokset opettavat muun muassa suomen kieltä,

yhteiskuntatietoutta, ATK-taitoja sekä muita taitoja, jotka työvoimatoimisto voi nähdä työllisyyttä edistäviksi taidoiksi (mt. 63-64). Kotouttamisohjelman mukaan

”Koulutusten tavoitteena on, että opiskelija saavuttaa sellaisen suomen kielen taidon ja Suomi-tietouden, että hän selviytyy yhteiskunnassa ja työelämässä. Viimeisimmän kurssin jälkeen hän pystyy suorittamaan kansalaisuuteen vaadittavan kielikokeen.” (mt. 63)

Edellä mainitussa koulutuksessa on siis kyse kotoutumissuunnitelmaan nivoutuvasta työvoimakoulutuksesta, johon kotoutuja on velvoitettu osallistumaan. Tästä syystä myös kotoutumiskoulutuksessa on kyse biovallan, väestön jäseniä rakentavan vallan rationaliteetteihin nivoutuvista kansalaisuuden ja sopimuksen tekniikoista, joiden tavoitteena on yksilön oman aseman, itsehallinnan ja kansalaisuuden vahvistaminen. Kyse on biovallasta, koska ihmisen jäsenyys yhteiskunnan osana (”selviytyy yhteiskunnassa ja työelämässä”) asetetaan eksplisiittiseksi tavoitteeksi. Kyse on yksilön itsehallintaan nivoutuvasta kansalaisuuden ja sopimuksen tekniikoista ja ”valtaistamisesta”, koska kotouttamisohjelma tuo sanatarkasti esiin sen, että kotoutumiskoulutuksen kautta tarjotaan mahdollisuudet yksilölliseen kehitykseen ja omaan oivalluskykyyn jossa ihminen vastaa itse oman elämänsä toteuttamisesta ”suomalaisen yhteiskunnan” rationaalisuuksien puitteissa (mt. 63).

Tarkastelemalla Jyväskylän seudun kansalaisopiston muotoiluja kotouttamisohjelmassa voidaan löytää lisää näyttöä väitteelle siitä, että kotoutumiskoulutuksen tavoitteena on edistyneen liberalismien mukaisen vastuullisen, itseään hallitsevan ja autonomisen yksilö- ja kansalaissubjektin luominen:

”Jyväskylän seudun kansalaisopisto on aikuisoppilaitos, jonka tarkoituksena on elinikäisen oppimisen periaatteita noudattaen tukea yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisöissä sekä edistää kansanvaltaisuuden, tasa-arvon ja moniarvoisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa.

Oppilaitos järjestää toiminta-alueensa asukkaiden tarpeisiin perustuvaa, kaikkien saatavilla olevaa yleissivistävää koulutusta, jonka tavoitteena on opiskelijan omaehtoinen itsensä kehittäminen sekä opiskelutaitojen, kansalaisvalmiuksien ja sosiaalisten taitojen tukeminen. Lisäksi tavoitteena on lisätä opiskelijan fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia sekä tukea elinikäistä oppimista.” (mt. 88)

Kansalaisopiston esittämät ihanteet ovat monin tavoin mielenkiintoisia: ne sisältävät muun muassa ”elinikäisen oppimisen”, ”persoonallisuuden monipuolisen kehittymisen”, ”omaehtoisen itsensä kehittämisen”, ja ”sosiaalisten taitojen tukemisen”. Näiden ihmisten yksilöllisten toimintavoimien edistämisen se yhdistää ”suomalaisen yhteiskunnan” kaltaisen liberaalin sosiaalivaltion ihanteiden vahvistamiseen: kansanvaltaisuus, tasa-arvo ja moniarvoisuus valtion sisällä toteutuvat, kun ihmiset omaksuvat persoonallisuudessaan taitoja, jotka tähtäävät oman yksilöllisen itseyden kehittämiseen. Ihmiset tulevat ymmärtämään itsensä osana ”suomalaisen yhteiskunnan” arvo- ja normiyhteisöä

kehittäessään persoonallisuuttaan vastaamaan edistyneen liberalismiin yksilösubjektiutta korostavia rationaliteetteja.

Varsinaisen kotoutumiskoulutuksen lisäksi Jyväskylässä järjestetään runsaasti ns. täydentävää koulutusta ja työelämävalmiuksia tukevaa toimintaa, johon osallistuvat lukuisat kolmannen sektorin toimijat ja projektit, joissa osallistuminen voidaan rinnastaa kotoutumissuunnitelmassa mainittuun kotoutumiskoulutukseen. Tuon näistä toimijoista esiin keskeisimmät: Palapeli-projektin, Työkompassi-projektin, Suunta Elämään- starttivalmennusprojektin sekä Jyväskylän Kristillisen opiston.

Palapeli-projektin mukaan ”lukujärjestykseen kuuluu suomen kieltä, tietojenkäsittelyä ja erilaisia suomalaisen yhteiskuntaan liittyviä opintoja ja opintokäyntejä. Jo riittävästi suomea osaavia maahanmuuttajia ohjataan eteenpäin ammattiopintoihin ja työelämään.” (mt. 97). Projektin tavoitteena on monipuolistaa kotoutumiskoulutukseen liittyvää opintotarjontaa, ja työvoimatoimisto on rinnastanut sen työvoimakoulutukseen. Palapeli-projektin tarjoamia opintoja on mahdollista ottaa yksilölliseen kotoutumissuunnitelmaan.

Palapeli-projektin lisäksi Jyväskylässä toimii ”Suunta elämään”- starttivalmennusprojekti, joka asettaa tavoitteekseen 17-28-vuotiaiden maahanmuuttajanuorten ammatinvalinnassa avustamisen ja työllisyyden edistämisen (mt. 98). Projektia hallinnoi Tekevä-säätiö, ja toimintamenetelmikseen projekti ilmaisee sekä yksilövalmennuksen, ryhmävalmennuksen että ”suunnitelmallisen työvalmennuksen”. Yksilövalmennus tarkoittaa projektin mukaan ”yksilöllistä tukea ja kannustusta”. Tarkoituksena on ”hyödyntää nuoren olemassa olevaa koulutusta, osaamista ja kiinnostusta” ja kehittää niitä siten, että nuoren ammattitaito kehittyy ja nuori ottaa itse vastuun tulevaisuuden suunnittelusta (mt. 98). Ryhmävalmennuksen tarkoituksena on

”tukea maahanmuuttajan integroitumista suomalaiseen yhteiskuntaan. Ryhmässä kartoitetaan nuorten omia vahvuuksia ja annetaan tietoa ammatinvalinnoista. Tarkoitus on että jokainen nuori löytää itsellensä sopivan ammatin ja tarvittavan koulutuksen” (mt. 98)

Suunnitelmallinen työvalmennus taas tarkoittaa sitä, että maahanmuuttaja toimii harjoittelijana yhdessä Tekevä-säätiön työyksikössä, jossa tehdään konkreettista työtä. Tämän työnteon aikana maahanmuuttaja saa omia valmiuksia ja osaamista vastaavaa työvalmennusta.

Kristillinen opisto puolestaan tarjoaa mahdollisuudet lapsi- ja perhetyön perustutkintoon. Tämän lisäksi Kristillinen opisto tarjoaa koulunkäyntiavustajan ja perhepäivähoitajan tutkinnot sekä media- ja ilmaisualan opintoja (mt. 66). Työvoimakoulutukseen rinnastettavasta maahanmuuttajien kotoutumiskoulutuksesta ilmaistaan seuraavaa:

Maahanmuuttajien varten räätälöityjä opintokokonaisuuksia ovat maahanmuuttajien perusopetuspainotteinen koulutus Kasvunpaikka, kotoutumisprosessin alkuvaiheessa oleville tarkoitettu maahanmuuttajan kieli-, kulttuuri- ja yhteiskuntaan orientoivat opinnot sekä ammatilliseen koulutukseen valmistava maahanmuuttajalinja. (mt. 67)

Työelämään liittyvää valmennusta ja opastusta on myös tarjolla niille ihmisille, jotka eivät varsinaisesti kuulu enää kotoutumissuunnitelman piiriin, eli niille jotka ovat olleet kotikuntalain piirissä yli 3 vuotta. Tällainen projekti on Työkompassi, jonka

”pää tavoitteena on kehittää ja vakiinnuttaa Jyväseudulle maahanmuuttajille räätälöity tuetun työllistämisen malli. Tarkoituksena on tukea kohderyhmään kuuluvia työvalmennuspalvelun avulla. Työvalmennus pitää sisällään henkilökohtaisen ja pitkäaikaisen tuen työn ja/tai koulutuspaikan etsimisessä, työllistämisen tai koulutuksen alkaessa ja jatkuessa. Tarvittaessa tukea ja ohjausta annetaan asiakkaiden lisäksi myös maahanmuuttajia työllistävillä yrityksillä työhön perehdyttämisessä. Pyrkimyksenä on poistaa työyhteisön sisällä esiin nousevia esteitä ja mahdollistaa se, että asiakas pystyy säilyttämään työpaikkansa jatkossakin.” (Jyväskylän kaupunki 2006)

Samalla tavoin kuin varsinaisessa työvoimakoulutuksessa, myös täydentävässä koulutuksessa korostetaan maahanmuuttajan omaa oivalluskykyä, itsenäistä työskentelyä sekä omien voimavarojen roolia kotouttamisen poliittisia päämääriä tavoiteltaessa. Sikäli kun valtasuhteessa on olemassa ohjaajan tai valmentajan kaltainen valtaa maahanmuuttajaan ulkopuolelta kohdistava taho, korostetaan ohjaajan roolia tuen antajana, ohjaajana, neuvojana ja avustajana. Työvoimakouluttajan ja –valmentajan toimintatavat ovat tällä tavoin paimenvaltaa par excellence. Valmentaja antaa maahanmuuttajalle erilaisia välineitä ja tilanteita, joiden seurauksena maahanmuuttaja hakeutuu ”itseohjautuvasti” omia mielihalujaan vastaaviin työmahdollisuuksiin.

Suomalaisen yhteiskunnan jäsenyys määrittyy siis taitoina, jotka liittyvät erityisesti kykyihin saada työ- tai koulutuspaikka. Yhteiskunnallinen taitavuus riippuu siitä kuinka hyvin valmennettava maahanmuuttaja kykenee yhteistyössä valmentaja-sielunpaimenen kanssa tunnistamaan ”omat voimavaransa” ja kuinka itsenäisesti ja aktiivisesti hän kykenee käyttämään niitä työpaikan tai koulutuksen hakemiseen.

Aktiivinen työn ja koulutuksen yksilöllinen hakeminen on attribuutti joka määrittää normaalia, itseään hallitsevaa ja autonomista kansalaista. Tulkitsen, että kotoutumis- ja täydentävän koulutuksen käytäntöjen taustaoletuksena on edistyneen liberalismien mukainen subjektikäsitys. Vapaa oma-aloitteisuus ja aktiivinen työmarkkinatoimijuus samastetaan sosiaaliseen edistykseen sekä yksilön mielenlaadun ylläpitoon. Tällöin loogisesti työttömyys, passiivisuus ja kouluttamattomuus ovat riski sekä yhteiskunnan että yksilön toimintakyvylle ja terveydelle.

Työttömänä ja kouluttamattomana yksilö on vaarassa luisua entistä enemmän reunalle siitä reunapositiosta, jolla maahanmuuttajan katsotaan ”poikkeavan kulttuurinsa” vuoksi jo valmiiksi olevan.

On ymmärrettävää, että työllisyyttä edistämään tarkoitettut palvelut pyrkivät vahvistamaan ihmisen ”voimavaroja” juuri työmarkkinasubjektin rakentamisen kautta. Samalla on mielenkiintoista, että myös alaikäisten koulutusta ja jopa päivähoitoa koskevissa käytännöissä puhutaan kotoutumisesta työmarkkinakelpoisuuden termein. Työmarkkinakelpoisuuden vahvistamiseen pyrkivät käytännöt yhdistetään maahanmuuttajan ”elämänhallintaan”, identiteettiin ja itsen toteuttamiseen liittyviin kysymyksiin.

Kenen ääni kuuluu silloin kun työllisyyskysymykset nähdään maahanmuuttajan identiteettiin kuuluvina elämänongelmina? En väitä, ettei monen työtä haluavan maahanmuuttajan halu työllistyä voisi olla aitoa. On kuitenkin aina kysyttävä, kuinka ”tarve” määritellään, kuinka se tunnistetaan ja kuka on pätevä puhumaan toisen ihmisen ”tarpeista”. Väitän, että monikulttuurisuusohjelmassa maahanmuuttajan ”tarpeet” määritellään kokonaisvaltaisesti suhteessa siihen, mitkä määritellään normaaleiksi ”tarpeiksi” edistyneen liberalismiin mukaisessa käsityksessä toimivasta, työteliästä ja aktiivisesta yksilöihmisestä. Maahanmuuttajan oman elämän löytäminen määritellään suhteessa siihen, kuinka hyvin he ovat integroituneet tiettyihin sosiaalisiin insituutioihin ja niitä erityisesti edustaviin *työpaikan* ja *opiskelupaikan* kaltaisiin fyysisiin integroitumisen paikkoihin. Vaikka maahanmuuttajanuori olisi kuinka hyvin ”kotoutunut” ostoskeskus Forumin edustalle suomalaisen nuorison tapaan, hän edustaa riskialtista ihmistä niin pitkään kunnes hän on saanut työtä tai opiskelupaikan. Tällöin on kysyttävä, kenen tarpeista maahanmuuttajan ”tarpeiden” määrittelyssä itse asiassa on kyse, maahanmuuttajan vai työmarkkinoiden?

5.4.5 Sosiaali- ja terveystalvelujen hallinnan teknologiat

Sosiaalitalvelut voidaan Jyväskylässä jakaa kuntouttavaan sosiaalityöhön ja lastensuojeluun. Kuntouttava sosiaalityö tarkoittaa talveluja, jotka pitävät sisällään muun muassa päihdetalvelut, mielenterveyspalvelut ja muut vastaavat talvelut. Olennainen osa kuntouttavaa sosiaalityötä on myös etuuskäsittely, joka tarkoittaa muun muassa toimeentulotukihakemusten käsittelyä. Lastensuojelu tarkoittaa muun muassa nuorten erityistalveluja, turvakoti- ja perhetukikotitalveluja ja muita lapsiin, nuoriin ja perheisiin kohdistuvia sosiaali- ja terveystalveluja.

Kun maahanmuuttaja tulee ensimmäisen kerran Jyväskylään, hän on alussa tiiviimmin yhteydessä sosiaali- ja terveystalveluiden alaisiin Jyväskylän Kaupungin Maahanmuuttajatalveluihin.

Maahanmuuttajapalvelut vastaa maahanmuuttajien sosiaalityöstä ennen asiakkaan sijoittamista oman asuinalueen normaalin sosiaaliaseman palveluiden piiriin. Pakolaisten kohdalla asiakkuus kestää kolme vuotta, paluumuuttajien kohdalla vuoden. Konkreettisia maahanmuuttajapalveluiden tehtäviä ovat jo pakolaisten asumista koskevassa kappaleessa ilmaistu pakolaisten ja paluumuuttajien vastaanottoon liittyvä työ: tätä on muun muassa asuntojen järjestely sekä neuvonta ja avustaminen yhteiskunnan palveluihin liittyvissä rekisteröinti- ja lupa-asioissa. Maahanmuuttajapalvelujen työntekijät myös opastavat ja avustavat maahanmuuttajia muiden yhteiskunnan palveluiden kuten normaaliin terveystieteiden, työvoimapolitiikan, koulutuspalveluiden ja päivähoitoon käytössä. Maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijä on myös mukana laatimassa kotoutujan yksilöllistä kotoutumissuunnitelmaa yhdessä työvoimatoimiston työvoimaneuvojan ja asiakkaan kanssa. Olennaista työtä on myös perhetyöntekijän työ lastensuojelun avohuollon ennaltaehkäisevässä työssä. Tällöin on kyse neuvonnasta ja ohjaamisesta lasten huoltamiseen, heidän harrastuksiinsa ja muihin perhe-elämään liittyvissä asioissa. Maahanmuuttajapalveluissa toimivat myös toimeentulotukeen liittyvät etuuskäsittelijät ja muut ”tavalliset” sosiaalityöntekijät, jotka tekevät päätökset toimeentulotuen suhteen kolmelta ensimmäiseltä vuodelta. Maahanmuuttajapalveluiden parissa toimii myös psykologi.

Monikulttuurisuusohjelmassa tuodaan esiin, millaista työtettä ja asennetta asiakkaan suhteen maahanmuuttajapalvelujen sosiaalityössä halutaan korostaa. Toivottu työote tuodaan esiin neljän eri tekijän kautta. Näitä erikseen kirjattuja tekijöitä ovat (1) kulttuurisensitiivinen työote, (2) asiakkaan taustojen vaikutuksen ymmärtäminen asiakassuhteessa, (3) viranomaisvallan vaikutuksen ymmärtäminen asiakassuhteessa sekä (4) asiakkaan vähemmistöaseman ymmärtäminen uusissa olosuhteissa (Monikulttuurisuusohjelma 2006, 31). Kulttuurisensitiivisellä työotteella tarkoitetaan ”ymmärrystä erilaisen kulttuurin vaikutuksesta asiakkaan kanssa käytävään kommunikointiin”, ”ymmärrystä omien kulttuuristen sidosten vaikutuksesta työhön” joiden vuoksi ”työn reflektiivisyys itsen ja työyhteisön kanssa on välttämätöntä” (mt. 31). Asiakkaan taustojen vaikutuksen ymmärtämisellä tarkoitetaan sitä, että sosiaalityöntekijä tiedostaa asiakkaan ”poliittisten, uskonnollisten ja yhteiskunnallisten rakenteiden erilaisuuden vaikutuksen uusien käytäntöjen oppimisessa” sekä sen, että asiakkaan, erityisesti pakolaisen ”sisäinen maailma voi olla rikkinäinen vainojen, kidutusten sekä epäinhimillisen kohtelun jälkeen” (mt. 31). Sosiaalityöntekijän tulee myös ymmärtää kotoutumisprosessin ja maahantulokriisin vaikutukset asiakkaan identiteettiin:

”prosessi on erilainen pakolaisten ja siirtolaisten välillä, ja menetysten historian vaikutus voi olla pakolaisten kohdalla suuri. Myös perhedynamiikan muutokset yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa tulee tiedostaa” (mt. 31).

Tähän liittyy myös ohjelman huomio viranomaisvallan vaikutuksesta:

”lähtömaan viranomaiset ovat useimmiten olleet pahimmat viholliset, joka projisoituu asiakassuhteeseen. Maiden viranomaiskulttuurit ovat muutoinkin erilaiset, ja tämän vuoksi luottamuksen rakentaminen on monimutkaista” (mt. 31).

Asiakkaan vähemmistöaseman tunnistaminen liittyy esimerkiksi mahdollisen rasismin tiedostamiseen ja siihen, että maahanmuuttajan on vaikeampaa saada työtä ja koulutusta suhteessa valtaväestöön (mt. 31).

Maahanmuuttajien oma elämä ja siihen vaikuttavat tekijät pyritään ottamaan huomioon myös niissä Jyväskylän kaupungin lastensuojelun toimipisteissä, jotka toimivat alueellisilla sosiaaliasemilla. Maahanmuuttajien katsotaan poikkeavan suomalaisista ihmisistä muun muassa kielen sekä lasten asemaa koskevien arvojen suhteen. Monikulttuurisuusohjelman lastensuojelua koskevassa kappaleessa implisiittisesti korostetaan, että maahanmuuttajilla on oma ”kulttuuri”, jonka lapsen asemaa koskevat arvokäsitykset ja käytännöt poikkeavat runsaastikin siitä, mikä on ”suomalaisen yhteiskuntaa” koskevissa diskursseissa ideaali ja normaali. Tämä tuodaan esiin muun muassa ilmaisemalla, että eri ”kulttuureilla” on toisistaan poikkeavia näkemyksiä suhteessa lasten oikeuksiin ja heidän kasvattamisensa suhteen:

”Viime aikoina lastensuojelutyön piirissä on noussut keskustelu asiakkaiden kulttuurisen viitekehyksen suhteesta universaaleihin lapsen oikeuksiin uuden lastensuojelulain valmistelun takia.” (mt. 35)”

Samalla tuodaan esiin, että lastensuojelutapauksissa voidaan saavuttaa suomalaisen yhteiskunnan asettama normaali luomalla tilanne, jossa asiakas itse arvioi itseään, arvojaan ja elämäänsä sosiaalityöntekijän tarjoaman tuen ja yhteistyön kautta.

Työyhteisömme pyrkii dialogiseen työtapaan, joka on ihmistä arvostava ja haastaa katsomaan omia asenteita ja tapaa työskennellä. Monikulttuurisessa työssä nuorten erityispalveluiden dialoginen työtapa korostuu, jossa ihmistä pidetään oman elämänsä asiantuntijana. (mt. 36)

Lastensuojelun kautta voidaan vaikuttaa maahanmuuttajaperheiden elämään huostaanoton kaltaisilla tavoilla, jotka voidaan kokea henkilökohtaisella tasolla hyvin raskaiksi. Tämän vuoksi käytännöissä pyritään korostamaan maahanmuuttajien elämänhallinnan tukemista suorasanaisen kurinpidon sijaan. Tämä tarkoittaa sitä, että esimerkiksi huostaanotto- ja sijaishuoltopäätöksiä tehtäessä tuodaan esiin huostaan otetun lapsen oman ”kielen ja kulttuurin” tukemisen tärkeys

esimerkiksi lapsen identiteetin kannalta (mt. 36). Tämän vuoksi erääksi lastensuojelun kehittämishaasteeksi kotouttamisohjelmaan on kirjattu ”sijaishuollon kulttuurikartoitus”, joka tarkoittaa sen tarkistamista, kuinka hyvin sijaishuolto paikat tukevat lapsen omaa kieltä, kulttuuria ja yhteyksiä omaan etniseen ryhmään (mt. 36).

Lastensuojelua koskevassa kappaleessa tuodaan esiin myös ne tekijät, joiden ajatellaan muodostavan tiettyjä riskejä maahanmuuttajalasten hyvälle elämänhallinnalle:

Maahanmuuttajanuori otetaan palveluissa huomioon yksilönä taustaa ja identiteettiä tukien ja kunnioittaen. Maahanmuuttajanuorten sisäiset ristiriidat kahden kulttuurin vaikutuspiiristä näkyvät työskentelyssä heidän kanssaan. Nuoret saavat vaikutteita kavereilta ja elävät samaan aikaan perhekeskeistä elämää, jossa arvot, normit ja tavat voivat olla keskenään hyvin erilaisia ja ristiriitaisiakin. Lisäksi itsenäistymisprosessin erilaisuus kulttuurista riippuen on tiedostettu ja se herättää paljon kysymyksiä. (mt. 36)

Näitä riskejä kotouttamisohjelman mukaan pyritään hallinnoimaan lastensuojelun avohuollon tukitoimin, joita muun muassa maahanmuuttajapalvelujen perhetyöntekijät ja palveluohjaajat järjestävät.

Jyväskylässä on useampia kolmannen sektorin projekteja, jotka toimivat yhteistyössä Jyväskylän Kaupungin sosiaalitoimen kanssa ja joiden toiminnot pyritään tuomaan esiin käytäntöinä, jotka ovat osa ennaltaehkäisevän lastensuojelun ja sosiaalityön työkalupakkia. Näitä ovat muun muassa Monimessi sekä Vapari. Helmi2-projekti, jota käsitelin koulunkäynnin hallintaa koskevassa luvussa, katsotaan myös osaksi ennaltaehkäisevää lastensuojelua.

Monimessi on Mannerheimin lastensuojeluliiton sekä Jyväskylän kaupungin perhehankkeen yhteistyöprojekti. Sen tarkoituksena on tarjota maahanmuuttajaaideille mahdollisuus oppia suomen kieltä ja suomalaiseen yhteiskuntaan liittyviä asioita tavoilla, jotka sopivat heidän poikkeavaan elämäntilanteeseensa.

Oppimisesta on ollut tarkoitus tehdä arkisiin asioihin keskittyvää, puhepainotteista ja ”terapeuttisesti” hoitavaa; tärkeysjärjestyksessä ovat olleet ensinnä mieli ja vasta toisena kieli. Tavoitteena on toiminnan kautta oppiminen, joka soveltuu hyvin maahanmuuttajien opetukseen ja tavoittaa kohderyhmänsä tarpeita monella tasolla. Orientaatioperustana on ollut pitkälti maahanmuuttajataustaisten äitien ja naisten elämäpiirin hahmottaminen, ymmärtäminen ja siihen sukeltaminen. Opetettavat asiat on pyritty linkittämään arkielämään, päivittäisiin tapahtumiin ja tilanteisiin jotta oppimisella olisi rakentumis pohjaa eteenpäin.

Kotiäidit pienine lapsineen eivät voi osallistua perinteiseen kurssiin, kotona oleminen on yksinäistä ja korostaa vierauden tunnetta uudessa yhteiskunnassa. Koti-ikävä, huoli kaukana olevista sukulaisista ja tuttujen asioiden puuttuminen omasta ympäristöstä vaikuttavat kielen oppimiseen ja mielen jaksamiseen. Yhdessä oleminen ja vapaamuotoinen kielen oppiminen antaa onnistumisen ja yhteisöllisyyden tunnetta ja ovat askel kotoutumiseen uudessa maassa. (mt. 38-39)

Vapari puolestaan on sosiaali- ja terveystoimen alainen toimintayksikkö, joka toimii tiiviissä yhteistyössä Suomen Punaisen Ristin kanssa. Vaparin tarkoituksena on ”edistää asukkaiden hyvinvointia ja itsenäistä selviytymistä tarjoamalla heille sosiaalista tukea” (mt. 46). Vaparin kautta järjestetään ystävä- ja tukihenkilötoimintaa vanhuksille sekä maahanmuuttajille. Vaparin vapaaehtoistyöntekijöiden on tarkoitus toimia maahanmuuttajien henkilökohtaisina ystävinä, joiden kanssa maahanmuuttajat voivat toimia mahdollisimman epävirallisissa merkeissä. Vapari toimii yhteistyössä muun muassa Palapeli-projektin ja Jyväskylän kaupungin maahanmuuttajapalveluiden kanssa, ja kyseisten toimijoiden tavoitteet heijastuvat myös Vaparin toimintaan; vapaaehtoistyöntekijöiden toivotaan avustavan maahanmuuttajia esimerkiksi suomen kielen puhumisessa, opiskelussa ja muissa arkielämään liittyvissä asioissa (mt. 46).

Yksi sangen merkittävä hallinnan käytäntö on maahanmuuttajiin kohdistuva mielenterveystyö, koska siinä pyritään erityisin tavoin vaikuttamaan kotoutujan ”oman itsen hallintaan”. Kotouttamislain piiriin kuuluville maahanmuuttajille tärkein mielenterveystyöntekijä on maahanmuuttajapalveluiden psykologi, jonka vastaanotolla käyvät ne, jotka ovat olleet Suomessa alle neljä vuotta.

Maahanmuuttajapalveluiden psykologi on toiminut Jyväskylässä vuodesta 2002 asti. Kotouttamisohjelman mukaan viran perustamisen taustalla oli käytännössä havaittu tarve parantaa maahanmuuttajien mielenterveyspalveluiden saatavuutta Jyväskylässä (mt. 53). Maahanmuuttajapsykologin tehtävät kuvataan seuraavalla tavalla:

”Työn painopiste on ehkäisevässä mielenterveystyössä. Tehtäväkuvaan on kuulunut mm. kaupungin vastaanottamien pakolaisten ja paluumuuttajien informointi toimiston psykologipalveluista, mielenterveyspalveluista ja kotoutumisvaiheessa tavanomaisista psyykkisistä reaktioista, tukea antavat keskusteluhoitokontaktit, kriisiapu, ryhmämuotoisesti annettu tuki ja hoito sekä eri tahojen kanssa tehtävä moniammatillinen asiakasyhteistyö ja konsultaatiot. Maahanmuuttajapalveluiden psykologille ohjautuvat Jyväskylässä hyvin pitkälti lievien mielenterveyshäiriöiden hoidon tarpeessa olevat maahanmuuttajat, varsinkin usein myös jo kotoutumisajan ylittäneet. Aloitteentekijänä psykologin luo ohjaamisessa toimii useimmiten terveysaseman lääkäri, hoitohenkilökunta, sosiaalityöntekijät tai maahanmuuttajapalveluiden työntekijät.” (mt. 53)

Monikulttuurisuusohjelman mukaan yleisimpiä maahanmuuttajien mielenterveyteen liittyviä ongelmia aiheuttavat eriaistiset sopeutumisvaikeudet suomalaiseseen yhteiskuntaan. Lisäksi lukuisilla maahanmuuttajapalveluiden psykologin asiakkailla on henkilökohtaisia traumoja, jotka liittyvät väkivalta-, vankila- ja kidutuskokemuksiin (mt. 54). Maahanmuuttajien psyykkisten ongelmien katsotaan olevan siinä määrin monimutkaisia, että niiden kanssa toimimiseen vaaditaan tiettyä

erityisosaamista ja tietämystä esimerkiksi pakolaisena olemisen psyykkisistä vaikutuksista ja sen traumatisoivista prosesseista.

Lisäksi maahanmuuttajan henkilökohtaisen taustan katsotaan vaikuttavan varsin runsaasti niihin tulkintoihin, joita hän koko asiakastilanteesta psykologina kanssa tekee. Monella maahanmuuttajalla ei ole minkäänlaisia kokemuksia psykologiaan tai mielenterveysasioihin liittyvästä keskustelusta, eli koko mielenterveyden käsite voi olla tuntematon. Tämä voi osaltaan hidastaa hoitoon hakeutumista. Samoin ”tarpeenmukaisen avun hakemista jarruttavat myös monesti leimaantumisen pelko, häpeä, kulttuuriset tekijät, tavat, tiedon puute ja väärät uskomukset” (mt. 55). Osittain näistä syistä maahanmuuttaja-asiakkaille on koetettu keksiä uusia ja henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen sopivia terapiamuotoja. Yksi menetelmä on ollut pakolaisnaisille tarkoitettu ryhmämuotoinen taideterapiahoito, jonka avulla pyritään maahanmuuttajaäitien oman toimintakyvyn parantamiseen ja omien voimavarojen löytämiseen. Ryhmään on osallistunut naisia, joilla on erilaisten henkilökohtaisten traumojen vuoksi erityisiä vaikeuksia selviytyä niistä päivittäisistä askareista, joita yleensä äideiltä edellytetään (mt. 55).

Psykologin päämääristä suhteessa maahanmuuttajan yksilölliseen elämään kirjoitetaan kotouttamisohjelmassa näin:

Muutto vieraaseen kulttuuriin käynnistää sopeutumisprosessin, jonka kulku on riippuvainen monista yksilön taustaan, henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja tukea antaviin ulkoisiin seikkoihin liittyvistä tekijöistä. Kuten useimmissa inhimillisissä sopeutumisprosesseissa, nk. maahantulokriisissäkin reaktiot etenevät alkuvaiheen todellisuuden torjunnasta vähitellen lisääntyvään, yksilölle itselleen ominaiseen tapaan reagoida kasvaviin paineisiin. Sopeutumisprosessin edetessä normaalisti pahinkin kuohunta tasaantuu aikaa myöten. Maahantulokriisi on kuitenkin ajallisesti kestoaltaan usein pitkäaikaisempi ja koettu identiteetin menetys usein totaalisempi kuin traditionaalisissa kriiseissä. Ahdistuksen kokeminen on usein pitkäaikaista ja monenlaisia menetyksiä joudutaan suremaan yhtä aikaa. Maahanmuuttajapalveluiden psykologin työ kohdentuu omalta osaltaan tämän sopeutumisprosessin sujuvan etenemisen tukemiseen, erilaisten elämän ongelmien ja solmukohtien selvittelyyn. (mt. 54)

Myös terveyskeskussairaalat ja terveysasemat ovat jatkuvasti tekemisissä maahanmuuttajaväestön kanssa, koska kaikki ihmiset tarvitsevat terveyspalveluita. Monikulttuurisuusohjelma tuo esiin sen, että terveysasemilla tapahtuvat asiat ovat alttiita synnyttämään väärinymmärryksiä ja kommunikaatiokatkoksia maahanmuuttajan ja suomalaisen lääkärin välille hyvästä tulkauksesta huolimatta. Maahanmuuttajia pyritään ohjaamaan terveydenhuollon peruspalveluiden käyttöön valtaväestön tapaan, ja heitä pyritään kohtelemaan arvostavasti ja tasavertaisesti. Samalla ilmaistaan, että tavoite ei välttämättä toteudu, koska henkilökunnan tuntemus ”monikulttuurisuusasioissa” on vähäistä (mt. 51).

”Keskeistä ja ongelmallista on ollut yhteisen kielen puuttuminen. Toisaalta kulttuuriin liittyvät erityispiirteet voivat vahvistikin säädellä esimerkiksi kuolevan potilaan hoitoa ja kuoleman tapahduttua suhtautumista vainajaan...

Ajoittain nousee esille, ettei tulkkamineenkaan ole helppoa, koska käsitteistö terveydenhuollossa ja sairaudenhoidossa voi olla huomattavan poikkeava. Näin virheitä ja väärinymmärryksiä voi tapahtua molempiin suuntiin. Lisäksi tulkkina voidaan ajoittain joutua käyttämään lapsia (esimerkiksi hätätilanne), mikä on lastensuojelulain vastaista.

Joissakin kulttuureissa hoitoa toteuttavien tai tulkin sukupuoli on ratkaiseva. Suomalaiselle kulttuurille vieraat uskonnolliset käsitykset voivat myös vaikeuttaa hoidon asianmukaista toteuttamista. Näiden syiden takia hoidon yhteydessä ja hoitavan henkilöstön käyttäytymisessä voi tulla virheitä, jotka ovat tahattomia ja joiden taustasyynä on kulttuuriero tai väärinymmärrykset kielimuurin takia.” (mt. 50)

5.4.6 Sosiaali- ja terveystalvelujen hallintakäytännöt teorian valossa tarkasteltuna

Sosiaali- ja terveystalveluja koskevassa luvussa maahanmuuttaja nähdään erityisesti ”kulttuurinsa” edustajana. ”Kulttuuritaustan huomioonottaminen” määrittää asiakastilanteen kaikkien mikrokäytänteiden muodon eli sen, millaisin väliintuloin asiakkaan fyysiseen terveydentilaan, mielenterveyteen, toimeentulotukiasiakkuuteen ja talvelujen käyttäjyyteen pyritään vaikuttamaan. Samalla kun sosiaali- ja terveystalvelujen diskursiivisissa käytännöissä loihditaan esiin maahanmuuttajan kulttuurinen identiteetti ensisijaiseksi identiteetin muodoksi, siihen liitetään myös riskejä sekä vaaroja.

Kulttuuririskejä on kahdenlaisia: ensimmäinen liittyy terveystalveluissa ja terveyskeskuksissa ilmeneviin riskeihin, joissa mahdolliset väärinymmärrykset ja terveystyöntekijöiden kulttuurinen tietämättömyys johtaa ongelmatilanteisiin ja kahnauksiin. Toinen riski johtuu ”maahantulokriisiin” jälkeisestä psykososiaalisesta prosessista, jossa maahanmuuttaja joutuu hahmottamaan ”omaan kulttuuriin” liittyviä uskomuksiaan, arvojaan ja toimintatapojaan uudella tavalla ”suomalaisessa yhteiskunnassa”. Tätä identiteettiin liittyvää prosessia monikulttuurisuusohjelma sanoo ”sopeutumisprosessiksi” (mt 54).

Suomessa ihmiseltä edellytetään toisenlaista suhdetta itseen, omiin lapsiin, perheeseen ja viranomaisiin, jonka vuoksi maahanmuuttajan oma kulttuurinen identiteetti joutuu haastetuksi. Tässä prosessissa maahanmuuttajan katsotaan olevan altis psyykkisille ongelmille ja tilanteille, joissa oma elämänhallinta ja mahdollisuudet yksilölliseen toimijuuteen saattavat heikkenevät. Niinpä Sopeutumisprosessi nähdään riskinä yhtäältä maahanmuuttajan oman identiteetin rakentumisen ja eettisen elämän toteutumisen kannalta. Lisäksi se on myös laajemman makrotason biovaltaan liittyvä riski, jossa väestön ja yhteiskunnan elinvoimaisuus sekä turvallisuus on vaarassa heiketä yksilöiden mielenterveysongelmien ja siitä johtuvan mahdollisen syrjäytymisen vuoksi. ”Kulttuurista” johtuva potentiaalinen integroitumattomuus määritellään yksilön terveydelliseksi ja

psykososiaaliseksi ongelmaksi sekä yhteiskunnan turvallisuutta määrittäväksi hallinnan makrotason ongelmaksi.

Ymmärrän maahanmuuttajasosiaalityön palveluohjauksen, ennaltaehkäisevän lastensuojelun perhetyön ja avohuollon, kolmannen sektorin yhteistyöprojektit sekä mielenterveystyön ”poikkeavasta kulttuurista” johtuvaa sopeutumisprosessia hallinnoimaan pyrkiviksi kansalaisuuden teknologioiksi. Kyse on teknologioista, joiden tarkoituksena on jäntevöittää kulttuurisesti poikkeavan maahanmuuttajan kykyä toimia ”suomalaisessa yhteiskunnassa” siten, että hänen oma identiteettinsä säilyisi ja rakentuisi turvallisella tavalla. Tämä jäntevöittäminen pyritään tekemään maahanmuuttajan omien voimavarojen ohjaamista ja ”valtaistamista” korostavin keinoin, joissa maahanmuuttaja itse on muutosprosessin päähenkilö, ”oman elämänsä asiantuntija”. Sekä sosiaalityöntekijät, maahanmuuttajapalveluiden psykologi sekä Monimessin, Vaparin ja Helmi2:n kaltaiset tekijät pyrkivät tuottamaan kotoutujalle työkalupakin oman itsen työstämiseen kohti normaalia, monikulttuurisuusohjelman liberalistista monikulttuurisuussubjektia.

Hänen halutaan suuntaavan huomiota itseensä, tulkitsemaan itseään, tunnustamaan ja myöntämään itsensä subjektiksi, jonka on muutettava käsityksiään kulttuurista ja omasta sosiaalisesta asemastaan siinä. Tavoitteena on saada maahanmuuttaja mieltämään suomalaisessa yhteiskunnassa ilmenevä monikulttuurisuusdiskurssi, toisin sanoen edistyneen liberalismiin mukainen yksilöyden, tasa-arvon ja tavoitteellisuuden ihanne, myös hänen oman kulttuurisen identiteettinsä osana.

Nämä tekniikat ovat sidoksissa muissa kappaleissa esiintyviin kotouttamislain ja monikulttuurisuusohjelman tavoitteisiin. Näitä tavoitteita olivat muun muassa kuntapaikkaan oikeutettujen maahanmuuttajien toimeentulotukiasiakkuuden vähentäminen sekä heidän kielitaitonsa, työllisyytensä ja suomalaista yhteiskuntaa koskevan tietämyksensä lisääminen. Näiden taitojen ja tietojen ajatellaan olevan välttämättömiä sekä maahanmuuttajan oman elämänpolitiikan toteuttamiselle että sille yhteiskunnalle, jonka jäseniksi kotoutujat halutaan sosiaalityön menetelmin rakentaa. Kyse on viime kädessä biovallasta, ihmisten elämänvoimien ja terveydentilan säätelystä siten, että väestö olisi voimakkaampi vaurauden tuottaja.

5.5 Kotouttamislain ja kotouttamisohjelman ontologia, asketiikka, deontologia ja teleologia

Kotoutuminen tarkoittaa ”maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen” (Laki 362/2005, 2§) Hallinnan ontologinen taso kysyy, mitä piirrettä tai tekijää kotouttamislain piirissä olevassa ihmisessä halutaan kotouttamislain avulla muuttaa. Minkälaisiin tekijöihin ihmisessä tulee vaikuttaa ja puuttua, jotta kotouttamislain tavoitteiden toteutuminen tulisi mahdolliseksi, eli mikä on hallinnan *eettinen substanssi*? (Dean 1999, 17).

Eettisenä substanssina on maahanmuuttajan identiteetti tai ”sielu”. Kotouttamislain ja kotouttamisohjelman vallan muotojen tarkastelujen kautta väitän, että kotouttamisen käytäntöjen kautta pyritään maahanmuuttajan identiteetin yksilöllistävään työstämiseen, jonka seurauksena tapahtuisi muutoksia

1. käsityksissä siitä, mihin ryhmään yksilö kokee identifioituvansa: kuka olen? millainen laajempi ryhmä on oma ryhmäni? Mihin kulttuuriin, symboliverkostoon ja traditioon koen sitoutuvani?
2. käsityksissä sen suhteen, millä tavoin suomalaisten ihmisten ”normaali” arjen elämä sekä yhteiskunnallinen palvelujärjestelmä toimii ja kuinka tämä tulee ottaa huomioon omissa arjen rutiineissa ja toiminnassa.
3. roolikäsityksissä: esimerkiksi käsityksissä sukupuolirooleista ja eri sukupuolten tehtävistä. Käsityksissä siitä, missä määrin ihminen voi olla yksilöllinen ”omaa minuutta” pohtiva henkilö. Käsityksissä siitä, mitkä tahot ja minkälaiset ihmiset ovat päteviä ja oikeutettuja sopimaan ja valvomaan yhteisiä sääntöjä.
4. käsityksissä arvoista: siitä, millainen inhimillinen toiminta on yhteiskunnalle ja yksilöille hyväksi ja millaisia asioita yhteiskunnassa tulisi tavoitella. Käsityksissä siitä, millainen merkitys esimerkiksi koulutukselle ja työpaikalle annetaan. Käsityksissä siitä, millaiset keinot ovat soveliaita tavoittellessa tiettyjä arvopäämääriä. Käsityksissä siitä, mikä on sallittua ja kiellettyä.

Oleennaista on se, että maahanmuuttaja määrittyy *riskiyksilöksi* edellä mainittujen ominaisuuksiensa kannalta, koska hänen tulkitaan olevan radikaalisti erilainen suhteessa enemmän tai vähemmän valmiiksi katsottuun ”suomalaiseen yhteiskuntaan”. Erilaisena maahanmuuttaja on vaarassa syrjäytyä koska hän ei poikkeavan ”kulttuurinsa” vuoksi ole lähtökohtaisesti valmis omaksumaan sellaista elämönhallintaa (työssäkäynti, opiskelupaikka, suomalaiset tavat), joka on välttämätöntä ”suomalaisessa yhteiskunnassa” elämiselle. Syrjäytyneenä maahanmuuttajasta tulee vaarallinen, mikä näkyy esimerkiksi yhteiskunnalliseksi vaaraksi määriteltynä työttömyytenä ja muina

ongelmina kuten mielenterveysongelmina, koulumotivaation puutteena ja kielitaidon ongelmina. Monikulttuurisuusohjelmassa ilmenee tällä tavoin eräänlainen syrjäytymiskurssi, asiantuntijatiedon kautta tuotettu puhe syrjäytymisen ilmiöstä ennen kaikkea ”sopeutumisprosessiin” liittyvinä vaaroina. Yhteiskunnallisiin marginaaleihin liitettävä syrjäytymiskurssi liittyy monikulttuurisuusdiskurssiin, asiantuntijatietoon ja puheeseen maahanmuuttajan ”kulttuurista” ja siihen liittyvistä ongelmakohdista. Vaarallisista, integroitumattomista maahanmuuttajista halutaan tehdä vaarattomia tuomalla heidät paremmin yhteiskunnan ”sisään”.

Kotoutujan sosiaalipoliittisen subjektin hallintaa ohjaavat siis riskirationaalisuudet. Kotouttamisen hallinnan riskirationaalisuuksissa on kyse tietomuodostelmista, joiden ihmismäärittelyjen mukaan poikkeava identiteetti, poikkeavat arvomaailmat ja poikkeavat normikäsitteet eivät muodosta riskiä ainoastaan yhteiskunnallisen makrotason toimivuudelle, vaan myös yksilön oman minuuden jatkuvuudelle: jos maahanmuuttaja ei muuta koko identiteettiään tiettyyn suuntaan, hän on altis esimerkiksi mielenterveysongelmille, työttömyydelle ja syrjäytymiselle ihmiskontakteista.

Asketiikan eli eettisen työn tasolla tarkastellaan sitä, millaisin teknologioin maahanmuuttajan minuutta pyritään muokkaamaan. Näistä käytännöistä keskeisimpiä olivat

- (1.) kotoutumissuunnitelmat
- (2.) kunnallisten toimielinten kuten päivähoidon, koulutoimen ja sosiaalitoimen erityispalvelut maahanmuuttajille
- (3.) kotoutumiskoulutus ja siihen rinnastettavat toimenpiteet kotoutujille sekä
- (4.) maahanmuuttajapalveluiden maahanmuuttajasosiaalityö.

Kyseiset tekniikat ovat käytännöllisen järjen mukaisista toimijuuden tekniikoita, joiden tarkoituksena on kotoutujan identiteetin ja elämäntapojen omaehtoinen muokkaaminen siten, että tämä sisimmässään kokisi toimimisen aktiivisena väestön jäsenenä mielekkääksi itsen toteuttamisen tavaksi. Kotoutumissuunnitelmassa oli kyse kirjallisesta ja sanktioin seurattavasta sopimuksen tekniikasta. Kohtien 2, 3 ja 4 mukaiset teknologiat ovat taas luonteeltaan kansalaisuuden tekniikoita.

Riskirationaalisuudet sekä uusi käytännöllinen järki ovat määrittämässä myös niitä teknologioita, jotka ovat luonteeltaan hallintavaltaa ja paimenvallaa: vallankäyttöä jonka tarkoituksena on saada yksilö problematisoimaan ja miettimään omaa subjektipositiotaan. Erityisesti maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöiden, Helmi2:n, Monimessin ja osallisuushankkeen kaltaisten projektien ja maahanmuuttajapalveluiden psykologin työote on luonteeltaan tällaista yksilön toimijuuden vahvistamiseen pyrkivää paimenvallan käyttöä. Näiden toimijoiden hallinnan

tekniikoiden kautta pyritään saamaan aikaan muutoksia vallan kohteen, kotoutujan, oman itsen poliittisissa teknologioissa, minätekniikoissa ja sielussa.

Kyseisiä vallan teknologioita ei käytettäisi, ellei maahanmuuttajia mielletäisi tietyiltä ominaisuuksiltaan erityisesti henkilöiksi joiden tulkitaan tarvitsevan eettisen työn kautta tapahtuvaa hallintaa. *Deontologian tasolla* kysytään sitä, millaisiksi ihmisiksi kotoutumisen hallinnan kohteet määritellään. Ensinnäkin heidät identifioidaan maahanmuuttajiksi, eli ihmisiksi jotka eivät ole suomen kansalaisia ja joilla ei ole aikaisempia sosiaalisia siteitä Suomeen. Toiseksi heidät identifioidaan ihmisiksi, jotka ovat oikeutettuja kuntapaikkaan Suomessa ja joilla on jatkuva oleskelulupa. He ovat siis ihmisiä, jotka tulevat asumaan pysyvästi Suomessa, mutta joilla ei ole tietoa ja kokemusta siitä, mitä Suomessa eläminen edellyttää. Kolmanneksi heidät identifioidaan ihmisiksi, jotka ovat maahanmuuttajastatuksensa ja pysyvän Suomessa olemisensa vuoksi prosessissa, jossa heidän identiteetissään tapahtuu muutoksia, koska uusi asuin- ja elinympäristö on sangen erilainen kuin aikaisempi. Neljänneksi heidät identifioidaan ihmisiksi, jotka ilman heihin kohdistuvaa ohjausta ja paimenvallankäyttöä muodostavat riskin yhteiskunnan hallittavuudelle.

Teleologian tasolla on nähtävissä kotouttamislain ja kotouttamisohjelman päämäärät eli se, millaiseen suuntaan kotoutuja-subjektien tulisi muuttaa omaa elämäänsä koskevia käsityksiään ja käytäntöjään. Kotoutumissuunnitelmissa kotoutujat veloitettiin kotoutumiskoulutukseen, jossa tavoitteeksi tuli sellaisen Suomea koskevan tiedon saavuttaminen, jotta yksilö pärjää ”yhteiskunnassa ja työelämässä”. Jotta yksilö pärjäisi yhteiskunnassa, hänen tuli ensinnäkin mieltää itsensä yksilönä, vastuullisena ”omana itsenä” ja oman elämän asiantuntijana. Tämä tarkoittaa sitä, että hän reflektoi ja pohtii itse omaa toimijuuttaan ja käytöstään sekä hankkii ”omatoimisesti yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja” (laki 1215/2005, 7§)

Lisäksi hänen tuli omaksua esimerkiksi perhe-elämässään ja yksityisessä sfäärissä sellaisia arvoja, rooliodotuksia ja ihmisen näkemisen tapoja, jotka vastaavat biopoliittista normia. Esimerkiksi lasten kasvatuksessa tämä tarkoitti ”universaalien lapsen oikeuksien” kunnioittamista sekä asumisessa ”suomalaisen kerrostalokulttuurin” omaksumista. Universaalit lapsen oikeudet tarkoittivat käytännössä muun muassa lapsen ruumiillisen kurittamisen kieltoa, suomalainen kerrostalokulttuuri puolestaan etäisiä naapuruussuhteita ja verrattain hiljaista asumista.

Olellainen osa erityisesti maahanmuuttajapalveluiden palveluneuvojien, perhetyöntekijöiden ja psykologin työtä oli maahanmuuttajan identiteetin tukeminen uudessa maassa siten, että tämä kehittyi yksilöllisesti yhteiskunnan jäseneksi ”säilyttäen omaleimaisen kulttuuri-identiteettinsä”. Tavoitteena oli, että maahanmuuttajat oppisivat käyttämään kaikkia peruspalveluja kuten kunnallista terveydenhuoltoa, kulttuuripalveluja, liikuntapalveluja ja KELA:n palveluja sekä pystyisivät käymään kaupoissa, pankeissa ja muissa paikoissa kuten suomalaisetkin.

Koulujärjestelmän suhteen maahanmuuttajien ”koulujärjestelmästä syrjäytyminen” eli koulun päättäminen ilman peruskoulun päättötodistusta oli koettu riskiksi. Tämän vuoksi OKSA-koulutus ja Helmi2-projekti pyrkivät omalla toiminnallaan parantamaan syrjäytymisvaarassa olevan maahanmuuttajanuoren mahdollisuuksia työ- ja opiskelupaikkaan. ”Suomalaisessa yhteiskunnassa pärjääminen” tarkoitti siis koulujärjestelmän kohdalla monissa kohdissa omalle itselle sopivan koulutus- ja työelämäväylän saavuttamista.

Kyse oli siis pyrkimyksestä tuottaa elinvoimaisia kansalaisia, jotka osallistuisivat vaurauden tuottamiseen omaehtoisesti ja itseään toteuttaen, mutta samalla yhteiskunnallisen makrotason sääntöjä noudattaen. Mitkään Suomessa toteutettavat ”oman kulttuurin” käytännöt eivät saisi olla ristiriidassa Suomen lain kanssa.

Maahanmuuttajan oma ”kulttuuri” ja henkilöhistoriallinen tausta muodostivatkin riskin tämän tavoitteen toteutumisen kannalta, koska ne eivät sellaisenaan välttämättä sopineet vallitsevaan näkemykseen siitä, millainen suhde yksilöllä tulisi olla koulunkäyntiin, työelämään, peruspalveluihin, sukupuolirooleihin, käsityksiin lasten kasvattamisesta, käsityksiin asumisen tavasta ja käsityksiin siitä, miten vapaa-aikaa kannattaisi käyttää. Kotouttamisen käytäntöjen kautta pyrittiin tekemään mahdolliseksi tilanne, jossa maahanmuuttaja problematisoi omaa asemaansa ja itsen kohdistuvan hallinnan kautta lähtisi elämään normaalia eli edistyneen liberalismiin muodostaman normin mukaista elämää.

Suomalainen yhteiskunta, johon maahanmuuttajien tulisi kotoutua, ilmeni liberaalina sosiaalivaltiona, ja liberaaliin poliittiseen ontologiaan sidoksissa olevana normien kokonaisuutena. Tässä poliittisessä ontologiassa yhteiskunnan perusyksikön muodostaa autonominen, itsestään huolehtiva yksilötoimija joka vapaan aktiivisuuden ja itsetietoisuuden kautta on yhteydessä toisiin ihmisiin, jotka muodostavat lopulta vaurautta ja kaikkien ihmisten hyvinvointia ylläpitävän kokonaisuuden. Monikulttuurisuusohjelmasta löytyy eräänlainen monikulttuurisuuspuhe, joka velvoittaa toimenpiteisiin joilla saavutettaisiin monikulttuurisuuden ideaalinen tila, eli kaikin puolin suvaitsevainen yhteiskunta. Monikulttuurisuuspuheessa edistyneen liberalismiin mukainen yksilö- ja yhteiskuntakäsitys muodostaa normin. Kyse ei tällöin enää olekaan monikulttuurisuudesta, vaan monikulttuurisuudesta liberaalin poliittisen tietomuodostelman eettisyyskäsityksen ja rationaalisuuden viitekehyksessä.

Kaikki hallinnan toimenpiteet, ohjelmat, toimijoiden asemat ja heidän välisensä suhteet perustellaan maahanmuuttajien kulttuurisella erilaisuudella sekä siihen perustuvalla kokemattomuudella ja osaamattomuudella. Toisin sanoen: monet maahanmuuttajien omakseen kokemat käsitykset saattavat muodostaa ristiriidan liberaalin poliittisen ontologian

monikulttuurisuusdiskurssiin, jolloin paradoksaalisesti yhteiskunnassa tapahtuva monikulttuurisuus muodostaa riskin monikulttuurisuuden toteutumisen kannalta.

Tästä syystä näen monikulttuurisuusohjelman sisällään pitämät teknologiat viime kädessä poliittisina teknologioina sekä yhteiskuntaa koskevaan tietoon pohjautuvana vallankäyttönä. Monikulttuurisuusohjelman syrjäytymis- ja monikulttuurisuusdiskurssi käsitteellistää yhteiskunnalliset riskit, lieveilmiöt yksilöiden tapahtamisena edistyneen liberalismin muodostamasta normaliteetista syrjälle. Tällöin tapahtuu niin, että maalitauluksi ei oteta yhteiskuntaa itseään, vaan yhteiskunnalliset haitat ulkoistetaan tiettyihin riskialttiisiin ryhmiin ja yksilöihin. Kun syrjäytymisen ongelma ja riskit ulkoistetaan ”integroitumattomiin” maahanmuuttajiin, monikulttuurisuuspuhunnasta tulee vain yksi niistä useista puhunnoista, joissa annetaan siunaus vallitseville rakenteille.

Tarkastelen seuraavaksi näiden liberaalin poliittisen tietomuodostelman oikeuttamia kansalaisuuden tekniikoiden ja ”riskiryhmän” jäsenten oman itsen tekniikoiden välistä suhdetta. Mielsivätkö nuoret itsensä ja toimivatko he arjessaan liberaalin poliittisen tietomuodostelman mukaisesti?

6. Oman itsen poliittinen ontologia ja minätekniinen itsehallinnan taso: etnografiaosuus

6.1 Tutkimuksen aloittamisen lähtösyöt

Toin teoreettisessa viitekehyksessä esille Ilpo Helénin esittämän kritiikin, joka koskee hallinnan analytiikkaa. Hänen mukaansa huolimatta siitä, että hallinnan analytiikka teoreettisesti korostaa ”itsen hallinnan” merkitystä hallinnan kokonaiskuviossa, se keskittyy sangen usein poliittisten rationaalisuuksien ja ihmisten hallinnan poliittisten teknologioiden välisten dynamiikkojen analyysiin. Helenin mielestä oman itsen poliittisen ontologian tutkimiseen tulisi kiinnittää enemmän huomiota. ”Kysymys on hallinnan analytiikan kyvystä tunnistaa, missä ja millaisessa muodossa

itsen muovaamisen käytännöt ja hallinnan poliittis-hallinnolliset käytännöt kohtaavat toisiinsa törmäten tai toisiaan vahvistaen” (Helen 2004, 231).

Tämä luku on pyrkimys ottaa Helenin esittämä kritiikki huomioon. Kyse on osuudesta, jonka tarkoituksena on tarkastella sitä, millä tavoin kotouttamislain piirissä olevat maahanmuuttajat ovat toimineet niiden käytäntöjen puitteissa, joista kotouttamislaki ja kotouttamisohjelma kertovat. Millaisia vaikutuksia kotouttamistoimenpiteet ovat saaneet maahanmuuttajien piirissä?

Aineistoni on osallistuvan havainnoinnin kautta kerätty etnografinen havaintoaineisto. Olin kaksi kuukautta harjoittelijana maahanmuuttajapalveluiden alaisessa Helmi2-projektissa. Työ piti sisällään hanketoiminnoista raportoimista, mutta myös niihin osallistumista ja ylläpitämistä. Osallistuin pakolaisnuorille tarkoitettuihin läksykerhoihin toukokuussa 2006 neljä kertaa viikossa, lisäksi liikuntakerhoon joka toukokuun perjantai. Lisäksi projektin puitteissa järjestettiin kolme maahanmuuttajanuorten leiriä, joilla olin ohjaajana, lisäksi muutama muu tapahtuma, jotka olivat luonteeltaan juhlatilaisuuksia. Harjoittelun aikana tutustuin pääasiassa lukioikäisiin ja hieman vanhempiin maahanmuuttajanuoriin. Pyynnöistä ja omasta mielenkiinnostani kävin opettamassa lähinnä yhteiskunnallisesti orientoivia oppiaineita kuten historiaa, filosofiaa ja yhteiskuntaoppia myös heidän kodeissaan.

Varsinaisen harjoittelun päättymisen jälkeen olen osallistunut pyynnöstä yhteen maahanmuuttajanuorten kesäleiriretkeen sekä Helmi2-projektin alaiseen kesäkouluun. Syksyllä 2006 olen jatkanut läksykerhoissa käyntiä normaalisti harrastuksena ja jatkanut vierailemista maahanmuuttajanuorten kodeissa. Vierailemiset ovat olleet luonteeltaan sekä opettamista että tavan ystävänä olemista.

Keräsin havaintoaineistoni sekä niiden projektitoimintojen puitteissa, joihin olin työni vuoksi velvoitettu että niissä vapaa-ajan epämuodollisissa tilanteissa, joissa olen viettänyt aikaa maahanmuuttajanuorten kanssa. Etnografisen havaintoaineiston kerääminen alkoi varsinaisesti 20.5.2006, jota ennen olin selittänyt työnantajalleni graduni aiheen sekä tutkimukselliset tavoitteeni sekä saanut luvan käyttää harjoitteluani yhteiskuntatieteellisiin tarkoitukseen. Kun sain samalla viikolla luvan muutamalta luotettavaksi katsomaltani pakolaisnuorelta käyttää heidän kanssaan käymiäni keskusteluja gradussani, aloin toukokuun lopussa liittää myös näitä keskusteluja ja havaintoja havaintopäiväkirjaani. Pakolaisnuorilta saamani luvat ovat suullisesti hankittuja. Koko aineisto on siis muodostunut ajalla 2.5.2006- 15.9. 2006. Vaikka olen ollut syyskuun 2006 jälkeenkin yhteydessä Jyväskylässä asuviin pakolaisnuoriin, en ole enää kerännyt aineistoa.

Ihmiset, joiden parissa toimin aktiivisimmin, ovat 17-25 vuotiaita pakolaisnuoria, jotka ovat saapuneet Jyväskylään vuosien 2001-2002 aikana. Osa toimijoista on ollut Jyväskylässä keväällä 2006 seitsemän vuotta. Ihmiset ovat kotoisin Afganistanista sekä Irakin ja Iranin alueilta. He ovat

”etnisesti” afgaaneja ja kurdeja. Havaintoaineistoon ja koko tulkintakenttääni ovat kuitenkin vaikuttaneet kaikki toimijat, jotka ovat olleet tekemisissä Helmi2-projektin kanssa. Tällöin kokonaiskuvan muotoutumiseen ovat vaikuttaneet myös suomalaiset maahanmuuttajapalveluiden työntekijät sekä ne yli 50 pakolaisnuorta, jotka ovat kotoutumisprosessissa ja kotoisin Afganistanin, Iranin ja Irakin lisäksi myös Burmasta ja Burundista. Heidän ikänsä vaihtelee kahdeksasta ikävuodesta n. 25 vuoteen. Varsinaiset havaintojen raportoinnit keskittyvät kuitenkin afgaaneihin ja kurdeihin, koska huolimatta burmalaisten lisääntyvästä määrästä Jyväskylässä, pääsin käytännössä vain afgaani- ja kurditaustaisten kanssa ”syvempiin” väleihin.

6.2 Oma asemani tutkijana, aineiston luotettavuuden pohdinta ja etnografisen tutkimuksen eettiset kysymykset

Tutkimustehtävä, joka liittyy maahanmuuttajanuorten ”minätekniikoiden” suhteuttamiseen monikulttuurisuusohjelmassa ilmaistuihin hallinnan päämääriin on erittäin vaativa, koska se edellyttää vakaan luottamuksen saavuttamista maahanmuuttajanuorten parissa, joka on jo lähtökohtaisesti hieman hankalasti tavoitettava ryhmä. Luottamuksen saavuttaminen edellyttää mielestäni aikaisemmin muodostunutta tietotaitoa siitä, millä tavoin maahanmuuttajien kanssa yleisesti kannattaa puhua ja toimia.

En ensin ajatellut kerätä etnografista aineistoa juuri lainkaan. Muutaman sattumuksen ja keskustelun jälkeen päätin kuitenkin toukokuun puolivälissä 2006, että kvalitatiivisen aineiston kerääminen kannattaa aloittaa. Tämä muutos johtui siitä, että koin saavuttaneeni maahanmuuttajanuorten parissa luottamusta, jota gradutasolla toimivien ihmisten on yleensä mahdotonta saada. Minusta tuntui, että minulle puhuttiin kuin tavalliselle ystävälle. Tällöin heräsi sosiologinen mielenkiinto sekä tunne, että jokainen itseään kunnioittava sosiologi ryhtyy keräämään aineistoa samanlaisessa tilanteessa.

Näistä syistä tutkijaneettiset kysymykset nousivat esiin jo sangen varhaisessa vaiheessa. Tunne siitä, että olen toisten ihmisten sosiologinen hyväksikäyttäjä, oli läsnä koko ajan. Muutaman ”mediaseksikkään” havainnon jälkeen olin lopettaa koko aineistonkeruun ja etnografia-aineiston käytön tutkimuksessani. Tämä johtui siitä, että koin vastenmieliseksi kuulumiseni niiden suomalaisten joukkoon, jotka käyttävät toisten elämää omien tieteellisten, egoististen, sosiaalisten ja poliittisten tarpeidensa tyydyttämiseen. Päätin kuitenkin jatkaa etnografiaa, koska maahanmuuttajia käytettäisiin aina joka tapauksessa poliittisesti ja tieteellisesti hyväksi, tein tutkimuksen tai en. Omalla osallistumisellani minulla on mahdollisuus tehdä voitavani sen eteen, että maahanmuuttajuutta käsiteltäisiin jatkossa monikerroksisemmin, ja että kotoutumispoliittinen keskustelu tulisi asianmukaisemmaksi, kriittisemmäksi ja vähemmän essentialistiseksi.

Etnografisessa tutkimuksessa on yleensä korostettu kolmea tutkijan etiikkaan liittyvää seikkaa, jotka tulee ottaa huomioon. Ensinnäkin tutkimuksen kohteilta tulee saada suostumus, toiseksi heitä tulee suojata riskeiltä ja kolmanneksi heidän yksityisyyttään ja arvokkuuttaan tulee suojella (Murphy&Johansen 1990, sit.Tiilikainen 2002, 109). Ruth Krufeldin (1998, 24; sit. Tiilikainen 2002, 109) mukaan suostumuksen käsite on kuitenkin ongelmallinen: vaikka tutkija saisikin tutkittavilta suostumuksen, tutkittavat eivät välttämättä ymmärrä mihin kaikkeen heidän antamaansa tietoa voidaan käyttää. Tämä on todellinen ongelma erityisesti maahanmuuttajia tutkittaessa, koska väärinymmärrysten riski kasvaa silloin kun tutkija puhuu äidinkielellään mutta tutkittava ei. Lisäksi Marja Tiilikaisen mukaan ”informanttien elämäntilanteen muuttuessa myös se, mitä voidaan katsoa heitä mahdollisesti vahingoittavana tietona, voi myös muuttua” (Tiilikainen 2002, 109). Koen, että muutaman informantin elämäntilanteessa tapahtui monenlaisia muutoksia hyvinkin lyhyen ajan sisällä. Tästä syystä suostumukseen ja riskeiltä suojaamiseen liittyy tutkimuksessani monia ongelmakohtia.

Tutkimukseni tarkoitusta oli muutoinkin hankala selittää tutkittaville, koska yhteiskuntatieteelliset ja muutkin yhteiskuntaa koskevat käsitteet saattoivat olla heille koko lailla vieraita mielestäni selkeästä selittämisestä huolimatta. Tehdäkseni itseni ymmärrettäväksi viittasin tutkimusta tehdessäni useimmiten Helmi2-projektiin ja sen koordinaattoriin Lahcen Abahassineen, koska hän ja hänen toimenkuvansa oli tuttu kaikille tutkittaville. Ilmaisoin tutkimukseni liittyvän ”valtaan ja erilaisiin hankaliin kysymyksiin sellaisessa työssä mitä Hassinen ja muut työntekijät maahanmuuttajapalveluissa tekevät”. Tulevaisuudensuunnitelmiani koskeviin uteluihin vastasin siten, että ”yritän päästä tekemään samanlaista työtä kuin ’Hassinen’”. Huolimatta oman teoriapositioni antiessentialistisuudesta kerroin nuorille myös tutkivani ”kulttuurien kohtaamisia ja konflikteja”, koska tämä puhumisen tapa näytti tulkintani mukaan ymmärrettävältä. Eräs informantti koki aiheen tärkeäksi ja halusi että aihetta tutkitaan.

Samalla olen varma, että olen ollut silloin tällöin tilanteissa, joissa tutkittava ei ole tiedostanut sitä, että olen tutkija. Täysin tutkittavien suostumuksesta tutkimuksen suhteen ei siis voida varmistua. Tein kuitenkin kaiken voitavani sen suhteen, että informantit ystävyys-suhteesta huolimatta tiedostavat oman asemansa tutkijana.

Kaikkein tärkeimmäksi tutkijan eettiseksi asiaksi koin tutkittavien suojaamisen mahdollisilta riskeiltä. Pakolaistaustaisten maahanmuuttajien yhteisö on Jyväskylässä äärimmäisen pieni. Monet tutkimukseeni osallistuneet informantit sanoivat, että toiset maahanmuuttajat lähipiirissä, sekä nuoret että vanhemmat ihmiset, juoruavat heistä ja seuraavat heidän tekemisiään erittäin paljon. Informantin mukaan tietyt ihmiset myös kertovat tietoisesti tietoonsa saamiaan arkoja salaisuuksia toisen ihmisen vanhemmille motiivinaan vahingon tuottaminen ihmiselle jota vihaa. Monien pakolaisnuorten arkielämä vaikutti sangen jännitteiseltä, ja he ilmaisivat suoraan salaavansa monia arkeensa ja ihmissuhteisiinsa liittyviä asioita omalta lähipiiriltään ja vanhemmiltaan erilaisten seurausten pelossa. Jotkut kokivat myös aidoksi uhaksi henkilökohtaiselle elämälleen sen, että vanhemmat lähettäisivät jälkikasvunsa takaisin lähtömaahan. Erään informantin lähipiirissä oli tapahtunut siten, että Turussa asuva perhe oli palannut lähtömaahan mukanaan yläasteikäiset lapset, jotka olivat eläneet koko ikänsä Suomessa. Syynä lähtöön oli ollut Suomen liiallinen vapaamielisyys. Muun muassa Messengeriä käyttämällä informantti oli kommunikoinut perheen lasten kanssa ja saanut kuvan, että lähtö vanhempien lähtömaahan oli traumaattinen kokemus. Kyseisen informantti oli myös sanonut riidelleensä isänsä kanssa henkilökohtaiseen elämään liittyvistä asioista, jolloin isä oli uhannut lähettää hänetkin takaisin lähtömaahan. Ottaen huomioon heidän lähipiirissään tapahtuneet muutokset, on mahdollista että informantti koki isänsä uhkailun todellisena.

Edellä mainituista syistä pyrin turvaamaan tutkittavien anonymiteetin. Päätin luopua tekaistusta nimistä, koska Marja Tiilikaisen mukaan joidenkin tutkimusten yhteydessä käytettyjä keksittyjä nimiä on luultu tutkittavien oikeiksi nimiksi (Tiilikainen 2002, 110). Olen myös pyrkinyt tekemään ihmisten toimintaa koskevat kuvailut siten, ettei yksittäistä ihmistä ole tutkimuksesta mahdollista tunnistaa. Tietyt liian sensitiivisinä pitämäni tiedot olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle.

Aineiston luotettavuudesta: oma toimintani ja asemani on mahdollisesti vaikuttanut siihen mitä nuoret sanovat tai kuinka he toimivat. Kun toimin suomalaisena ihmisten parissa, joiden kielitaito, elämäntilanne, kodin ja vapaa-ajan suhde ja monet muut tekijät ovat hyvin erilaisia, on turha väittää että pystyisin koskaan saavuttamaan tutkittavien parissa asemaa, jossa en olisi jollain tavoin ulkopuolinen. Läsnaoloni ja olemisen tapani vaikuttaa varmasti hyvin runsaasti siihen, millä tavalla ihmiset kanssani toimivat ja mitä he minulle kertovat. Olen pyrkinyt aineiston keruun aikana

muokkaamaan positiotani siten, että oma olemukseni ei vaikuttaisi liikaa nuorten toimimisen tapaan.

Väitän, että tällaisessa tutkijaposition hälventämisessä, luottamuksen saavuttamisessa nuorten keskuudessa ja nuorten kertomusten luotettavuuden lisäämisessä etnografinen metodi on varmempi väline kuin haastattelu. Ensinnäkin jatkuvan arkisen kanssakäymisen ja tutuksi tulemisen myötä ihmiset eivät suhtaudu tutkijaan tai ”cooliiin” läksykerho-ohjaajaan enää ulkoisten ominaisuuksien kautta, vaan sosiaaliseen siteeseen tulee normaalin ystävyysuhteen piirteitä. Pitkän kanssakäymisen jälkeen tutkittavat tottuvat olemukseeni. He eivät pysty esittämään tietynlaista roolia tai valehtelemaan merkittävästi, koska kykenisin joka tapauksessa erottamaan onko informantti tosissaan vai ei: ero ”normaaliin” käyttäytymiseen on aina havaittavissa. Toisaalta tarve esittää tietynlaista ihmistä hälvenee silloin, kun olen informantille tuttu ja turvallinen ihminen. Tällöin tutkittavan saa helpommin puhumaan tutkimukseen liittyvistä asioista.

Etnografinen havainnointi myös mahdollistaa maahanmuuttajien elämäntapojen kokonaisvaltaisemman havainnoinnin haastattelun sijaan. Havainnoinnin aikana voi tapahtua monia pieniä mikrotason ilmiöitä ja tapahtumia, joita haastattelun keinoin ei saa kaivettua esiin. Vaikka haastattelu olisi kuinka hyvin rakentunut ja sujuva, havainnointi aidossa toimintaympäristössä tuo kokonaisvaltaisemmin esiin sen, millä tavalla ihmiset ”oikeasti” toimivat, millaisiin käyttäytymismalleihin he sitoutuvat ja kuinka he kohtelevat toisiaan.

Itseni tutuksi tekemisessä Helmi2-projekti ja siinä tehtävä työ auttoivat erittäin paljon. Varsin epämuodollisen läksykerhotoiminnan myötä myös toiminta läksykerhon ulkopuolella oli mahdollista jo muutaman viikon tutustumisen jälkeen. Ihmisiin tutustuminen oli intensiivistä, koska tapasin heitä alussa neljä kertaa viikossa kahden tunnin tapaamisissa. Tämän jälkeen normaali tutustuminen oli sängen helppoa.

Vietin tutkimieni ihmisten parissa sängen normaalia elämää musiikkia kuunnellen, aterioiden ja keskustellen. Sosiaalisissa tilanteissa minuun suhtauduttiin pääosin suomalaisena opiskelijana. Paikoin minusta käytettiin ilmaisuja ”hevari”, ”tatuointimies” ja ”pitkätukka”, mutta ilmaisujen käyttöyhteys oli sellainen, johon kuului humoristinen suhtautuminen harrastuksiin ja inhimilliseen olemukseen. Tietyt ihmiset puhuivat minusta myös opettajana ja ”opena”, mutta en käyttänyt heitä tutkimuksessani koska en kokenut luottamuksen määrän olevan riittävä. Kyseiset ihmiset olivat yläasteikäisiä tyttöjä, joiden elämäntapoihin luottamuksellinen sisään pääseminen olisi ollut lukuisista eri syistä täysin mahdotonta.

Tulkintani mukaan saavutin hyvin niiden ihmisten luottamuksen, joiden parissa toimin. Kun tutkija lunastaa paikkansa tutkittavien parissa, myös tutkittavan käytöksestä tulee luotettavaa. Tutkimuksen aikana ilmeni ”syvempiä” tilanteita, joissa minulle kerrottiin asioita, joita ihmiset

normaalisti kertovat ystävilleen. Minulle myös uskouduttiin tietyissä asioissa. Tällaisissa tilanteissa oma vastuullisuuteni tutkijana korostui, enkä ole ottanut graduun mukaan sellaista sensitiivistä tietoa, joka voisi olla tutkittavalle vahingollista.

Mistä verrattain helposti saamani luottamus johtui? Tulkintani mukaan tähän oli useita syitä. Ensinnäkin se saattoi johtua siitä, että aiempien maahanmuuttajakontaktien vuoksi osasin jo kommunikoida vähäisen kielitaidon omaavien maahanmuuttajien kanssa suomen kielellä siten, että kommunikaatio sujui ymmärrettävästi ja hyvässä hengessä. Tähän monet muut läksykerho-ohjaajat eivät aina havainto mukaan pystyneet. Niinpä minusta tuli jossain määrin ”suosittu” ohjaaja läksykerhossa. Lisäksi monet ohjattavat kokivat, että tiesin koealueeseen liittyvistä asioista paljon, joten opettaminen sujui tästä syystä mutkattomammin.

Eräs luottamusta lisännyt tekijä oli myös se, että olin yksi hyvin harvoista miehistä, joka toimi intensiivisesti läksykerhon parissa, jolloin monet pojat kokivat olonsa kanssani huomattavasti rennommaksi. Yksi luottamusta lisännyt tekijä oli myös se, että olemukseni ilmeisesti vaikutti nuorten mielessä rennolta ja jossain määrin ”coolilta”. Tätä vaikutelmaa edistivät luultavasti ensinnäkin molemmissa käsissäni olevat huomiota herättäneet, suurehkot ja värikkäät tatuoinnit. Myös tapani puhua äänekkäästi ja vitsailten tuntui herättävän nuorissa samastumisen tunteita.

Vaikka tutustuminen saattoikin olla intensiivistä ja nopeaa, se oli gradun teon kannalta äärimmäisen haastavaa. Touko- kesäkuussa 2006 en koskenut graduun pitkällä tikullakaan, koska yleensä menin kahdeksalta töihin ja tulin usein vasta yhdeksän-kymmenen aikaan illalla kotiin. Tämä johtui tavallisesta työpäivästä, läksykerhoista ja niiden jälkeään sovituista ”hengailuista” nuorten kanssa. Myös jatkuva keskustelu ns. ”selkosuomella” on stressaavaa ja vaikeampaa kuin puhe esim. englanniksi, koska oman itsensä ymmärrettäväksi tekemiseen tuli kiinnittää jatkuvasti erityistä huomiota. Tämä taas johtuu siitä, että omalla äidinkielellä puhuttaessa lipsahtaminen vaikeisiin lauserakenteisiin, idiomeihin, synonyymeihin, metaforiin ja harvinaisiin sanoihin tapahtuu lähes huomaamatta. Nuorten kanssa jouduin myös usein tilanteisiin, joissa en kokenut olevani lainkaan oma itseni, mutta jouduin esittämään ”coolimpaa” kuin oikeasti olen, koska liiallinen intellektuellisuus olisi saattanut pudottaa pohjan samastumiselta sekä yhdenvertaiselta kommunikoinnilta.

Mielestäni oma positioni tutkijana oli toimiva, ja toi tiettyjä etuja aineistonhankintaan. En ole nuorten lähiomainen tai muu lähipiirin edustaja, jolla siteidensä vuoksi olisi velvollisuus tai tarve kertoa käymistämme keskusteluista niille tahoille, joille nuori ei itse halua, esimerkiksi vanhemmille. Niinpä minulle oli mahdollista puhua luottamuksellisesti. En ollut myöskään viranomaisasemassa nuoriin nähden enkä sanottavasti heitä vanhempi, joten minulle pystyi puhumaan kuin ystävälle. Lähes samaan ikäluokkaan kuulumisesta oli myös se etu, että

havainnointia pystyi harjoittamaan tilanteissa, jotka ovat luontevia saman ikäryhmän edustajille: esimerkiksi keski-ikäisen ihmisen kanssa nuoret olisivat todennäköisesti tunteneet olonsa ahdistavammaksi.

Samalla olen tietoinen aineistoni puutteista. Tutkimani ihmiset ovat lähinnä nuoria. Koko prosessi on sängen erilainen niillä ihmisillä, jotka tulevat ikääntyneinä Suomeen. Tämä johtuu heidän roolistaan perheessä vanhempina tai isovanhempina, roolistaan omassa yhteisössään lähtömaassa ja sosiaalipoliittisesta roolistaan huoltajina, joilla on Suomessa vastuita ja velvollisuuksia.

Nuoriin maahanmuuttajiin keskittyminen on perusteltua teoriani näkökulmasta muun muassa siksi, että erilaiset sosiaaliset jännitteet ovat nuorilla moninaisempia. Yhtäältä heiltä vaaditaan ”suomalaisen yhteiskunnan” normien mukaista käyttäytymistä koulunkäynnin, ikätoverien toiminnan ja harrastusten kautta. Samaan aikaan heidän vanhempiansa edustamat normit ja ”kulttuurisina” pidetyt arvot voivat kamppailla hyvinkin paljon sekä nuorten omien että ”suomalaisessa yhteiskunnassa” ilmenevien arvojen kanssa. Lisäksi nuorilla muodostuu jännitteitä suhteessa niihin suomalaisiin ryhmiin, joilla on omat pienois- ja vastakulttuurinsa joissa pidetään tai ei pidetä maahanmuuttajataustaisista nuorista ja ”suomalaisen yhteiskunnan” virallisista säännöistä. Osa nuorista oli näet joutunut rasistisesti motivoituneen kiusaamisen kohteeksi, ja osaa oli myös pahoinpidelty. Maahanmuuttajanuoret ovat tällä tavoin monien erilaisten sosiaalisten vaatimusten, intohimojen ja normistojen rajamaastossa.

Nuoriin keskittymistä voi perustella myös teoreettisen viitekehysten ja sen avulla tehdyn kotouttamisohjelman analyysin perusteella. Kotouttamisohjelmaa tarkastellessa näytti siltä, että nuoret muodostavat eräänlaisen erityisriskiryhmän jo muutoinkin riskiryhmäksi miellettyjen kotouttamistoimenpiteisiin oikeutettujen maahanmuuttajien joukossa. Tästä syystä nuoriin maahanmuuttajiin keskittyminen tuo monipuolisemmalla tavalla esiin mahdolliset kotoutumisen hallinnan rationaalisuuksien ja tekniikoiden yhtymäkohtia ja ristiriitoja suhteessa oman itsen poliittiseen ontologiaan ja minätekniikoihin.

Varsin usein maahanmuuttajanuorten vanhemmilla voi olla hyvinkin paljon valtaa lapsiinsa nähden, vaikka lapset olisivat jo täysikäisiä. Niinpä maahanmuuttajien vanhempien sivuuttaminen etnografisessa havainnoinnissa on erittäin suuri tutkimuksellinen että tutkimuseettinen ongelma. En juurikaan päässyt tilanteisiin, joissa olisin voinut seurata nuorten arjen perhe-elämää siten, että vanhemmat olisivat paikalla. Havaintoni rajoittuivat Helmi2-projektin toimintoihin kuten leireihin ja läksykerhoihin, vierailuihin nuorten kotona vanhempien poissa ollessa, heidän vierailuihin kotonani sekä satunnaisiin tapaamisiin Jyväskylän keskustassa. Tutkimuksellinen ongelma syntyy siitä, että vanhempien rooli nuorten oman itsen poliittisessä ontologiassa näyttää nuorten itsensä ilmaisemien mielipiteiden, kertomusten ja näkökulmien kautta. Vanhemmilla ei ole ollut

mahdollisuutta kommentoida tai esittää omaa näkökulmaansa asioissa, joissa heidän roolinsa on kuitenkin suuri. Tällöin on mahdollista, että vanhemmista tulee nuorten näkökulman kautta väritynyt kuva. Niinpä tämä tutkimuksellinen ongelma on samalla tutkimuseettinen ongelma: vanhemmilla ei ole mahdollisuutta puolustautua heihin mahdollisesti kohdistuvaa kritiikkiä kohtaan ja tuoda esiin niitä vaikutusvoimia ja näkökulmia, jotka voivat olla heidän toimintansa taustalla. Niinpä etnografiaisuus ei ole eikä voi olla puolueeton kuvaus kaikkien maahanmuuttajien ”todellisuudesta”, vaan ennemminkin kuvaus niistä risteymäkohdista, vaikutusvoimista, kamppailuista ja kokemuksista, joiden keskellä maahanmuuttajanuoret elävät ja kuinka he oman positionsa kokevat näiden erilaisten vaatimusten, odotusten ja rationaalisuuksien keskellä, joita yhtäältä esittävät heidän oma perheensä ja lähipiirinsä, toisaalta suomalaiset viranomaiset ja kolmanneksi ”epäviralliset” suomalaiset toimijat.

Millä tavalla olen tutkimuksessani tilivelvollinen maahanmuuttajanuorten perheitä kohtaan? Kuinka voin säilyttää neutraaliuteni tilanteessa, joka on luonteeltaan monikerroksinen ja valtasuhteilla täytetty? Millä tavoin minun tulisi raportoida tutkimuksen tuloksista?

Raportoin tulokset tavalla, jonka koen mielekkääksi suhteessa tutkimuskysymykseeni ja teoreettisen viitekehyksen toimijuutta koskeviin oletuksiin. Osuus vastaa siis kysymykseen: ”millä tavoin maahanmuuttajanuoret toimivat suhteessa monikulttuurisuusohjelmassa ilmeneviin hallintakäytäntöihin ja poliittisiin rationaalisuuksiin ja millaiset tekijät heidän elämäkäytännöissään ja arjessaan tukevat tai ovat ristiriidassa näiden poliittisten rationaalisuuksien ja käytäntöjen kanssa?”. Näin ollen on mahdollista, että maahanmuuttajanuoret itse sekä heidän vanhempansa ja lähipiiri suhtautuvat kriittisesti tähän tutkimukseen, koska saatan tuoda esiin asioita jotka eivät näytä maahanmuuttajia heidän toivomassaan valossa. Kritiikki on kuitenkin aina tervetullutta.

Olen näet sitoutunut näkemykseen, etten voi raportoida tuloksia sen mukaan, millaiset tulokset saattaisivat miellyttää joko maahanmuuttajanuoria, heidän vanhempiaan tai viranomaisia. Tällöin näet joutuisin valehtelemaan itselleni ja jättämään syrjään juuri niitä näkökulmia, mitkä teoreettisesti ja sosiologisesti voivat olla uutta luovia ja mielenkiintoisia. Raportoin tuloksista sen kokonaiskuvan mukaan, mikä itselleni tutkijana on muodostunut. Maahanmuuttajayhteisö näytti Jyväskylässä kokemukseni mukaan erittäin moninaiselta ja monikerroksiselta, ja tällöin jää aina jotain kertomatta ja kuvaamatta. Gradutasolla ei ole mahdollista tehdä täydellistä, kunnianhimoista etnografista tutkimusta jossa voisin seurata nuorten elämää yli vuoden pituisia jaksoja. Niinpä tämä tutkimukseni on vasta alkupiste ja opinnäyte, josta myöhemmin on toivottavasti mahdollista jatkaa kokonaisvaltaisemmin, rikkaammin ja vähemmän virheitä tehden.

6.3 Oman itsen poliittisen ontologian ja kotouttamispolitiikan väliset punoutumiset ja purkaumat

Erityisesti kotouttamislain piirissä olevat maahanmuuttajat voivat joutua muuttamaan radikaalistikin käsityksiään esimerkiksi siitä, millainen on yksilön ja yhteisön välinen yhteiskunnallinen suhde. Kyseiset henkilöt tulevat usein yhteiskunnista, joissa työllä, opiskelulla ja yhteiskunnallisella aktiivisuudella on varsin erilainen merkitys ja sisältö kuin mitä niillä Suomessa tarkoitetaan. Lisäksi näissä yhteiskunnissa toimivien ihmisten perhekäsitys voi olla sangen erilainen: esimerkiksi isän mahdollisuudet päättää lastensa tulevaisuudesta ovat Suomessa ja Afganistanissa sangen erilaiset. Lisäksi Afganistanin ja Myanmarin (Burma) kaltaisissa maissa naisten mahdollisuudet osallistua työntekoon tai järjestötoimintaan ovat varsin erilaiset kuin Suomessa. Myös järjestöjen tavoitteet voivat poiketa toisistaan sangen paljon. Kyseisissä yhteiskunnissa myös käsitykset siitä, missä määrin ihminen voi olla autonominen suhteessa perheeseen, sukuun ja lähiyhteisöön vaihtelevat suuresti. Näiden käsitysten muuttaminen yhteensopiviksi kotouttamislain tarkoituksien kanssa edellyttää sekä omaa minuutta koskevaa pohdintaa että paikoin hyvin vaikeita ristiriitoja ja valintoja.

Toisaalta jotkut käytännöt ja käsitykset saattavat hyvinkin sopia yhteen ja tukea kotoutumista siinä mielessä kuin se kotouttamislaissa määritellään. Kaikki tämä problematiikka riippuu siitä, minkälaisessa positiossa kotoutuva maahanmuuttaja kotoutumisen valtasuhdeverkossa on: mitä hän on lähtömaassaan tehnyt, mihin arvoihin hän on sitoutunut, millä tavoin hänen lähiyhteisössään arvostetaan ”suomalaista yhteiskuntaa”, millainen muu henkilöhistoria hänellä on ja kuinka hänet otetaan Suomessa vastaan. Vaikka kotoutumisprosessissa on kotouttamislain määritelmässä kyse ”yksilöllisestä kehityksestä”, on ympäröivällä yhteisöllä ja sosiaalisella piirillä sekä omalla menneisyydellä suuri merkitys sen suhteen, millaisia muotoja tämä kehitys saa.

Tarkastelen tässä luvussa sitä, millaista kotoutumista maahanmuuttajanuorten parissa on tapahtunut oman havainnointini perusteella. Tarkastelen siis yhtäältä sitä, millä tavoin kotouttamisohjelmassa mainitut ohjelmalliset hallintakäytännöt näkyvät nuorten arjessa vai näkyvätkö lainkaan: näkevätkö nuoret itsensä kotouttamisohjelmassa esiin tulleen yksilösubjektin mukaisina, ja millainen merkitys heihin kohdistuvilla hallintakäytännöillä on heille itselleen? Tarkastelen myös sitä, millaista ei-suunnitelmallista kotoutumista nuorten kohdalla on tapahtunut: tarkoitan tällä sellaisten roolimallien ja ajatusmaailmojen hyväksymistä, jotka monet voivat nähdä

tyypilliseksi osaksi ”suomalaista” tai ”afganistanilaista” kulttuuria, mutta jota kotouttamisohjelman näkökulmasta ei haluttaisi nuorten kohdalla missään nimessä tapahtuvan. Tarkastelen myös niitä mahdollisia valtakäytäntöihin liittyviä arvoristiriitoja, joita voi syntyä erilaisten perhekäsitysten ja roolikäsitysten tömähdellessä toisiinsa: näitä ristiriitoja voi tapahtua sekä suomalaisten ”kotouttajien” ja maahanmuuttajien välillä, että myös maahanmuuttajien omien yhteisöjen ja perheiden sisällä. Jaottelen nämä erilaiset kotoutumisen problematiikat omien väliotsikoidensa mukaan.

6.4 Kotouttamisohjelman käytäntöjen ja yksilötason käytöksen suhde

Virallisilla kotouttamistoimenpiteillä kuten projekteilla oli havaitsemani mukaan vaikutusta siihen, millä tavoin nuoret toimivat. Vaikutuksen määrä, laatu ja suunta oli kuitenkin sangen vaihtelevaa. Samaan aikaan nuoret olivat omaksuneet runsaan määrän sellaisia ”suomalaiselle yhteiskunnalle” ominaisia käyttäytymistapoja, jotka eivät olleet kotouttamistoimenpiteiden tulosta.

Tarkastelen seuraavaksi neljää pakolaisasemassa olevaa afgaanipoikaa, jotka ovat iältään 17-19 vuotiaita, ja jotka ovat tulleet Jyväskylään keväällä 2002. Annan heille nimet Poika1, Poika2, Poika3 ja Poika4.

Poika1 ja Poika2 kuuluivat ns. Reppuryhmään, joka on Huhtaharjun koululla toimiva erikoisryhmä maahanmuuttajanuorille, joilla on erityisiä vaikeuksia suoriutua peruskoulusta normaalin opetussuunnitelman mukaisesti. Reppu-ryhmän toimintaan kuuluvat muun muassa erityiset omaa identiteettiä käsittelevät tunnit. Vaikka kyseiset pojat olivat näin ollen sangen monien ohjelmallisten hallintatoimenpiteiden kohteena, he eivät välttämättä mieltäneet näiden hallintatoimenpiteiden tavoitteita samalla tavoin kuin ”hallinnon” edustajat. Omissa silmissäni näytti siltä, että he tulkitsivat ja käyttivät omaa positiotaan hallinnan keskellä hyväkseen monin, luovin tavoin.

Varsin suuri osa Poika1:n ja Poika2:n arjesta näytti kuluvan Jyväskylän ydinkeskustassa Forumin ja kompassin läheisyydessä ”hengailleen”. Heidän oma maahanmuuttaja- asemansa näytti olevan eräänlainen voimavara, jolla oli mahdollista kerätä sosiaalista statusta toisten nuorten keskuudessa. Tämä näkyi muun muassa silloin, kun he hakivat kontaktia erityisesti ostoskeskus Forumissa ja Kompassilla tavattaviin arviolta 13-15-vuotiaisiin suomalaistyttöihin. Poika1 ja Poika2 olivat monen suomalaisnuoren silmissä ”cooleja” ihmisiä, ja usein näytti siltä että suomalaisnuoret kilpailivat heidän suosiostaan.

He kävivät läskykerhoissa huomattavasti harvemmin kuin Poika3 tai Poika4. Lisäksi silloin kun he kävivät, heidän pääorientaationsa oli ystävien tapaamisessa, syömisessä ja tyttöjen kuvien katselussa internetin irc-galleriasta. Silloin kun heitä yritti patistaa opiskeluun tai ylipäänsä hiljaa olemiseen, he joko lähtivät pois tai ryhtyivät vitsailemaan. Vain harvat ohjaajat saivat heihin kunnollista kontaktia. Itsekin jouduin pinnistelemaan kontaktin saamiseksi, ja tämä täytyi tehdä erilaisin elein, asennoin ja tavoin, joilla osoitin olevani kova ja ”cool” tyyppi.

Kotouttamisohjelman OKSA-koulutusta kuvaavassa kohdassa ilmaistaan seuraavaa:

” Tiedotus Oksassa opiskelevien maahanmuuttajien saamista tuista olisi tarpeen ainakin matkalipun myöntämisen kannalta, sillä 5:ttä kilometriä kauempaa tulevalle alaikäisellä oppilaalla on oikeus matkalippuun, mikäli hän ei ole kotoutumistuen piirissä. Jotkut oppilaat ovat yrittäneet aivan tietoisesti saada kaksinkertaista tukea esimerkiksi matkustukseen. Myös käsitys kotoutumistuen saannista mihin vain tarkoitukseen on joillain nuorilla vääristynyt ja tuen runsaudella lisäksi kehuskellaan koulussa. Tällaisten nuorten koulutus ja ohjaus olisi tärkeää, jottei heidän toimintansa tulehduttaisi oppilaiden välejä yleisemminkin.” (kotouttamisohjelma 2006, 28)

Vaikka Poika1 ja Poika2 eivät ole Oksa-koulutuksen piirissä, heidän käyttäytymisensä suhteessa yhteiskunnallisiin tukiin oli varsin samanlaista kuin Oksa-koulutusta kuvaava kohta ilmaisee. He eivät nähneet, että rahaa tulisi käyttää niiden asioiden edistämiseen, joihin kotouttamislaki kotoutumistuen määrittelee. Usein vaikutti siltä, että he olivat huijanneet vanhemmiltaan rahaa esimerkiksi kännyköihin ja merkkivaatteisiin. Toisaalta tällainen rahankäyttö voidaan nähdä hyvin rationaalisenä sen kannalta, että he saisivat uskottavan aseman muiden nuorten parissa: kännykät ja merkkivaatteet ovat usein ikätovereiden parissa tehokkaampi sosiaalisen aseman saavuttamisen väline kuin koulumenestys. Toisin sanoen kotoutumistuen käyttäminen merkkivaatteisiin on rationaalista rahankäyttöä sen kannalta, että nuori kotoutuu ikätoverien ihannoimaan nuorisokulttuuriin.

Nuoret käyttivät omaa maahanmuuttajan ja kotoutujan subjektipositiotaan myös siten, että sen avulla pyrittiin määrittelemään oma asema positiivisesti tilanteissa, joissa heille annettiin palautetta. Eräänlainen ”rasismijokeri” oli varsin usein käytössä silloin, kun nuoria pyydettiin

problematisoimaan omaa käyttäytymistään: hankala tilanne johtui erityisesti Poika1:n mukaan usein siitä, että palautteenantaja oli ”rasisti”, ei se että omassa käyttäytymisessä olisi jotain vikaa.

Varsin usein tilanteissa, joissa muistutin Poika1:tä toisten huomioonottamisesta, hän valitti että häneltä vaaditaan enemmän kuin muilta koska hän ei ole suomalainen. Tyypillinen tilanne oli seuraavanlainen tapaus: Eräällä burmalaistytöllä oli syyskuussa 2006 eräässä läksykerhossa mukana suolakeksejä, ja Poika1 huudahti ”Anna se pussi tänne!”. Tyttö sanoi ”pyydä kauniimmin”, johon Poika1 vastasi että ”pää kiinni!”. Muistutin häntä peruskohteliaisuussäännöistä. Hän puolestaan pyrki kääntämään tilanteen siten, että hän oli uhri ja silmätikku.

Läksykerhoissa varsin monet läksykerho-ohjaajat tekivät tuttavuutta maahanmuuttajanuoriin, ja ”kahden kulttuurin välissä olemisen” problematiikka oli suosittu puheenaihe. Nuoret puhuivat tällaisesta problematiikasta varsin mielellään. Samalla oli havaittavissa että monille nuorille oma maahanmuuttaja-asema oli oiva väline päästä eräänlaiseksi sosiaalisen kentän keskipisteeksi, ihmiseksi josta ollaan kiinnostuneita ja jota kuunnellaan lähes haltioissaan.

Tämä saattoi olla yhtäältä konkreettinen esimerkki siitä, miten ”voimavaraistumista” tapahtuu arkitasolla, mikä on Helmi2-projektin ja kotouttamislain tavoite. Samalla sosiaalisten tilanteiden kehittyminen siten, että maahanmuuttajanuori on eräänlaisena keskipisteenä, saattoi johtaa vaikutuksiin, joita kotouttamisohjelman kirjoittaneet tahot tuskin haluavat edistää.

Kun nuori oli sosiaalisen kentän keskipisteenä, hänelle näet saattoi tulla vaikutelma siitä, että keskustelujen tuleekin kulkea hänen ehdoillaan. Niinpä muutamat nuoret saattoivat puhua hyvin pitkiä aikoja ”kulttuurien kohtaamiseen” liittyvästä problematiikasta juurikaan välittämättä siitä, oliko puheen kohteella esimerkiksi toisen ihmisen ohjaaminen meneillään.

Lisäksi oma maahanmuuttaja-asema oli usein resurssi, jonka avulla ohjaajilta saatettiin vaatia palvelua, jonka pyytäminen ei muutoin tulisi mieleen. Nuoret halusivat läksykerho-ohjaajien auttavan ja ottavan selvää nuorta koskevia asioita lähes kaikissa heitä koskevissa tilanteissa. Tätä kaikkivoipuuskuvitelmaa saattoivat ruokkia tilanteet, joissa läksykerho-ohjaajat innokkaasti ja ystävällisinä olivat valmiita auttamaan nuoria omalla vapaa-ajallaan. Ohjaajat saattoivat kokea mielenkiintoisena sen, että he voivat tutustua ”monikulttuuriseen elämään”, mutta he huomaamattaan saattoivat edistää sellaisten toimintamallien oppimista, joissa nuori ei toimi itsenäisesti, vaan aina joku palvelee häntä. Ilmaistaessani tämän minun on myös korostettava, että lähellekään kaikki nuoret eivät toimineet tällä tavoin: useimmiten tällaista käyttäytymistä oli juuri niillä nuorilla, joilla oli muitakin omaan elämään liittyviä ongelmia.

Poika3 suoritti vuoden 2006 aikana lukiota, ja Poika4 aloitti syksyllä 2006 ammattikoulun. Poika3:a oli mahdollista silloin tällöin tavata Kompassilla, mutta huomattavasti harvemmin kuin Poika1:tä tai Poika2:ta. Poika4:ää en tavannut Kompassilla kertaakaan. Poika3:n ja Poika4:n suhde

Helmi2-projektin toimintoihin ja maahanmuuttajapalveluiden toimintaan oli hyvin toisenlainen kuin Poika1:n ja Poika2:n. Ensinnäkin he olivat yhteydessä maahanmuuttajapalveluihin aktiivisina osapuolina eivätkä ainoastaan toiminnan kohteina. Tämä näkyi muun muassa siinä, että heille oli mahdollista antaa vastuuta Helmi2-projektin puitteissa ”mentoreina”, esimerkiksi liikuntakerhon vetäjinä. He eivät myöskään käyttäneet maahanmuuttaja-asemaansa siten, että olisivat sen kautta hankkineet oikeutuksen erikoiskohtelulle. He myös omien sanojensa mukaan kokivat läksykerhossa käymisen tärkeäksi osaksi oman koulumenestyksensä parantamista, ja koulumenestyksen parantamisen olennaiseksi tekijäksi oman tulevaisuutensa kannalta. He kokivat, että Helmi2-projekti oli monin tavoin auttanut heitä eteenpäin omaan elämään ja tulevaisuudensuunnitelmiin liittyvissä asioissa.

Poika4 suoritti omaa Avartti-harjoitteluaan Helmi2-projektissa samaan aikaan kuin minä omaa korkeakouluharjoitteluaani. Avartti-ohjelma on 14-25 vuotiaille tarkoitettu osallistavan nuorisotyön muoto, joka toimii Jyväskylässä Kaupunkiseurakunnan nuorisotyön piirissä. Avartti-ohjelmaan osallistuva nuori suorittaa Avartti-koulutuksen, jonka jälkeen hän osallistuu haluamaansa toimintoon esimerkiksi nuoriso-ohjaajana tietyn ajan. Mahdollisuudet Avartti-harjoitteluun ja siihen liittyviin vastuutehtäviin Poika4 oli löytänyt Helmi2-projektin projektikoordinaattorin kanssa käytyjen henkilökohtaisten keskustelujen kautta. Poika3:n ja Poika4:n kanssa oli helpompaa jutella sangen monista asioista ilman erityisiä ponnistuksia: he pyrkivät tietoisesti olemaan yhteistyökykyisiä.

Helmi2-projekti näytti toimivan Poika3:n ja Poika4:n kohdalla enemmän juuri sillä tavoin kuin sen oli kotouttamisohjelmassa haluttu toimivan: innostavan nuoria koulunkäyntiin, harrastuksiin ja omien mielenkiinnon kohteiden etsimiseen.

Näyttikin siltä, että hallinnan vaikutukset riippuvat sangen paljon siitä, millä tavoin maahanmuuttajanuorten kotouttamistoimenpiteiden ”ulkopuolinen” elämä on suhteessa näihin toimenpiteisiin. Kyse on siitä, missä subjektiosuhteissa maahanmuuttajanuori on hallinnan kokonaisuudessa: millainen suhde kotouttamistoimenpiteillä on nuorten omaan henkilöhistoriaan, perhe-elämään, vapaa-aikaan, koulunkäyntiin, sosiaalisiin suhteisiin suomalaisten kanssa ja muihin tekijöihin.

On täysi mahdollisuus kartoittaa koko maahanmuuttajanuoren elämäntilanteen verkostoa ja niitä tekijöitä, jotka viime kädessä vaikuttavat oman itsen mieltämisen tapaan. Väitän kuitenkin, että ainakin Poika3:lla hyvin keskeinen omaa toimintaa säätelevä ja ohjaava tekijä olivat omat vanhemmat, jotka osoittivat kiinnostusta siihen, että hän pärjää koulussa ja harrastuksissa. Hänellä oli esimerkiksi selkeät kotiintuloajat, joita hän halusi noudattaa. Hänen isänsä osallistui silloin tällöin tietyissä tapahtumissa avustamiseen esimerkiksi musiikin suhteen: hän siis osoitti käytännön

tasolla kiinnostusta poikansa harrastuksiin ja menoihin. On mahdollista, että Poika1:n ja Poika2:n kohdalla perhe-elämä ei ole samanlaisella tolalla. Tästä voi osaltaan kertoa se, että Poika1 ja Poika2 ovat Reppu-ryhmässä, johon kuuluu myös perhetyöhön ja vanhemmuuteen liittyviä tukimuotoja tilanteissa, joissa vanhemmilla on vaikeuksia selviytyä vanhemman roolin vaatimista tehtävistä. (Helmi2 2006, 24).

Poika1 ja Poika2 saattoivat kokea eräänlaisen esittämisen ja hauskanpidon läksykerhossa oman sosiaalisen asemansa kannalta merkittävämmäksi kuin sääntillisen sääntöjen noudattamisen. He olivat heti rauhallisemmin, jos näytti siltä että heidän ”show” ei saa vastakaikua ystäviltä tai muilta ihmisiltä jotka olivat afgaanipoikien ystäväpiirissä arvostettuja. Tietyissä tilanteissa he saattoivat ryhtyä yllättäväinkin sääntillisesti lukemaan koulutehtäviä, mikäli muut heidän lähipiirinsä pojat toimivat aktiivisesti koulutehtävien parissa. Tulkitsen heidän käyttäytymisessään tapahtuneet erilaiset muutokset siten, että monikulttuurisuusohjelmassa mainitut heihin suunnatut ohjelmalliset hallintakäytännöt eivät yksinään anna riittävästi heille syytä problematisoida heidän omaa toimintaansa. Kyseiset käytännöt ovat yksinkertaisesti liian ulkoapäin suunnattuja, jotta monien erilaisten vaatimusten keskellä olevat Poika1 ja Poika2 olisivat voineet kokea ne omakseen. Heti kun heille tärkeät lähipiirin ihmiset, etenkin toiset nuoret oman ryhmän pojat, alkoivat toimia tavalla joka muistutti monikulttuurisuusohjelman tavoitteita, myös he alkoivat toimia eri tavalla.

Michel Foucault tarkoitti *etiikalla* käytäntöjä, diskursseja ja tekniikoita, joiden avulla ihmiset taipuvat muokkamaan itseään moraalisubjekteiksi (Foucault 1998, 132-137). Ilpo Helenin mukaan liberalismiin yhdistettynä etiikka tarkoittaa erityisesti sitä, millä tavoin ihmiset ryhtyvät problematisoimaan identiteettiään henkilökohtaisten vapauksien käytäntöjen kautta: kuinka itsen muokkaamisen eettinen problematisointi ilmenee yksilöllisen vapautumisen kysymyksinä (Helen 2004, 228). Se, kuinka ihmiset ryhtyvät muovaamaan itseään ja vapauksiaan on aina sidoksissa poliittiseen –ja tällä tavoin myös mahdollisen kiistan- yhteyteen. Itsen hallitseminen on näet aina sidoksissa myös toisten ihmisten hallintaan ja toisten hallittavana olemiseen. Foucault korosti, että ”minuuden muokkaaminen ja erityisesti itseymmärrysteknologiat (minätekniikat) valjastetaan yhä vahvemmin yhteiskunnallisten auktoriteettien ja ylivalta pyrkimysten palvelukseen” (Foucault 1993, 222-223, sit. Helen 2004, 229). Tämä näkyi monikulttuurisuusohjelman suhteen siinä, kuinka monien hallintakäytäntöjen kautta maahanmuuttajien itseymmärrystä ja elämäkäytäntöjä pyrittiin saattamaan sellaisiksi, että ne olisivat yhteensopivia suhteessa kotouttamislain työmarkkinoiden ja koulutuksen tärkeyttä korostaviin tavoitteisiin.

Väitän, että Poika1 ja Poika2 problematisoivat omaa asemaansa ja myös muokkasivat toimintatapojaan. Vaikka heidän toimintatapansa saattoivat vaikuttaa paikoin impulsiivisilta sekä riippuvaisilta siitä kuinka muut heitä kohtelivat, olisi liian yksioikoista väittää että he eivät olisi

miettineet tulevaisuuttaan ja suhdettaan toisiin ihmisiin. Heillä oli käytössään hyvin monenlaisia itseymmärryksen teknologioita. Lisäksi monet näistä itseymmärryksen teknologioista olivat hyvinkin yhdistettävissä liberalistiseen poliittiseen ontologiaan. Poika1 ja Poika2 olivat muodostaneet tiettyjä päämäärärationalisen käyttäytymisen ja järkeilyyn käyttäytymisen tapoja, mutta ne eivät esimerkiksi rahan huijaamisen, suomalaisten yläasteikäisten tyttöjen suosion hakemisen ja läksykerhon lunttaamiskerhona käyttämisen muodossa olleet yhteneväisiä niiden järkeilyjen kanssa, jotka liittyvät monikulttuurisuusohjelman tai kotouttamislain biopoliittisiin päämääriin. He selvästikin kokivat oman ystäväpiirinsä ja ikätoverinsa sangen tärkeiksi omien elämäkäytäntöjensä kannalta, kun taas ohjelmalliset ja viralliset hallintakäytännöt olivat enemmän tai vähemmän ulkopuolisia toimijoita siinä, millaisia arvoja, asenteita ja rutiineja Poika1 ja Poika2 tässä ystäväpiirissään ja arjessaan omaksuivat.

Haluan siis korostaa, että heidän toimintansa ei ollut järjetöntä. Tämän toiminnan järjellisyyskriteerit vain löytyivät muualta kuin kotouttamislaista ja monikulttuurisuusohjelmasta. Heidän ystäväpiirissään generoituneet arvot, asenteet ja käsitykset saattoivat näyttää typeriltä edistyneen liberalismiin mukaisen hallinnan viitekehyksessä, mutta eivät heidän oman ystäväpiirinsä ”hallinnan” viitekehyksessä. Poika1 ja Poika2 olivat sitoutuneet enemmän ystäväpiirinsä pienoiskulttuuriin kuin monikulttuurisuusohjelmassa ilmenevään ”suomalaiseen yhteiskuntaan”. Se, kuinka voimakkaasti ja kuinka paljon he muokkasivat minuuttaan monikulttuurisuusohjelman edellyttämän ihmiskäsityksen suuntaan, riippui siitä kuinka hyvin heidän tiiviin ystäväpiirinsä pienoiskulttuuri saatiin vedetyksi mukaan esimerkiksi läksykerhoon tai muuhun Helmi2-projektin toimintaan, jossa mahdollisuudet problematisoida omaa minuutta ohjatusti, ”kulttuuritietoisesti” sekä edistyneen liberalismiin subjektikäsityksen asettamien rationaalisuuksien ja eettisyyksien puitteissa tulivat mahdollisiksi.

Monikulttuurisuusohjelmassa ilmenevän monikulttuurisuusdiskurssin viitekehyksessä Poika1:n ja Poika2:n toiminta on mahdollista identifioida riskikäyttäytymiseksi, koska he eivät elämäkäytännöissään osoittaneet kiinnostusta niihin poliittis-hallinnollisiin työelämää ja oppimista koskeviin päämääriin, joita kotouttamislaille ja monikulttuurisuusohjelmalla pyritään tavoittelemaan. Tällä tavoin he olivat enemmän hallintavallan kannalta ”vaarallisia” kuin Poika3 tai Poika4, koska sitoutumalla tiettyyn kaveripiiriin pienoiskulttuuriin tai alakulttuuriin he kylläkin pyrkivät muokkaamaan itseään, mutta sellaiseen suuntaan joka monikulttuurisuusohjelman totuuteen ja tietoon vetoavan asiantuntijatiedon näkökulmasta määritellään yhteiskunnalliseksi ongelmaksi.

Poika3 ja Poika4 näyttäytyivät enemmän sisäistäneen asemansa riskiryhmän jäseninä. He olivat huolissaan esimerkiksi koulumenestyksestä ja mahdollisesta työttömyydestä sekä niiden vaikutuksesta omaan elämäntapaansa ja he myös problematisoivat omaa asemaansa

”afgaanikulttuurin” edustajina suhteessa suomalaiseen yhteiskuntaan. He harjoittivat enemmän monikulttuurisuusohjelman mukaista itseensä kohdistuvaa eettistä työtä esimerkiksi läskykerhon mentortehtävien kautta, joiden avulla he pyrkivät kehittämään olemassaolon taitoaan vastaamaan ”suomalaisen yhteiskunnan” haasteita. He vastasivat enemmän eräänlaista itsestään huolta pitävän kotoutujasubjektin ihannetta, joka pyrkii ”osallistumaan yhteiskunnan toimintaan ja työelämään omat kulttuuripiirteensä säilyttäen”.

Tämän kappaleen keskeisin tulos on siis se, että nuorten tapa suhtautua kotouttamiskäytäntöihin vaihteli varsin paljon. Tämä riippui hyvin paljon siitä, millä tavoin nämä käytännöt olivat suhteessa nuorten velvoittaviksi tai tärkeäksi kokemuksiin sosiaalisiin areenoihin kuten ystäväpiiriin, vanhempiin ja omaan vapaa-aikaan: kaikkeen epäviralliseen toimintaan. Tarkastelenkin seuraavaksi tämän epävirallisen sosiaalisen sfäärin vaikutuksia afgaaninuorten elämismailmassa.

6.5 Ei-ohjelmallisten, epävirallisten ”suomalaisen yhteiskunnan” normien omaksuminen

Kun maahanmuuttaja toimii Suomessa, hän on runsaasta hallintakäytännöistä ja teknologioista huolimatta suurimmaksi osaksi sellaisen valtasuhteiden ympäröimä, joilla ei ole ohjelmallista muotoa. Kaikki mikrotason tilanteet, joissa ollaan tekemisissä toisten maahanmuuttajien, suomalaisten ikätovereiden, naapureiden, kauppiaiden ja ohikulkijoiden kanssa vaikuttavat oman itsen hallinnan tapaan. Ohjelmallisilla hallintakäytännöillä pyritään vaikuttamaan koko maahanmuuttajan elämänhallintaan ja myös näihin mikrotason valtasuhteisiin, mutta varsin suuri osa sosiaalisesta sfääristä jää silti ohjelmallisten hallintakäytäntöjen ulottumattomiin.

Monet sosiaaliset valtasuhteet esimerkiksi vapaa-ajalla ja koulussa voivat olla huomattavasti voimakkaampia kuin ne, joita muodostuu vaikkapa kotoutumissuunnitelmien kautta. Niinpä maahanmuuttajanuoret omaksuvat runsaasti sellaisia elämäntapoja, arvoja ja tyylejä, joita yhteiskunnallisessa elämässä ilmenee, mutta joita ei ohjelmallisesti haluta edistää. Tuon esiin ei-ohjelmallisen kotoutumisen päihteenkäyttöön ja hip-hop-nuorisokulttuurin omaksumiseen liittyvin esimerkein.

Vuonna 2002 tapahtuneen kuntaan sijoittamisensa jälkeen nuoret olivat ehtineet toimia jo sangen paljon Jyväskylän sosiaalisessa arkiympäristössä ja havainnoida sitä, millaiset tyylit, muodit ja sosiaalisen kanssakäymisen muodot ovat Suomessa suosittuja. Käyttäytymismalleja oli opittu sekä suomalaisilta ikätovereilta koulussa ja kaduilla että internetiä, televisiota, kuvastoja ja

kauppakeskuksia katselemalla ja niissä aikaa viettämällä. Oma roolinsa oli myös jo entuudestaan Jyväskylässä olevalla maahanmuuttajaväestöllä, jonka tietyt edustajat kertoivat suomalaisesta yhteiskunnasta ja elämäntavasta perheille ja myös nuorille heidän omalla kielellään.

Keskustelin syyskuussa 2006 poika3:n ja erään toisen afgaanipojan kanssa siitä, kuinka neljä vuotta Suomessa olivat heihin vaikuttaneet. He kertoivat, etteivät tienneet Suomesta juuri mitään tänne saapuessaan. He myös naureskelivat sille, kuinka typeriä he mielestään olivat maahantulon alkuaikoina. Koska he kuitenkin elivät suomalaisessa arkiympäristössä joka päivä sekä kävivät suomalaista koulua, monet nuorten suosimat käyttäytymismallit ja arvot olivat tulleet tutuksi verrattain lyhyessä ajassa.

Toinen poika sanoi, että omissa arvostuksissa ja elintavoissa tapahtuvat muutokset tapahtuivat varsin hitaasti ja huomaamattomasti. Hän sanoi, että hän ja hänen ystävänsä kuuluivat vaatteista, tyyleistä ja kaupoista yleensä muilta ystäviltaan ja lähipiiriltään. Suomalaisten ikätovereiden arkea ja toimintaa esimerkiksi koulussa ja kaupoissa seuraten he kykenivät varsin helposti ja pian erottamaan millaiset pukeutumistyyli olivat nuorison enemmistön keskuudessa arvostettuja. Tällöin monenlaiset sosiaaliset tekijät hiljaisesti ajoi heidät nuorisomuodin mukaiseen pukeutumiseen ja yhtenäiseen koodiin, joka vahvisti sekä poikien keskinäistä luottamusta että pyrkimyksiä näyttää arvostetulta suomalaisten ikätovereiden silmissä.

On kuitenkin merkittävää tuoda esiin, että tapaamillani afgaaninuorilla ei näyttänyt olevan kovinkaan paljoa suomalaisia ikätovereita aitoina ystävinä, vaikka he olivatkin omaksuneet runsaasti suomalaisille nuorille yleisiä käyttäytymismalleja. Heidän vapaa-aikansa kului pääosin omaksi ryhmäksi koetun afgaanipoikien ryhmän parissa. Ryhmä oli erittäin tiivis ja muistutti paikoitellen varsin tiukkaa sisäpiiriä, jonka yhteistä koodia pidettiin yllä vaatetuksen ja yhtenäisten toimintatapojen keinoin. Lisäksi yhteenliittymistä vahvisti poikien yhtenäinen darin äidinkieli, jota he pääosin käyttivät keskinäisessä kommunikoinnissaan.

Väitän, että afgaanipoikien tapa identifioitua omaan ryhmään ja käyttää siinä ”länsimaisen” nuorisomuodin keinoja vaikutti joskus jopa jännitteiseltä suhteessa suomalaisiin nuoriin. Usein vaikutti siltä, että muodin ja vaatetuksen keinoin he pyrkivät osoittamaan suomalaisille nuorille olevansa vähintään yhtä ”kovia” kuin he, elleivät peräti kovempia. Yhtenäisenä porukkana toimiminen näytti synnyttävän heidän keskuudessaan sisäistä luottamusta, mutta tiiviinä piirinä toimimisella oli myös ulospäin suunnattu viesti, jolla korostettiin ”jenginä” toimimisen cooliutta.

Täytyy myös korostaa, että afgaanipojat suhtautuivat kurdeihin vähintään yhtä jännitteisesti kuin suomalaisiin. Heidän välillään ei näyttänyt olevan juuri minkäänlaista luottamusta, ja esimerkiksi Poika1 ilmaisi eräällä leirillä jatkuvasti avoimen vihamielisiä viestejä eräälle kurdipojalle. Myös liikuntakerhoa vetäessäni havaitsin avoimia ristiriitoja nuorten välillä, joiden selvittämiseen en

kyennyt. Ensinnäkin yksi afgaanipoikien ryhmä nimitteli jatkuvasti erästä kurdipoikaa myös siihen sävyyn, että sana ”kurdi” toimi haukkumanana. Kun menin ohjaamaan liikuntakerhoa ensimmäisen kerran, kerroin ryhmälle olevani uusi ohjaaja ja sanoin että kaikki mukaan. Eräs afgaanipoika osoitti tällöin sormellaan toiseen etniseen ryhmään kuuluvaa ihmistä ja sanoi ”lähteekö muka tuokin neekeri”. Kielsin häntä nimittelemästä toisia ja pyysin kaikkia lähtemään mukaani, mutta osa ei kuitenkaan lähtenyt.

”Länsimaisista” käyttäytymismalleista erityisesti hip-hop-tyyli oli laajalti omaksuttua sekä nuorten harrastuksissa, käytöksessä, pukeutumisessa että musiikkimaussa. Sekä pojat että tytöt kuuntelivat runsaasti sekä ”länsimaista” hip-hop-musiikkia että pääosin Iranin alueelta tulevaa musiikkia, jossa yhdistyivät perinteiset persialaiset rytmit ja melodiat länsimaisiin vaikutteisiin. Lähes kaikki afgaanipojat, joiden kanssa olin tekemisissä, pukeutuivat hip-hop-tyylin mukaisesti ja imitoivat yhdysvaltalaisen rap-artistien eleitä muun muassa tervehtiessään toisia ihmisiä. Sangen monet harrastivat myös tyylille ominaista katukoripalloa sekä pyrkivät hankkimaan itselleen mahdollisimman näyttäviä hip hop-tyylin vaatteita sekä tähän vaatetukseen kuuluvan ”bling blingin” (bling bling tarkoittaa yhdysv. ghettoslangilla näyttävää kaulakoruvalikoimaa kaulassa). He puhuivat sangen mielellään musiikista, ja ilmaisivat idoleikseen 2pac:in, 50cent:n ja monen muun hip-hop-artistin. Usein näytti siltä, että he ihannoivat harrastustensa ja pukeutumisen kautta Yhdysvaltain mustaa väestöä ja erityisesti sen populaarikulttuurissa ja televisiossa esiin tuotua osaa. Tällaista identifioitumista edesauttoi jo mainittu seikka siitä, että afgaanipoikien kaveripiiri oli varsin tiivis ja sellainen, että he viettivät suurimman osan ajastaan keskenään, vain oman ryhmänsä parissa: ikään kuin Yhdysvaltain ”ghettojen” afroamerikkalaiset nuoret.

Nuorisomuodin omaksumisen ja omassa lähtömaassa opittujen tapojen suhde vaihteli eri nuorten kesken suhteellisen paljon. Eräs afgaanipoika kertoi kerran, että silloin kun hän alkoi haluta ja myös saada itselleen ”länsimaisempia” vaatteita ja hiustyyliä, hänen oli huomioitava oma perheensä ja lähiyhteisönsä sekä siinä vallitsevat arvostukset. Hän sai kuitenkin mielestään verrattain vapaasti toimia ”länsimaisella” tavalla harrastusten ja ulkonäön osalta, mutta omia vanhempiaan ja perinteitä hänen tuli silti kunnioittaa. Tässä eri tapojen välisessä suhteessa hän ei nähnyt ristiriitaa. Hän ilmaisi mielellään kunnioittavansa tiettyjä perinteitä ja työskenteli mielellään isänsä omistamassa pizzeriassa.

Samalla on korostettava, että mahdollisuudet hip hop-tyyliseen pukeutumiseen vaihtelivat nuorten keskuudessa jonkin verran perhetaustan mukaan, mutta erityisesti sukupuolen mukaan. Lähes kaikki afgaani- ja kurdipojat saivat pukeutua ”länsimaisesti”, mutta tytöissä oli huomattava osa niitä jotka pukeutuivat hiukset peittävään huiviin sekä vartalonmuodot peittävään haameeseen ja kaapuun. Osa saattoi pukeutua omasta tahdostaan, mutta osalla pukeutumiseen vaikuttivat

varmasti myös perheeltä tulleet käskyt. Maahanmuuttajatyttöjen välillä oli siis huomattavasti poikia enemmän eroja siinä, kuinka vapaamuotoisesti he saivat pukeutua ja muutoinkin viettää vapaa-aikaansa. Yleisesti ottaen myös ”vapaamat” maahanmuuttajatytöt olivat silti monin verroin epävapaampia suhteessa poikiin, mikä näkyi muun muassa siinä, että heitä ei koskaan juuri näkynyt iltaisin siellä missä poikia näki sangen usein.

Epävirallinen kotoutuminen näkyi vaatetuksen lisäksi siinä, että osa tapaamistani maahanmuuttajanuorista oli alkanut käyttää päihteitä. Havaitsin muun muassa Heinäkuussa 2006 sattumalta eräällä iltakävelylläni, että eräs läksykerhossa silloin tällöin tavattava afgaanipoikien ryhmä oli kotoutunut sangen mutkattomasti suomalaisnuorison suosimaan pussikaljakulttuuriin. Osa heistä oli enemmän humalassa kuin muut, ja ryhmä oli sangen äänekäs. He kommunikoivat pääasiassa omalla kielellään, mutta erotin muun muassa huudahduksen ”Me ollaan maahanmuuttajaa-aa-aa-aa! (runsasta naurua)”. Ryhmässä oli mukana myös Poika1 ja Poika2.

Syyskuussa 2006 vieraillessani jälleen toisen afgaanipojan luona Poika3:n kanssa keskustelimme päihteidenkäytöstä. Poika3 ja toinen afgaanipoika ryhtyivät väittelemään siitä, johtaako kannabis kovempien huumeiden käyttöön vai ei. Poika3 oli vahvasti sitä mieltä että kannabiksenkäytöstä seuraa kovempien huumeiden käyttöä. Toinen poika puolestaan argumentoi, että kannabiksenkäyttö ei välttämättä ole syy ongelmakäyttäytymiseen, vaan taustalla on monia tekijöitä. Poika3 oli samaa mieltä siitä, että ongelmakäyttäytymiseen vaikuttavat monet syyt, mutta korosti että kannabis on yksi näistä monista syistä.

Samalla hän kertoi, että esimerkiksi Poika1 on polttanut kannabista. Kysyin, miksi hän arvelee Poika1:n tekevän niin. Hän sanoi syyksi sen, että sillä voi vaikuttaa sekä suomalaisiin tyttöihin että muihin ikätovereihin siten, että ihmisten osoittama arvostus nousee. Toinen poika puolestaan sanoi, että Afganistanissa kannabiksen käyttö on suhteellisen yleistä ihmisten keskuudessa ja paljon normaalimpaa kuin alkoholinkäyttö. Hänen mielestään kannabiksenkäytössä ei ollut kyse huumeidenkäytöstä automaattisena ongelmakäyttönä. Hän näki, että kannabiksen käyttäminen on ennemminkin heidän ”kulttuurissaan” oleva tapa, jolle suomalainen vastine olisi se, että suomalaiset juovat keskiolutta.

Tupakointi tapaamieni maahanmuuttajapoikien keskuudessa oli verrattain normaalia. Vaikka se oli heiltä periaatteessa kiellettyä, he sallivat keskinäisessä ryhmässään tupakanpolton ikään kuin poikien kesken. Poikien ohjaamattomat vapaa-ajanviettomahdollisuudet sekä myös alkoholinkäyttö- ja tupakointimahdollisuudet olivat suuremmat kuin tytöillä. Niitäkin maahanmuuttajatyöiltä, jotka saivat pukeutua ”länsimaisesti” ilman huntua, kaikki alkoholinkäyttö ja tupakointi oli erittäin tiukasti kiellettyä. Käytön kieltä ei valvoneet ainoastaan heidän vanhempansa, vaan myös samaan ikäluokkaan kuuluvat maahanmuuttajapojat, jotka itse saattoivat käyttää alkoholia ja

tupakkaa. Nuorten suhde alkoholiin ja muihin päihteisiin vaihteli siis varsin paljon. Poika³ suhtautui kaikkeen päihteidenkäyttöön ja myös tupakointiin kielteisesti, kun taas toinen poika edusti liberaalimpaa kantaa. Kyseinen poika myös sanoi nauttivansa alkoholia noin kerran kuukaudessa. Tytöille alkoholinkäyttö tai edes sen yrittäminen oli riski, jota seurasi usein varsin hankala sosiaalinen leimaantuminen huonoksi ihmiseksi.

Tämän luvun keskeisin tulos on se, että Suomessa eläminen oli vaikuttanut nuorten elämään siten, että he muistuttivat pukeutumiseltaan, musiikkimaultaan ja harrastuksiltaan varsin runsaasti tavallista suomalaista nuorisoa, erityisesti sitä osaa joka imitoi hip hop-alakulttuuria. Samaan aikaan identifioituminen omaan saman taustan omaavaan kaveripiiriin oli huomattavasti voimakkaampaa kuin suomalaisiin tai muun taustan omaaviin ikätovereihin. Lisäksi tapa, jolla esimerkiksi Suomessa omaksuttuja nuorisokulttuurin koodeja käytettiin, näytti usein liittyvän erilaisiin suosioista ja maineesta käytäviin valtakamppailuihin ja siihen, kuinka oma sosiaalinen asema koetettiin saada näyttämään ”coolilta” ja arvostettavalta. Ulkoapäin ”suomalaiselta” näyttävä toiminta ei välttämättä tarkoittanut sitä että nuoret toimisivat kuin suomalaiset. Maahanmuuttajanuoret ennemminkin generoivat keskenään omaa pienoiskulttuuriaan yhdistelemällä omassa keskuudessaan vallitsevia ja lähtömaassa ja vanhemmilta opittuja tottumuksia suomalaisten ikätoverien ja idolien edustamiin tyyliin ja arvoihin.

Lisäksi tämän koodin luomiseen osallistuminen ei ollut kaikille mahdollista. Lähtömaassa opittujen tapojen sekä Suomessa omaksutun hip-hop-nuorisokulttuurin yhdistäminen oli helpompaa pojille kuin tytöille: he saivat vapaammin päättää, mitä oman lähtömaan tapoja he pitävät itseään velvoittavina ja mitä suomalaisten nuorten toimintatapoja he ottavat käyttöönsä. Lisäksi afgaanipoikien kaveriporukassa tietyt toimijat olivat vapaampia toimimaan toisista riippumatta kuin toiset.

Kotouttamislaissa, monikulttuurisuusohjelmassa ja kotoutumissuunnitelmiin kirjatuiissa käytännöissä esiin tuleva koulutusta ja työllisyyttä korostava ”normaali” ei ole ainut maahanmuuttajanuorten toimintaan vaikuttava normaali: suomalaisten ikätoverien ja muiden suomalaisten omaksumat asenteet, toimintatavat ja mielipiteet muodostavat omat arjen normaaliutensa joihin nuoret voivat identifioida itsensä varsin voimakkaasti. Näillä alkoholinkäyttöön ja nuorisomuotiin liittyvillä ”suomalaisen yhteiskunnan” normaaluuksilla ei ole välttämättä mitään tekemistä niiden ”suomalaisen yhteiskunnan” normaaliuksien kanssa, jotka piirtyy esiin monikulttuurisuusohjelmassa.

Tavoitteeni tässä luvussa on ollut osoittaa, että ”suomalainen yhteiskunta” ei ole staattinen rakenne. Ei ole olemassa yhtä suomalaista kulttuuria tai yhtä suomalaista yhteiskuntaa, vaan monia. Monikulttuurisuusohjelmassa ilmenevä työllisyyden edistämisen, itsensä kehittämisen,

kouluttautumisen ja muiden edistyneen liberalismiin yksilöihanteiden ”suomalaista yhteiskuntaa” koskeva diskurssi kuvastaa virallisia ministeriöiden ja kuntien poliittis-hallinnollisia ihanteita, normeja ja tavoitteita. Näiden poliittis-hallinnollisten diskurssien ja ongelmanasetteluiden kautta on synnytetty Oksa-koulutuksen ja Helmi2-projektin kaltaisia hallintakäytäntöjä. Näiden hallinnan teknologioiden avulla nuorten elämäkäytäntöjä pyritään havainnoimaan, ohjaamaan ja muokkaamaan siten, että he omaksuisivat edellä mainitut ihanteet omassa elämässään.

”Suomalaisen yhteiskunnan” arki jossa kaikki suomalaiset elävät, on kuitenkin sangen monikerroksinen, monilla eri pienoys- ja alakulttuureilla täytetty keitos. Sen jäseniksi luokitellut ihmiset toimivat varsin poikkeavin tavoin suhteessa siihen, mitä tietoon ja totuuteen vetoavissa ohjelmallisissa hallintakäytännöissä oletetaan ”suomalaisiksi” toimintatavoiksi. Niinpä ei ole kovin kaukaa haettua väittää, että se ”suomalaisuus” ja ”vapaus” jota ohjelmallisissa hallintakäytännöissä pyritään maahanmuuttajissa edistämään, liittyy yhteiskunnallisten auktoriteettien pyrkimyksiin hallita ongelmaksi koetun väestön elämää. Kotouttamislain kotoutumisen määritelmä ”osallistua suomalaisen yhteiskunnan toimintaan ja työelämään” on siis syytä tulkita ennemminkin biopoliittiseksi pyrkimykseksi saada ihmiset toimimaan tietyn ihanteen mukaan kuin riippumattomaksi yhteiskunnan kuvaukseksi. Määritelmän loppuosa ”...oma kieli ja kulttuuripiirteet säilyttäen” on yhtä lailla altis kritiikille, koska maahanmuuttajien ”kulttuuri” näyttää suomalaisen yhteiskunnan tavoin varsin monikerroksisena ja yhteen tulkintatapaan palautumattomana ilmiösarjana. Siihen keskityn seuraavassa jaksossa.

6.6 Kotoutumisen ristiriidat ja valtakamppailut

Kaikkein näkyvimmit yhteiskunnan olemusta ja inhimillistä toimintaa koskevat ristiriidat tulevat esiin silloin, kun tarkastelen sellaisia inhimillistä toimintaa koskevia arvolatauksia ja käsityksiä, joiden katsotaan edustavan maahanmuuttajien ”omia” kulttuuripiirteitä. Kyse on siis juuri niistä poikkeutta aiheuttavista ja ”vaarallisista” tekijöistä, jotka tekevät maahanmuuttajasta riskiä ja

joita tunnistamalla kotouttamislaki ja monikulttuurisuusohjelma rakentavat tiettyä maahanmuuttajan ja kotoutujan subjektikategoriaa.

Tarkastelen näitä ristiriitoja kolmen esimerkin kautta. Ensimmäinen koskee monikulttuurisuusohjelman liberaalin kansalaisihanteen sisäistäneen maahanmuuttajatyön elämäkäytäntöjen ja häneltä muualta vaadittavan naisen roolin ristiriitaa. Toinen koskee kotouttamiskoulutuksessa ilmeneviä yhteiskuntaa ja yksilöiden asemaa koskevia ristiriitoja opettajan ja opetettavien välillä. Kolmas koskee lasten kasvatusta koskevia käsityseroja ja ristiriitoja ”kantasuomalaisten” ja maahanmuuttajien välillä.

Vieraillessani toukokuussa tytön ja kahden sisaruksensa luona hän sanoi, että ”on hankalaa olla kahden kulttuurin välissä”. Olin jo valmis pitämään kommenttia kliseemäisenä, mutta pian hän valaisi tarkemmin mistä oli kyse. Kun hän oli vielä 90-luvulla Iranissa ja lapsi, hänen isänsä oli luvannut hänet naitettavaksi yli 10 vuotta vanhemmalle miehelle. Häät oli tarkoitus pitää kesäkuun lopussa 2006. Tyttö sanoi, että kyseinen mies, joka oli vasta hiljattain tullut Suomeen, ei osannut edes lukea. Mies edusti maailmankatsomusta, jonka mukaan naisen tuli pysyä kotona, huolehtia lapsista ja pukeutua perinteiseen koko vartalon ja hiukset peittävään kaapuun. Koulutus ja työelämä eivät tulisi kyseeseen. Tyttö oli puolestaan silmiin nähden ”länsimaistunut”, koska oli viettänyt suurimman osan elämästään Suomessa. Hän halusi opiskella ja valmistautua tuleviin ylioppilaskirjoituksiin. Asunnon seinällä oli samanlaisia Ricky Martin-julisteita kuin tavallisen suomalaisen ihmisen luona voisi olla. Kerran hän kertoi muun muassa käyneensä salaa Blaze-ravintolassa, mutta jääneensä kiinni. Tämän jälkeen vanhemmat olivat asettaneet hänet tiukkaan kotiarestiin. Tyttö ei halunnut naimisiin, mutta ei myöskään loukata omia vanhempiaan. Ongelmaksi hän koki myös sen, ettei hän saanut tavata tai olla yhteydessä Tampereella olevaan poikaystävänsä.

Ollessani elokuussa 2006 kesäkouluopettajana, tapasin jälleen kyseisen ihmisen. Hän sanoi, että häitä ei oltu järjestetty. Hänen isänsä oli vakuuttunut siitä, että oli parempi tukea tytön koulunkäyntiä kuin vaatia häntä menemään naimisiin sellaisen ihmisen kanssa, joka ei tuntenut Suomea juuri lainkaan. Kompromissina tyttö oli muuttanut jälleen vanhempiensa luokse asumaan.

Omat vanhemmat näyttivät vaikuttavan varsin runsaasti kyseisen ihmisen elämään ja mahdollisuuksiin saavuttaa monikulttuurisuusohjelman mukaisen liberaalin ihmiskäsityksen mukaisia ”olemassaolon taitoja”. Häneen kohdistui tekniikoita, joiden avulla hänen toivottiin muokkaavan itseään moraalisubjektiksi. Ongelma oli siinä, että nämä tekniikat perustuivat täysin yhteensopimattomiin käsityksiin inhimillisten vapauksien luonteesta. ”Suomalaisesta yhteiskunnasta” omaksuttujen rationaliteettien mukaan ihminen on itsestään huolta pitävä, liberaali ja autonominen yksilötoimija. Tytön vanhempien omaksuttujen rationaliteettien mukaan erityisesti

naisia velvoittavat monet säännöt, jotka kieltävät autonomisen yksilötoimijuuden mukaiset oman elämän käytännöt.

Kun työskentelin maahanmuuttajapalveluiden Helmi2-projektissa, kävin vapaina hetkinä sosiologisesta mielenkiinnosta maahanmuuttajapalveluiden uusille pakolaisille suunnatuissa infotilaisuuksissa. Tilaisuuksissa oli yleisönä vastatulleita pakolaisia. Lastensuojelua ja perhekotia edustavan ihmisen 18.5 darinkielisille ihmisille suunnatussa infotilaisuudessa panin merkille sen, että puhuja, suomalainen sosiaalityöntekijänainen, ei näyttänyt saavuttavan uskottavuutta yleisön parissa. Erityisesti miehet kyseenalaistivat lähes kaiken, mitä nainen sanoi. Miehet myös naureksivat ja puhuivat keskenään. Erityisesti yksi valkopaitainen, arviolta 30-vuotias mies oli erittäin aktiivinen kyselijä, joka kommentoi niin nopeasti, että keskustelu vaihtui välillä ainoastaan tulkin ja miehen väliseksi. Suomalainen nainen oli tällöin hiljaa. Eräässä vaiheessa ihmettelin, että kysely oli lakannut. Käänsin päätäni mieheen päin. Hän nukkui tai teeskenteli nukkuvaa. Myös monet muut näyttivät nukkuvan. Seurasin n. 60-vuotiaan huivipäisen naisen pilkkimäistä liikettä. Tilaisuuden jälkeen kyselyitä ei juuri tullut. Ihmiset ryntäsivät hakemaan merkintää omiin ”kotoutujan kirjoihinsa” kuin rippikoululaiset leimoja.

Keskustelin myöhemmin siitä mitä näin erään maahanmuuttajapalveluissa työskentelevän sosiaalityöntekijän kanssa. Hän sanoi, että silloin tällöin esimerkiksi Palapeli-projektin ja kansalaisopiston koulutuksissa on miehiä, jotka aluksi kieltäytyvät osallistumasta koulutukseen, koska kokevat alentavana sen, että opettajana on nainen. Koska koulutuksiin osallistuminen on kuitenkin sidoksissa kotoutumissuunnitelmaan ja kotoutumistukeen, miehet saadaan ruotuun ilmaisemalla selkeästi se, että Suomessa on tällainen ”kulttuuri” ja että koulutuksen väliin jättäminen vaikuttaa rahan saamiseen.

Naisen roolin lisäksi esimerkiksi käsitykset siitä, mikä on hyvä tapa kasvattaa lapset voivat myös törmätä toisiinsa. Konkreettisesti tämä näkyy tilanteissa, joissa maahanmuuttajaperhe on joutunut lastensuojelutoimenpiteiden piiriin lapsen kohdistuvan fyysisen kurituksen vuoksi, jota perheen vanhemmat itse pitävät ”omaan kulttuuriin” kuuluvana käytäntönä. Jyväskylän maahanmuuttajapalveluiden sosiaalityöntekijöille järjestettiin 17.5 koulutustilaisuus ”maahanmuuttajaperhe lastensuojelun asiakkaana”, jossa Merja Anis kertoi tämänkaltaisista tilanteista. Hän pyrki problematisoimaan kulttuurin käsitettä, ja toi esiin sen, että maahanmuuttajasosiaalityöntekijöiden tulisi olla työotteessaan ”kulttuurisensitiivisiä”: kyettävä erottamaan, millä tavoin kulttuurin käsitettä sekä suomalaiset että maahanmuuttajat käyttävät etsiessään perusteluja omille totumuksilleen, arvoalinnoilleen, rutiineilleen ja poliittisille näkemyksilleen.

Keskustelin syyskuussa 2006 Poika3:n kanssa kasvatukseen liittyvistä kysymyksistä. Hän sanoi, että silloin kun hän oli nuorempi, hänen isänsä silloin tällöin löi häntä avokämmenellä poskelle, jos hän oli tehnyt jotain tuhmaa. Kysyin häneltä, mitä mieltä hän on lasten fyysisestä rankaisemisesta. Hän sanoi, että ”suomalainen tapa” kasvattaa lapset ilman fyysistä kuritusta voi toimia suomalaisille, mutta ”idän ihmisten” kohdalla suomalaiset kasvatusmenetelmät johtavat vain kurittomuuteen. Hän sanoi tietävänsä monia maahanmuuttajaperheitä, joiden vanhemmat ovat kuin ”suomalaiset”, jonka seurauksena heidän lapsensa ”eivät tottele ja käyttävät huumeita”.

Poika3 oli siinä mielessä hyvin kotoutunut Suomeen, että hänellä oli harrastuksia, hän kävi lukiota ja pärjäsi siellä verrattain hyvin. Hän myös pukeutui hip hop-vaatteisiin, pelasi koripalloa ja harrasti nyrkkeilyä. Hän oli omassa kaveripiirissään arvostetun oloinen ihminen. Vaikka hän puhui omasta ”kulttuuristaan” huomattavasti enemmän kuin Poika1 tai Poika2 ja omasi heitä enemmän näkemyksiä, jotka arkikeskustelussa liitetään yleensä muuhun kuin ”suomalaiseen” kulttuuriin, eivät nämä näkemykset olleet esteitä ”suomalaisessa yhteiskunnassa” pärjäämisen kannalta.

Mitchell Deanin mukaan liberaali hallintatapa voi pitää sisällään myös ei-liberaaleja piirteitä (Dean 1999, 132-133). Kun ihminen ei täytä niitä kriteereitä, joiden nojalla hänet voitaisiin katsoa autonomiseksi ja vastuulliseksi subjektiksi liberaalin poliittisen ontologian mielessä, hänet voidaan saattaa biopoliittisten, kurinpidollisten ja jopa suvereenien väliintulojen piiriin tarkoituksena liberalistiseen yhteiskuntanäkemykseen ja –taitoihin kasvattaminen (mt. 134). Ymmärrän lasten huostaanotot sekä naisopettajasta kieltäytymisestä seuraavat taloudelliset sanktiot tällaisina kurinpidollisina toimenpiteinä. Maahanmuuttaja todetaan tällöin tiedon ja totuuden poliittisten käytäntöjen keinoin ihmiseksi, jonka vapautteen on puuttuttava, koska häneltä puuttuu kyky käyttää vapauttaan oikealla tavalla liberaalissa tietomuodostelmassa. Liberaalin hallintatavan totuuteen vetoavilla ei-liberalistisilla käytännöillä pyritään tällä tavoin väestön jäsenten hyvinvoinnin ja elämänvoiman lisäämiseen ja sen varmistamiseen, että ”kulttuuristaan” johtuvan osaamattomuuden vuoksi riskiryhmäksi luokiteltu väestönosa, maahanmuuttajat, integroituisivat liberalistiseen yhteiskuntanormiin.

Monikulttuurisuusohjelmaa tarkastellessa juuri maahanmuuttajien omat ”kulttuuripiirteet” rakentuivat olennaisimmaksi kotoutujan subjektikategoriaa luonnehtivaksi ominaisuudeksi. Niiden myös katsottiin muodostavan suurimman riskin sellaisen ”normaalin” subjektin toteutumisen kannalta, jonka katsottiin vastaavan autonomisen ja aktiivisen yksilösubjektin ihannetta. Maahanmuuttajanuorten omien minätason käytäntöjen sekä hallinnan poliittisten teknologioiden yhteyksiä tarkastellessa oli mahdollista havaita, ettei maahanmuuttajien ”kulttuuri” ole lainkaan homogeeninen tai essentialistinen kategoria. Se oli samanlaisten identiteetti- ja valtakamppailujen kohteena oleva poliittinen valtasuhteiden kenttä kuin ”suomalainen yhteiskunta”. Poika3:n

kohdalla omien ”olemassaolon taitojen” ja hallinnan teknisen tason yhteydet näyttivät mutkattomilta siinä mielessä, että hän näytti asettavan päämääräkseen samanlaiset yksilösubjektin ihanteet kuin mitä monikulttuurisuusohjelma viestittää. Samalla hän kuitenkin oli omaksunut selkeästi myös sellaisia ihmistä ja lasten asemaa koskevia käsityksiä, jotka ovat ristiriidassa monikulttuurisuusohjelman liberalistisen yksilöihanteen kanssa.

Maahanmuuttajatyttö taas oli omaksunut sängen selkeästi monikulttuurisuusohjelman mukaisen yksilösubjektin ihanteen omiin minäkäytäntöihinsä, mutta joutui kamppailemaan hyvinkin syvällä tasolla niiden yhteiskuntaa ja yksilöllisyyden määrää koskevien käsitysten kanssa, joihin hänen vanhempansa olivat sitoutuneet. Paikoin maahanmuuttajan ”kulttuuri” oli saanut ihmisten sosiaalisessa käytössä piirteitä, jotka synnyttivät kurinpidollisia väliintuloja.

Laura Huttunen kirjoittaa seuraavalla tavalla: ”Kulttuurin ja vallan kytkösten tarkastelu tuo näkyväksi valtasuhdekamppailut kulttuurisiksi määriteltyjen ryhmien sisällä ja pakottaa kysymään, kenen versio kulttuurista tulee kuulluksi, vallitsevaksi ja hegemoniseksi esimerkiksi silloin kun hyvinvointivaltio tahtoo omissa käytännöissään ottaa kulttuurisia eroja huomioon. Missä määrin eri sukupolvet, tai sukupuolet, saavat määritellä omaa kulttuuriaan?”. (Huttunen 2002, 128)

Omassa etnografiaosuudessa kiistat jotka koskevat kulttuuria, vapautta, yhteiskuntaa ja henkilökohtaisia elämäkäytäntöjä tulivat sängen näkyviksi tarkastellessa eri sukupolvien ja sukupuolten välistä suhdetta, mutta myös ”suomalaista yhteiskuntaa”.

Kaikkialla missä on ihmisiä, on myös valtaa, ja kaikkialla missä on valtaa, on myös ristiriitoja ja kiistoja. Tähän näkemykseen ei kuitenkaan liity kyynisyyttä. Päinvastoin, oivallus siitä, että valta on aina läsnä antaa enemmän tilaa poliittiselle toiminnalle ja muutoksille sekä kulttuurin, yhteiskunnan että minkä tahansa muun poliittisen käsitteen kentällä.

7. Yhteenveto ja loppupäätelmät

Oman aikamme yhteiskunnassa väestön elinvoiman ja toimintakykyisyyden ylläpitäminen on tietoon ja totuuteen vetoavan vallankäytön tavoite. Yksilöihmisen toimintakyvyn edellytyksenä on

jäsenyyttä väestön osana: ihmisenä oleminen ilman identifioitumista laajempaan yhteisöön identifioidaan eräänlaiseksi puutostaudiksi, joka tekee yksilöstä vajaan.

Maahanmuuttaja, joka on kotouttamislain piirissä, mielletään lukuisten ihmistieteellisten ja yksilöivien teknologioiden kautta yksilöksi, joka on juridisesti pysyvä osa väestöä mutta henkisesti ja ”minätekniisesti” ilman suhdetta tähän yhteisöön. Tällöin ihminen voi käyttäytyä väestölle asetetusta normaalista poikkeavalla tavalla, rikkoen väestön yhteneväisyyttä, normaalisuutta ja ennakoitavuutta. Tällöin hän muodostaa vaaran ja riskin väestön elinvoimaisuudelle, koska tämä sitoutumaton yksilötason käyttäytyminen voi olla ristiriidassa sen kanssa, mikä tiedollisin menetelmin määritellään hyväksi elämäksi ja vaurauden ylläpidon kannalta välttämättömäksi toiminnaksi.

Väestön elinvoimaisuuden ja toimintakykyisyyden edellytyksenä on se, että väestön jäsen toimii väestölle ominaisella tavalla myös aivoissaan ja sydämessään. Kotouttamislaki, kotouttamisohjelma, kotouttamissuunnitelmat ja kunnalliset kotouttamistoimenpiteet syntyivät tilanteessa, jossa kasvaneen maahanmuuttajaväestön poikkeava käyttäytyminen todettiin ihmistieteen ja tiedon kautta biopoliittiseksi riskiksi.

Kotouttamislaki ja kotouttamistoimenpiteet ovat poliittisia teknologioita, joiden tarkoituksena on saada niiden piirissä oleva kotoutuja mieltämään itse itsensä osana yhteiskuntaa, kansakuntaa ja valtiota ihmisenä, jolla on oikeuksia ja velvollisuuksia tämän yhteisön sisällä. Samalla näiden teknologioiden tavoitteena on elävän, hyvinvoivan, sosiaalisen ja itsensä aidosti onnelliseksi tuntevan subjektin tukeminen. Näiden kahden tavoitteen, yhtäältä ”poliittisen subjektin” (väestön jäsenen) ja ”sosiaalipoliittisen subjektin” (onnellisen yksilöihmisen) yhteen kutominen tapahtuu lisääntyvän yksilöllistämisen sekä tämän yksilöllisyyden kokonaisuuteen limittämisen kautta.

Yhteistä kaikille hallinnan teknologioille kuten kotoutumiskoulutukselle, maahanmuuttajille suunnatuille erityispalveluille, kotouttamissuunnitelmille, koulunkäyntiä ja työllisyyttä edistävillä erityistukitoimilla, maahanmuuttajasosiaalityölle sekä toiminnallistaville ja aktivoiville vapaa-ajan projekteille on hallinta sosiaalisen kautta ja sosiaalisen välityksellä. Näiden teknologioiden kautta pyritään saamaan yhteys jokaiseen kotoutuja-subjektin elämän ilmentymään, muotoon, suhteeseen ja prosessiin sekä muokkaamaan ne siten, että maahanmuuttaja voitaisiin identifioida sekä hallinnan teknisellä että maahanmuuttajan omalla, minätekniisellä tasolla eläväksi kansalaiseksi.

Tämä valtasuhteen muoto, jossa sosiaalityöntekijät, projektityöntekijät, vapaaehtoiset, opettajat ja erityisopettajat, psykologit ja lääkärit pyrkivät vaalimaan yksittäisten kotoutumisprosessissa olevien ihmisten terveyttä, hyvinvointia ja vapautta, on luonteeltaan paimenvaltaa, huolenpitoa maahanmuuttajan sielun tilasta. Tähän valtasuhteen muotoon kuuluu olennaisena osana ”valtaistamisen” kaltainen kansalaisuuden tekniikka, jossa maahanmuuttaja ja moderni

sielunpaimen (sosiaalityöntekijä, työvoimaneuvoja, psykologi, projektityöntekijä) toimivat dialogisessa yhteistyössä tavoitteenaan kotoutujan sosiaalipoliittisen ja kansalaisen subjektin vahvistaminen. Samalla tähän valtasuhteeseen kuuluu kotoutumissuunnitelman kaltainen sopimuksen tekniikka, jossa maahanmuuttaja myös sitoutetaan omaan itseensä kohdistuviin hallintakäytäntöihin.

Moderneilla sielunpaimenilla on käytössään työote, joka on sekä ”kulttuurisensitiivinen”, maahanmuuttajan poikkeavan taustan että oman viranomaisaseman vaikutuksen tunnistava ja monin muin tavoin refleksiivinen. Maahanmuuttaja toimii tässä dialogissa ”oman elämänsä asiantuntijana”.

Samalla kun hallinnan tekniikoin pyritään saamaan kontakti jokaiseen kotoutujan elämän osa-alueeseen, ovat tulokset ennakoimattomia. Tämä johtuu valtasuhteen verkostomaisesta ja monisuuntaisesta luonteesta. Kotouttamistoimenpiteet eivät ole ainoita kotoutujan elämään vaikuttavia prosesseja eivätkä modernit sielunpaimenet ja kotoutujat itse ainoita valtasuhteen toimijoita. Ensinnäkään ”suomalaisen yhteiskunnan” kaikki jäsenet eivät jaa sitä käsitystä hyvästä elämästä, rationaalisesta käyttäytymisestä, turvallisuudesta ja terveydestä mikä virallisesti muotoillaan. Suomalaiseen yhteiskuntaan ja väestöön ilman minkäänlaista kotouttamisproblematiikkaa kuuluvaksi luokiteltu ”kantäväestö” on heterogeeninen, ristiriitainen ja sangen moninainen ja pitää sisällään hyvin monia erilaisia normaalisuuksia, eettisyyksiä ja rationaalisuuksia. Nämä epäviralliset normaalisuudet, eettisyydet ja rationaalisuudet voivat vaikuttaa kotoutujan elämään varsin paljon ja vaihtelevilla voimakkuuksilla. Esimerkiksi maahanmuuttajanuorelle erilaiset populaarikulttuurin koodit sekä omien suomalaisten ikätoverien luomien ryhmien piilonormistot ja arvostukset voivat olla hyvinkin keskeisiä identiteettiin ja omiin valintoihin vaikuttavia tekijöitä. On mahdollista, että suomalaisilla ikätovereilla ja heidän toiminnallaan on isompi rooli maahanmuuttajanuoren identiteetin, kotoutumisen ja valtasuhteen kannalta kuin ”identiteettituntia” kouluun pitämään tulevilla maahanmuuttajapalvelujen sosiaalityöntekijällä. Lisäksi maahanmuuttajanuorten oma perhe voi vaikuttaa varsin voimakkaasti siihen, millaisia mahdollisuuksia nuorella on osallistua ”yhteiskunnan toimintaan ja työelämään”. Havaintojeni mukaan erityisesti tytöille maahanmuuttajavanhemmat saattavat asettaa varsin tiukkoja raameja yksilöllisen toiminnan suhteen.

Nikolas Rose ilmaisee Powers of Freedom-kirjassaan edistyneen liberalismien kaltaisen ilmiön, joka muuttaa hallinnan suhdetta. Hallinta sosiaalisen kautta on hajoamassa ”holhousvaltioon” kohdistuvan (uus)liberalistisen arvostelun ristipaineessa. Tämä johtaa ensinnäkin uudenlaisen subjektuuden vaatimukseen: ihmisiä pyritään muokkaamaan ”asiakkaisiksi”, ”kuluttajiksi” ja ”yrittäjiksi”. Toisaalta tämä johtaa entistä laajamittaisempaan julkisen vallan taholta tapahtuvaan

vastuullistamiseen ja hallintaan yhteisöjen kautta, jotka ottavat sosiaalipoliittista vastuuta omasta toiminnastaan. Kolmanneksi seurauksena on julkisen vallan ”markkinoistuminen”, hallinnan muuttuminen markkinamallin mukaiseksi siten, että markkinat korvaavat yhteiskunnan ja sosiaalisen.

Onko Jyväskylän seudulla tapahtuvassa kotouttamisen hallinnassa kyse edistyneen liberalismien mukaisesta hallinnasta? Katson, että edistyneen liberalismien mukainen hallinta on varsin voimakkaasti läsnä sekä kotouttamislaissa että monikulttuurisuusohjelmassa. Kotouttamisen hallinnan teknologioiden tavoitteena on sellaisten subjektin ominaisuuksien edistäminen, jotka ovat ominaisia edistyneen liberalismien subjektikategorian ihanteille. Näitä ovat autonomisen yksilösubjektin, tavoitteellisuuden, vastuullisuuden, taloudellis-rationaalisuuden, työllisyyden ja oppimisen rationaliteettien korostaminen. Maahanmuuttajapsykologin työotteessa, Monimessikahvilahankkeessa, Helmi2-projektin kerhoissa ja tilanteissa, joissa perhetyöntekijä auttaa kotoutujaa käyttämään pankkipalveluja, bussia, kirjastoa, terveyspalveluja, kulttuuripalveluja, lastenhoitopalveluja ja vapaa-ajan palveluja pyritään vahvistamaan kotoutujan sosiaalipoliittista subjektia, kansalaisuutta, identiteettiä väestön jäsenenä. Tämä ohjaus tapahtuu inhimillisillä vapauksilla operoiden, pyrkien korostamaan maahanmuuttajan omaa oivalluskykyä niiden taitojen omaksumisessa, jotka on valtasuhteissa määritelty tavoittelemisen arvoisiksi.

Kyllä-vastausta tukevat myös monikulttuurisuusohjelman suorituskyvyn tekniikoihin, tehokkuuteen, arviointiin ja kvantitatiiviseen arvioitavuuteen liittyvät seikat. Ylipäänsä syy siihen miksi kunnat tekevät kotouttamisohjelmia on sidoksissa tällaisiin teknologioihin: kotouttamislain 1215/2005 8§ pykälän mukaan TE-keskus korvaa kunnalle pakolaisten vastaanotosta koituvat kustannukset, mikäli kotouttamisohjelma laaditaan (laki 1215/2005, 8§). Vaikka taloudellis-rationaaliset prosessit eivät hallitse kotoutumisen käytäntöjen kotoutujaan kohdistuvaa hallinnan muotoa, ne näkyvät siinä, kuinka kotouttamisen käytäntöjä itseään hallinnoidaan.

Oma ”virallinen” työni Helmi2-projektissa koostui suurimmaksi osaksi projektin väliraportin laatimisesta. Väliraportissa kaikki Helmi2-projektin toiminnot ilmoitetaan määrällisessä ja laskettavassa muodossa. Toteutuneet nuorten läksykerhokäynnit ja ohjaajien tunnit, Reppu-ryhmän tunnit, Reppu-ryhmän vanhempainryhmän tapaamiset, retket, leirit, tapahtumat ilmoitetaan numeroin ja lomakkein. Jokaisesta retkestä kirjoitetaan raportti, jossa tulisi ilmetä millä tavoin retki on tukenut kotoutumista, ja raportin yhteydessä laaditaan myös tarkka lista, josta selviää osallistujien nimet ja määrä. Tällainen paperityö projektitoimintojen pyörittämisen ohessa saattoi varsinkin raportointikauden lopussa viedä niin pitkään, että juhannusaatonattona teimme projektikoordinaattorin kanssa 14 tunnin työpäivän ja lähdimme kotiin klo 23.00. Erilaiset hallinnan arviointimenetelmät olivat siis varsin konkreettisesti työssä läsnä.

Kotoutumisen hallinta Jyväskylässä toteutuu siis tavalla, jota edistyneen liberalismiin käsite kuvastaa hyvin. Samalla täytyy korostaa, että hallinta ei tapahtunut thatchermaisimmassa muodossaan, vaan hallinnassa korostuivat erilaiset sosiaalisen hallinnan ja hyvinvointihallinnan muodot, eräänlainen suomalainen ”sosiaalinen markkinatalous”. Suomen kotouttamislaki ja sen velvoittamat monikulttuurisuusohjelmat ovat syntyneet omassa ympäristössään omien aikojen ja paikkaan sidottujen valtasuhdekimppujen tuloksena. Maahanmuuttajiin kohdistuvalla ”toisten elämän” hallinnalla on Suomessa omat erityispiirteensä, jonka vuoksi hallinnan analyyttistä maahanmuuttopolitiikan tutkimusta on Suomessa syytä lisätä ja syventää.

Kirjallisuus

Archer, Toby (2004): *Kansainvälinen terrorismi ja Suomi*. Ulkopoliittisen instituutin raportti 7, 9.2.2004

Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage

Dahl, Robert (1969): ”The concept of power”. Teoksessa R. Bell, D.V Edwards & R. H. Wagner (toim.): *Political Power. A Reader in theory and Research*. New York: Macmillan, 79-93

Dean, Mitchell (1992): *A genealogy of the government of poverty*. *Economy and society* 23: (3), 215-51

_(1999): *Governmentality*. London: Sage Publications Ltd.

_(2002) *Liberal government and authoritarianism*. *Economy and Society* 31: (1), 37–61

Dreyfus, Hubert L & Rabinow, Paul (1983): *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Second edition Chicago: The University of Chicago Press.

Durkheim, Emile (1985): *Itsemurha*. Sosiologinen tutkimus. Helsinki: Tammi

ETNO (2005): *Etnisten suhteiden neuvottelukunnan toimintasuunnitelma toimintakaudelle 2005-2008*

http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/04_yhdenvert/ETNO/toimintasuunnitelma_2005-2008.pdf <viitattu 31.10.2006>

Ewald, Francois (1990): *Norms, discipline and the law*. *Representations* 30, 138-160

Foucault, Michel (1980): *Tarkkailla ja Rangaista*. Helsinki: Otava

_(1983) Afterword. *The Subject and Power*. Teoksessa Dreyfus, Hubert L. & Rabinow, Paul: *Michel Foucault. Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Second edition.

Chicago: The University of Chicago Press.

_(1988a): *Technologies of the self*. Teoksessa Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton (toim.): *Technologies of the self: a seminar with Michel Foucault* London. Tavistock

_(1988b): *The political technology of individuals*. Teoksessa Luther H. Martin, Huck Gutman & Patrick H. Hutton (toim.): *Technologies of the self: a seminar with Michel Foucault* London. Tavistock

_(1991): *Governmentality*. Teoksessa Graham Burchell, Colin Gordon, Peter Miller (toim.): *The Foucault Effect: studies in governmentality with two lectures and an interview with Michel Foucault*. London : Harvester Wheatsheaf , 1991

_(1998): *Seksuaalisuuden Historia*. Helsinki: Gaudeamus

_(2005): *Tiedon Arkeologia*. Tampere: Vastapaino

Hall, Stuart (1999): *Kuka tarvitsee identiteetin käsitettä?*. Teoksessa Hall, Stuart: *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino

Heiskala, Risto (1998): *Toiminta, tapa ja rakenne*. Helsinki: Gaudeamus

Helamaa, Elina (2005): *Suomen Punainen Risti, Turun vastaanottokeskus 1990-2005, 15-vuotishistoriikki*

[https://www.redcross.fi/aktiivit/piirit/sivut/varsinais-](https://www.redcross.fi/aktiivit/piirit/sivut/varsinais-suomi/Vok/fi_FI/Turunvastaanottokeskus/files/74830040115251226/default/Vok%20historiikki.doc)

[suomi/Vok/fi_FI/Turunvastaanottokeskus/ files/74830040115251226/default/Vok%20historiikki.d](https://www.redcross.fi/aktiivit/piirit/sivut/varsinais-suomi/Vok/fi_FI/Turunvastaanottokeskus/files/74830040115251226/default/Vok%20historiikki.doc)

[oc](https://www.redcross.fi/aktiivit/piirit/sivut/varsinais-suomi/Vok/fi_FI/Turunvastaanottokeskus/files/74830040115251226/default/Vok%20historiikki.doc) viitattu 30.10.2006

Helen, Ilpo (1994): *Michel Foucault'n valta-analytiikka*. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.): *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 270–315.

_(1998): *Elämä seksuaalisuudessa. Jälkisanat*. teoksessa Foucault, Michel: *Seksuaalisuuden historia*. Helsinki: Gaudeamus, 495–512.

_(2004) *Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka: foucaultlainen hallinnan analytiikka*. Teoksessa Rahkonen, Keijo (toim.): *Sosiologisia nykykeskusteluja*. Helsinki: Gaudeamus, 206–235.

Hellsten, Katri(2005): *Sosiaalinen markkinatalous Euroopan sosiaalisena mallina?* Janus 2005: (2), 201–210.

Helmi2 (2006): *Helmi2-projektin väliraportti kevät 2006*. Jyväskylän kaupunki, maahanmuuttajapalvelut, Helmi2-projekti.

Huttunen, Laura (2002): *Valta, väkivalta ja kulttuuri*. Sosiologia 39: (2), 125-129

- Hyötynen, Pia** (2000). *Näin maahanmuuton lähihistoriaa muistelevat vastuutehtävissä olleet*. *Monitori* 4/2000:(7), 16-17. Työministeriö, Maahanmuuttoasiat. Oy Edita Ab. Helsinki.
- Hänninen, Sakari& Karjalainen, Jouko** (1997): Johdanto: Foucault ja hallinnoimisen ongelma. Teoksessa Hänninen, Sakari&Karjalainen, Jouko: *Biovallan kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus
- Inda, Jonathan Xavier** (2006): *Technology, Illegality, and the Government of Immigration* *Cultural Dynamics* 18: (2), 115-138
- Jaakkola, Magdalena** (1989): *Suomalaisten suhtautuminen ulkomaalaisiin ja ulkomaalaispolitiikkaan*. Siirtolaisuustutkimuksia 21, Työvoimaministeriö, Helsinki 1989.
- Jyväskylän Kaupunki** (2006): *Työkompassi-projekti*. Jyväskylän kaupunki, työllisyyttä edistävät palvelut <<http://www.jkl.fi/palvelut/tyollisyydenedistaminen/tyokompassi>> viitattu 30.10.2006
- Monikulttuurisuusohjelma** (2006): *Jyvässeudun seudullinen monikulttuurisuusohjelma*, versio 13.9. 2006. (julkaisematon) Microsoft Word-tiedosto. Jyväskylän kaupunki, maahanmuuttajapalvelut 2006
- Kaunismaa, Pekka** (1997): *Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista*. *Sosiologia* 34 (3), 220-230
- Korhonen, Nina& Savola, Lotte** (2002): *Pakolaishuollosta eri kieli- ja kulttuuriryhmien palveluihin: tutkimus maahanmuuttajille suunnattujen palveluiden kehittymisestä Vantaalla*. Laurea ammattikorkeakoulu, Vantaa-instituutti, Sosiaalialan koulutusohjelma <<http://koti.mbnet.fi/ninak/pakolaishuollosta/>> viitattu 30.10.2006
- Kosonen, Pekka** (1998): *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino
- Kusch, Martin** (1993) *Tiedon kentät ja kerrostumat – Michel Foucault'n tieteentutkimuksen lähtökohdat*. Oulu: Kustannus Pohjoinen.
- Linjakumpu, Aini** (1999): *Poliittinen islam*. Helsinki: Like
- Lippert, Randy** (1998): *Rationalities and refugee resettlement*. *Economy and society* 27: (4), 380-406
- Martin, Luther H** (1988): *Truth, Power, Self: An Interview with Michel Foucault - October 25th, 1982*. Teoksessa Luther H. Martin, Huck Gutman& Patrick H. Hutton (toim.): *Technologies of the self: a seminar with Michel Foucault* London. Tavistock
- Mervola, Markus** (2005): *Kurjia köyhiä ja potentiaalisia terroristeja – "Integroitumattomat" yhteiskunnallisina vaaroina* *Kosmopolis* Vol. 35: 1/2005, 27-43
- Nozick, Robert** (1974): *Anarchy, State and Utopia*. New York. Basic Books
- O'Malley, Pat** (1995): *Indigenous governance*. *Economy and society* 25 :(3), 156-171
- Pulkkinen, Tuija** (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.

Päivärinne, Sirkku (2002): Pakolaisten vastaanoton kolme vuosikymmentä. . Teoksessa Outi Lepola (toim.):*Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001*. Helsinki: Työministeriö: Edita.

Rose, Nikolas (1999): *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge : Cambridge University Press

Sosweb (2006): *Sosiaalityön työmenetelmät*. Sosnet; Helsingin yliopisto& valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto.

<<http://www.valt.helsinki.fi/yhpo/sosweb/sivut/valtaistavatapa.htm>> viitattu 30.10.2006

Sisäasiainministeriö (1997): *Maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta luovuttaa mietintönsä sisäasiainministeri Jan-Erik Enestamille*. Sisäasiainministeriön tiedote 2.1.1997.

<<http://www.intermin.fi/intermin/bulletin.nsf/PFBDArch/66DAC43206B5270EC2256B13004CBF55?opendocument>> viitattu 30.10.2006

Tiilikainen, Marja (2003): *Arjen Islam. Somalinaisten elämää Suomessa*. Tampere: Vastapaino.

Työministeriö (2006) *Työministeriön ohje maahanmuuttajien kotouttamisesta* Ohje O/10/2006
TM 20.4.2006

<http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/04_maahanmuutto/03_kotoutuminen/kotouttamisohje_10_2006.pdf> viitattu 30.10.2006

Ulkomaalaisvirasto (2006) Turvapaikanhakijat ja päätökset 1990-1999
<<http://www.uvi.fi/netcomm/content.asp?article=2004>> viitattu 30.10.2006

Virtanen, Mervi (2002): Miksi kotouttamislaki? Lain synty ja seuraukset. Teoksessa Outi Lepola (toim.):*Koto-maana Suomi: kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001*. Helsinki: Työministeriö: Edita.

Weber, Max (1976): *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Tübingen: Mohr.